

ním RS *i*, *u*: *i* ~ *ī*, *u* ~ *ū*. Praslovanský systém vokalických alternací lze znázornit takto:

<i>e</i>	~	<i>o</i>	<i>ɔ</i>	<i>ɛ</i>
<i>ɨ</i>		<i>ɨ</i>	<i>ɨ</i>	<i>ɨ</i>
<i>ě</i>		<i>a</i>	<i>i</i>	<i>u</i>

(kvantitativní alternace přešly opět v alternace kvalitativní!). Příklady: stsl. *reko* — *rěč*, *slovo* — *slava*, *mestī* — *ot̃mětati*, *birati* — *s̃b-birati*, *d̃rchnoti* — *dychati* apod.

4.4 Struktura afixů

O fonemické struktuře nekořenových morfů lze obecně říci, že je jednodušší než struktura kořenů. Derivační sufixy mají strukturu *C* (*t*), *CV* (*to*, *tī*), *CVC* (*tāt*), *CVCC* (*ment*) apod., výjimečně i *CVCV* (*meno*, *tero*). Jako součást derivačních sufixů přicházejí v úvahu všechny souhlásky (ze souhláskových skupin jen *ST*, *NT*), znělé neaspirované však představují spíše výjimku (srov. § 3.1.3.4). Gramatické sufixy mají nejčastěji strukturu *C*, *V* nebo *CV*, ze souhlásek tu nacházíme pouze *s*, *t*, *dh*, *bh*, *m*, *n* (a laryngály). K vokalickým alternacím srov. §§ 4.3n., ke konsonantickým §§ 3.4.3.3—4.

4.5 Teorie kořene

Úvahy o vzniku indoevropského ablautu jsou úzce spjaty s hypotézami o nejstarší struktuře ide. kořenů, o dávné prehistorii ide. vokalismu, o původní povaze a funkci ide. přízvuku apod. Zmíníme se stručně o několika nejznámějších teoriích tohoto druhu.

4.5.1 Jakousi syntézu starších (mladogramatických) teorií představuje učení H. Hirta o vzniku ablautu. Vedle konkrétních ablautových podob kořenů (z nichž podoba s PS bývá zpravidla uváděna jako „representant“ kořene) rekonstruuje Hirt hypotetické ide. tvary, z nichž lze všechny konkrétní podoby odvodit — tzv. báze. Rozlišuje čtyři druhy bází: 1° lehké jednoslabičné báze (*CV*), 2° lehké dvojslabičné báze (*CVCV*), 3° těžké jednoslabičné báze (*CV̄*) a 4° těžké dvojslabičné báze (*CVCV̄*). První typ odpovídá naší tř. 1 (§ 4.2.4: pronominální kořeny), druhý typ zahrnuje kořeny tř. 2—5, třetí odpovídá naší třídě 6a, čtvrtý třídě 6b. Střídání PS ~ RS vzniklo působením dynamického přízvuku ve starší vývojové fázi: *ŮēCe* > *CēC*, *CeCē* > *C(°)Cē* (východisko tematických útvarů), *CeCe* + *Cē* (sufix) > *C(°)C-Cē* apod. Podobně u těžkých bází; *CV̄* + *Cē* > *C(a)-Cē*, *CēCē* > *CēCē*, *CeCē* > *CCē*, *CeCē* + *Cē* > *CCē-Cē* (§ 4.3.4) apod. Východiskem střídání PS ~ DS jsou podle této teorie případy, kdy po otevřené přízvukné slabice zcela zanikl vokál následující slabiky: *CēCe* > *CēC*. Střídání PS ~ OS vzniklo až v mladší fázi, kdy dynamický přízvuk byl vystřídán přízvukem melodickým. Jestliže původně pří-

zvukné *e* ztratilo v této fázi svůj přízvuk (posunutím na přidávaný sufix nebo pod.), změnilo se v *o*: *CeC* + *CV'* > *CoC-CV* apod.

4.5.2 Jinou cestou šla francouzská jazykovědná škola. Podle A. Meilleta souvisí alternace kořenového vokálu s objemem přidaného sufixu (není bezprostředně vázána na přízvuk). Tyto myšlenky dále rozvinul (1936) E. Benveniste (jeden z průkopníků laryngální teorie — §§ 3.1.3.2n.): vybuďoval na jejich základě ucelenou teorii o původní struktuře ide. kořenů. Podle Benvenista měly původní indoevropské kořeny jednotnou strukturu *CeC*. Každý kořen tudíž začínal a končil souhláskou. Chybění konsonantické iniciály je jen zdánlivé: příslušné kořeny začínaly laryngálami ϱ_1 , ϱ_2 , ϱ_3 (§ 3.3.5.2). Kořeny končící zdánlivě dlouhou samohláskou měly původně laryngálu jako kódu (*dō* < *deō*₃, *dhē* < *dheō*₁ apod.). K základním kořenům přistupovaly jednak „kořenové sufixy“ struktury *eC/C*, jednak rozšiřující elementy (fr. *élargissements*) struktury *C*. Při spojení se sufixem mohl mít podobu s plným vokálem buď jen kořen (I. *CeC-C*), anebo jen sufix (II. *CC-eC*): *perk* (lit. *peršu*) ~ *prek* (lat. *precor*), *žen*₃ (lit. *žėnklas*) ~ *žne*₃ (lat. *gnōscō*) apod. K podobě II mohl přistoupit rozšiřující element buď jako „sufix“ nebo jako „infix“. V druhém případě jde o tzv. nazální infix, jeden z prostředků sloužících ke tvoření prezentních kmenů (§ 8.2.1.1.3): *yeu-g* (lat. *iugum*, ř. *zeugnūmi*) → *yu-n-eg* (sti. *yunakti*) apod. Srov. ještě §§ 8.2.1.1.3, 8.4.2 aj. — Je třeba dodat, že teorie, podle níž lze značnou část indoevropských kořenů dále analyzovat — na vlastní kořen a tzv. determinativy, je už staršího data. Poukazuje se přitom zejména na kořeny stejného nebo podobného významu, jako *ten*, *tend*, *teng*, *tems* („rozšiřovat, napínat“), *drā*, *drem*, *dreu* („bžet“) aj.

4.5.2.1 Jak je vidno, vysvětluje Benvenistova teorie pouze střídání PS ~ RS, otázku vzniku OS a DS však neřeší. Přestože užívá k označení vokálu kořenů a kořenových sufixů jednotně grafému *e*, netvrdí Benveniste nikde výslovně, že původně existoval toliko tento vokál.

4.5.3 Ucelenou teorii o monovokalické povaze protoindoevropského jazyka (§ 3.3.5.3) vypracoval C. H. Borgström (1949). Podle této teorie byla původně každá souhláska doprovázena inherentním vokálem *ä*. V první fázi působilo tzv. mechanické pravidlo: každé sudé *ä* od konce slova bylo synkopováno (*CäCäCä-Cä* > *CCäC-Cä*). V druhé fázi došlo k dalším synkopám působením přízvuku (synkopa nepřívukných slabik). Na vzniku alternace PS ~ RS se tudíž podílely mechanické pravidlo a přízvuk; DS vykládá Borgström podobně jako Hirt, vznik OS nevysvětluje

4.5.4 Další varianty monovokalické teorie nacházíme u W. P. Lehmana (1952) a N. D. Andrejeva (1957). Oba docházejí k závěru, že jednotný protoide. vokál nemohl mít povahu segmentálního fonému a představoval spíše suprasegmentální jednotku „slabičnost“ (Λ). Pozdější ide. vokály vznikly fonologizací alofonů tohoto Λ. Lehmann přitom přisuzuje rozhodující úlohu přízvuku (navazuje na starou teorii

H. Hirta), Andrejev spíše jiným faktorům (navazuje do značné míry na E. Benvenista).

4.5.5 Zatímco v právě zmíněných teoriích E. Benvenista, C. H. Borgströma aj. hrají prvořadou úlohu spekulace o původní struktuře ide. kořenů a úvahy o vzniku ablautu jsou odsunuty spíše na druhé místo, soustředil J. Kuryłowicz svou pozornost právě na tento druhý okruh otázek. Kuryłowicz, jeden z tvůrců laryngální teorie, kloní se zpočátku k monovokalické domněnce, zaujal později v otázkách struktury kořene a protoindoevropského vokalismus velmi střízlivé stanovisko: počítá s původní rozmanitostí ide vokalismus i s rozmanitostí kořenové struktury (rozlišuje dva základní typy ide. kořenů: těžké *TERT* a lehké *TER*, *TET*). Střídání PS ~ RS vysvětluje v podstatě tradičním způsobem (působením přízvuku), pro alternace PS ~ OS, PS ~ DS však našel zcela nové vysvětlení. Při vysvětlení *o*-stupně vychází Kuryłowicz z hypotézy, že v oslabeném stupni se rušil rozdíl mezi vokalismem *oR* a *eR* (tj. mezi plnými vokály *e* a *o*, existujícími již předtím nezávisle na sobě). V důsledku takto vzniklé vazby mezi *e* a *o* bylo pak *o* sekundárně dosazeno na místo *e* v jistých motivovaných formách (především v sg. perfekta a ve slovesných jménech typu ř. *phoros*). Zdloužený stupeň, charakteristický především pro odvozené formy, vysvětluje Kuryłowicz analogickou proporcí $0 : e = e : \bar{e}$. Východiskem byly prý případy, kdy základní forma měla v kořeni RS, odvozená PS; napodobením tohoto vztahu pak vznikaly vedle základních forem s PS odvozené formy s DS (sigmatický aorist, jmenné odvozeniny apod.). Jak je z této krátké informace patrné, hledá Kuryłowicz — na rozdíl od svých předchůdců — pro ablautové jevy převážně morfologické vysvětlení.

4.6 Struktura morfemických jednotek v protoindoevropské fázi a geneze ablautu

Model protoindoevropských kořenů, jež se pokusíme na závěr této kapitoly zkonstruovat, umožňuje podle našeho soudu vysvětlit věrohodným způsobem maximum jevů v oblasti morfologické struktury ide. jazyků. Při jeho konstrukci vycházíme ze stavu protoide. vokalismus, popsaného v § 3.3.5.5.

4.6.1 Strukturu plnovýznamových protoide. kořenů lze znázornit vzorcem $C_1VC_2V(C_3V)$. Všechny kořeny měly souhláskovou iniciálu tvořenou jednoduchou souhláskou nebo souhláskovou skupinou *ST*, *SR*, resp. *TR* (?). Jako C_2 byla patrně přípustná jen jednoduchá souhláska. V pozici *V* mohla figurovat kterákoli jednoduchá samohláska (*A*, *I*, *U*) nebo diftong (*AI*, *AU*); srov. § 4.6.5.2. Slabiku C_3V je patrné třeba ve většině případů pokládat za druhotně přidaný element („kořenový sufix“); o její struktuře platí totéž, co bylo řečeno o C_2V . Za přidaný element můžeme C_3V pokládat zejména v těchto případech: 1° Jestliže vedle třísouhláskového kořene existuje dvousouhláskový kořen stejného nebo podobného významu (sti. *yug-* —

yu-, *rud-* — *ru-*, sti. *bhid-* — sl. *bi-* v *bīti* apod.). 2° Jestliže existují vedle sebe tří-souhláskové kořeny stejného nebo podobného významu, lišící se od sebe jen třetí souhláskou (sti. *vrt-* — *vřj-*, *drā-* — *dram-*, ř. *leipō*, lat. *linguō* — lit. *leidžiū* apod.). 3° Jestliže se od příslušného kořene tvoří nazální přezens (§ 8.4.2).

4.6.2 Strukturu pronominálních kořenů lze znázornit vzorcem *CV*. Iniciálou byla jednoduchá souhláska, příp. skupiny *ST*, *SR*; o *V* platí totéž, co bylo řečeno o plnovýznamových kořenech. Tyto pronominální kořeny představovaly snad od původu deiktické částice. Kořenové sufixy, zmíněné v § 4.6.1, můžeme pokládat za pronominální kořeny (deiktické částice nebo jakési primitivní postpozice?), splývuvší s plnovýznamovým kořenem (§§ 4.7.4, 4.7.4.1).

4.6.3 Za zvláštní kategorii protoindoevropských morfemických jednotek pokládáme determinativy. Byly to jednoduché souhlásky (*C*), event. samohlásky *I* a *U*, přidávané ke kořenům nebo složitějším útvarům. K jejich funkci srov. § 5.3.1.

4.6.4 Některé jevy mohou nasvědčovat tomu, že v protoindoevropském období existovaly i prefixy. Jestliže necháme stranou případy tzv. pohyblivého *s*, jež připouštějí i jiné interpretace (§ 4.2.2.1), zbývá tu řada dalších případů, jež se dají nejlépe vyložit pomocí domněnky o prefixaci. Jde o kořeny, jež mají v některých ide. jazycích při srovnání s jinými jazyky navíc začáteční souhlásku (*d-*, *k-* apod.): sti. *ašru-*, lit. *ašara* — ř. *dakru*, gót. *tagr*; stprus. *insuwis*, stsl. *jezykъ* — stlat. *dīngua*, gót. *tungō*; sti. *asthi*, ř. *osteon* — stsl. *kostъ*; sti. *ajā-* — stsl. *koza*; lat. *emō*, lit. *imti* — ř. *nemō*, gót. *niman* aj.

4.6.5 Naše domněnka (srov. též § 4.8) tudíž nepočítá s absolutní uniformitou protoindoevropských kořenů (jako např. teorie E. Benvenista). Rozmanitost struktury kořenů byla ovšem menší než v pozdějším období (§§ 4.2.1n.): lze tu rozlišit maximálně čtyři typy plnovýznamových kořenů.

4.6.5.1 (1) Dvojslabičné kořeny s jednoduchou iniciálou

protoide. model	příklady ide. kořenů	třída
<i>TATA</i>	<i>pet, dek, sek^w</i>	2a
<i>RATA</i>	<i>wegh, reg, met</i>	2a
<i>HATA</i>	<i>ag, ed</i>	2a
<i>TARA</i>	<i>gheu, bher, ten</i>	4
<i>RARA</i>	<i>wel, lei, ner</i>	4
<i>HARA</i>	<i>ei, er</i>	4
<i>TAHA</i>	<i>dhē, dō</i>	6a
<i>RAHA</i>	<i>mē, wā</i>	6a

4.6.5.2 (2) Dvojslabičné kořeny s jinými souhláskami než *A*. — Jak už bylo naznačeno v § 3.3.5.5, nedomníváme se, že všechny vysoké samohlásky *i, u* vznikly redukcí diftongů. V řadě případů představuje *i* nebo *u* patrně původní vokalismus první slabiky protoide. kořene: *G^wIH₃A* (sti. *ĵiva-*, lat. *vivus*), *BILA* (ř. *philos*), *SUHA* (lat. *sūs*) aj. Podobně můžeme předpokládat existenci protoide. kořenů s diftongem: *HAIGA* (ř. *aiks*), *SNAIG^wA* (lat. *nāx*, stsl. *snęgrę*), *WAIKA* (ř. *oikos*, sti. *veša-*), *GAUSA* (ř. *geuomai*, sti. *ĵošati*), *LAUKA* (sti. *ločate*, ř. *leukos*) aj. (jde o kořeny s *ei, eu*, kde není důkazů, že kóda představuje přidaný element — § 4.6.1). Rovněž druhá samohláska dvojslabičných kořenů mohla být jiná než *A*: kmenovou samohlásku některých neanalyzovatelných *i-* a *u-*kmenů (§§ 5.4.6.3, 5.4.7.2) lze pokládat za původní zakončení kořene — např. *H₃AWI* (sti. *avi-*, lat. *ovis*), *M₁ADU* (sti. *madhu-*, stsl. *medъ*) apod.

4.6.5.3 (3) Dvojslabičné kořeny se složenou iniciálou. — Kořeny se začátečním *ST, SR* se nijak neliší od typů uvedených v § 4.6.4.1: *STVTV* (*steg*), *SRVTV*, *SRVRV* (*swep, sreu*), *STVRV* (*stel*), *STVHV* (*sthā*) apod. K poyaze *s-* srov. §§ 4.2.2.1, 4.6.4. Dále sem mohou patřit některé kořeny se začáteční skupinou *TR*, totiž ty, kde vedle podoby *TRAT* neexistuje podoba *TART* (§ 4.6.5.4): *klep, plek, bhred* aj. (tř. 2b). Většina těchto kořenů však patří spíše do další skupiny.

4.6.5.4 (4) Trojslabičné kořeny. — Za původní trojslabičné kořeny můžeme pokládat především ty indoevropské kořeny tříd 6b a 2b (resp. i 4, 5), jež rozlišují PS I a PS II (§ 4.3.4.1):

TARAH_A : *ĵen(ə)ĵnō, pel(ə)plē*
TARAT_A : *perk|prek, ters|tres*
HARAT_A : *aug|weg, embh|nebh*

K nim lze přiřadit většinu kořenů tř. 5, kde ovšem *C₃* zjevně představuje přidaný element (§ 4.6.1):

TARA-TA : *bheid, tend*
RARA-TA : *leik^w, yeug*

4.6.6 Působením dynamického přízvuku, zánikem laryngál apod. nabyly protoindoevropské kořeny svou pozdější indoevropskou podobu. Synkopa (redukce) nepřízvučných slabik ovšem nepředstavovala jednorázový proces, ale proběhla patrně v několika fázích. Lze rozlišit aspoň dvě základní fáze: redukce (synkopa) nepřízvučných slabik v době předflekční a redukce (synkopa) v době po vzniku flexe. Předflekční redukce protoide. kořenů tříd 1 a 4 proběhla asi takto (tab. na str. 87^f před § 4.7).

Redukované útvary uvedené ve sloupcích I a II jsou obsaženy v atematických formách jmenných a slovesných, redukované útvary uvedené v sloupci III v primárních formách tematických (§§ 5.4.9.2.1, 8.2.1.2).

4.6.6.1 Po vzniku flexe došlo ve spojeních s přízvukovým sufixem k nové redukci kořenů podob I a II (kdežto kořeny v podobě III další redukci zřejmě již nepodlehly):

TAT + TÁ → *T^oT-TA* (§ 4.3.1)

(*H*)*AT + TÁ* → *T-TA, H^oT-TA* (sti. *smaḥ* — § 4.3.1)

TAR + TÁ → *TR_ṛ-TA* (sti. *mṛta-, ĵita-* — § 4.3.3)

(*H*)*AR + TÁ* → (*H*)*R_ṛ-TA* (sti. *imaḥ* — § 4.3.3)

TAH + TÁ → *T^oH-TA, TH^o-TA* (sti. *sthita-*, ř. *statos* — § 4.3.4)

TART + TÁ, TRAT + TÁ → *TR_ṛT-TA* (sti. *vṛtta-, buddha-, supta-* — §§ 4.3.2, 4.3.1.1)

TARH + TÁ → *TR_ṛH-TA* (sti. *ĵānāti, gīrṇa-*, lit. *girtas* — § 4.3.4.1)

TRAH + TÁ → *TR^oH-TA* (ř. *gnōtos, brōsis?*)

(*H*)*ART + TÁ, (H)RAT + TÁ* → (*H*)*R_ṛT-TA* (sti. *ukta-* < **Huk^w-tō-*, sti. *abhra-* < **Hṛbh-ró-* — § 4.3.1.1; u kořenu s ablautem tohoto typu je třeba počítat se začáteční laryngálou!)

4.6.6.2 Ablautové střídání u kořenů tříd 6a, 6b lze tedy úhrnem interpretovat takto:

$\bar{e} \sim \bar{a}$	=	$eH_1 \sim {}^\circ H_1 (H_1^\circ)$
$\bar{a} \sim \bar{a}$	=	$eH_2 \sim {}^\circ H_2 (H_2^\circ)$
$\bar{o} \sim \bar{a}$	=	$eH_3 \sim {}^\circ H_3 (H_3^\circ)$
$er\bar{a} \sim {}^\circ r\bar{a}/r\bar{a}$	=	$erH \sim rH$
$el\bar{a} \sim {}^\circ l\bar{a}/l\bar{a}$	=	$elH \sim lH$
$em\bar{a} \sim {}^\circ m\bar{a}/m\bar{a}$	=	$emH \sim mH$
$en\bar{a} \sim {}^\circ n\bar{a}/n\bar{a}$	=	$enH \sim nH$
$ei\bar{a} \sim \bar{i}$	=	$eyH \sim iH$
$eu\bar{a} \sim \bar{u}$	=	$ewH \sim uH$
(tradiční psaní)		(laryngalistická interpretace)

Střídnice jednotlivých ide. jazyků v RS kořenů třídy 6b:

	sti.	ř.	lat.	gót.	lit.	sl.
<i>rH</i>	} <i>īr, ūr</i>	<i>rā, rō, ara</i>	<i>rā</i>	<i>ur</i>	<i>īr</i>	<i>r̥b, r̥b</i>
<i>lH</i>		<i>lā, lō, ala</i>	<i>lā</i>	<i>ul</i>	<i>il</i>	<i>l̥b, l̥b</i>
<i>mH</i>	<i>ām</i>	<i>mā, ama</i>	<i>mā</i>	<i>um</i>	<i>im</i>	<i>ē</i>
<i>nH</i>	<i>ā</i>	<i>nā, ana</i>	<i>nā</i>	<i>un</i>	<i>in</i>	<i>ē</i>

V balt. a sl. se tyto střídnice liší od střídnic za prosté *r, l, m, n* „intonací“ (§ 3.5.4.1).

4.6.7 Zatímco střídání PS ~ RS („kvantitativní ablaut“) lze v podstatě vysvětlit působením volného a pohyblivého dynamického přízvuku (§§ 3.5.5, 4.7n.), zůstává původ střídání PS ~ OS („kvalitativní ablaut“) i nadále nejasný. Lze se domnívat, že vokály *e* a *o* existovaly už v protoide. období jako alofony *A* a že původní fonologicky podmíněná distribuce těchto alofonů byla v době ještě před jejich konečnou

fonologizací změněna v distribuci podmíněnou morfologicky (varianta *o* se stala příznakem jistých forem?). Bližší okolnosti tohoto procesu však nevysvětlila uspokojivým způsobem žádná z dosud vyslovených domněnek. Co se týká zdloženého stupně (DS), je možno nejstarší případy tohoto druhu (nominativ sg. *r-* a *n-*kmenů, *s-*aojist — § 8.2.5.4) nejlépe vysvětlit náhradním dlužením ve skupinách *RS*, *RH* (§ 3.4.4.6). Většina případů morfologicky podmíněného dlužení (PS ~ DS) je ovšem až pozdějšího původu: jak už bylo zdůrazněno v §§ 4.3.6n., došlo k velké expanzi DS až v době samostatného vývoje jednotlivých ide. jazyků. Že přitom sehrála prvořadou úlohu analogie (napodobení jistých prototypů), je mimo jakoukoli pochybnost.

(k § 4.6.6)	I <i>CV'CV, CV'CVCV</i>	II <i>CVCV'CV</i>	III <i>CVCV', CVCVCV'</i>
<i>TATA</i>	<i>TAT</i>		<i>TTA, T°TA</i>
<i>HATA</i>	<i>(H)AT</i>		<i>(H)TA</i>
<i>TARA</i>	<i>TAR</i>		<i>T°RA</i>
<i>HARA</i>	<i>(H)AR</i>		<i>(H)RA, H°RA</i>
<i>TAHA</i>	<i>TAH (> TV)</i>		<i>T(H)A</i>
<i>TARATA</i>	<i>TART(A)</i>	<i>TRAT</i>	<i>TRTA</i>
<i>TARAHA</i>	<i>TARH</i>	<i>TRAH (> TRA)</i>	<i>TRHA, T°R(H)A</i>
<i>HARATA</i>	<i>(H)ART(A)</i>	<i>(H)RAT</i>	<i>(H)RTA</i>

4.7 Původní funkce přízvuku

Jak vyplývá z předcházejících odstavců, vzniklo ablautové střídání PS ~ RS v indoevropských jazycích působením volného a pohyblivého přízvuku, zachovaného v části těchto jazyků až do historické doby (§§ 3.5.6n.). V této souvislosti je třeba si položit otázku, jaká byla vlastně funkce protoindoevropského přízvuku.

4.7.1 Za základní (primární) funkci slovního přízvuku pokládáme funkci kulminativní; ostatní funkce jsou sekundární a vyplývají tím či oním způsobem z této základní funkce. Distinktivní funkce přízvuku může být primární pouze v rámci syntagmat (slovních spojení), kde přízvuk slouží jako prostředek zdůraznění jednoho nebo druhého členu (logický přízvuk). Z toho je třeba vycházet při pokusech o vysvětlení volnosti (pohyblivosti) slovního přízvuku. Různost akcentuace je patrně dána fúzí původně samostatných slov; hlavní přízvuk syntaktické grupy se přitom stával slovním přízvukem. Syntaktickou grupu mohla tvořit buď dvě plnovýznamová (autonomní) slova, anebo plnovýznamové slovo se slovem deiktickým (neautonomním).

4.7.2 Funkce hlavního přízvuku syntaktické grupy byla dvojí: kulminativní (→ distinktivní) a konektivní. V prvním případě byl nositelem přízvuku ten člen syntaktického spojení, jež chtěl mluvčí zdůraznit. Tak tomu bylo zejména ve spojení slovesného tvaru s pronominálním subjektem (§ 8.6.2). V determinativních spojeních byla naproti tomu pravidlem — jak se zdá — akcentuace determinujícího (akcesorního) členu. Přízvuk měl v tomto případě konektivní funkci: signalizoval závislost akcesorního členu na členu konstitutivním. Akcesorním (determinujícím) členem mohlo být, jak už jsme se zmínili, buď slovo plnovýznamové, anebo slovo deiktické (pomocné). Tento druhý případ je názorně ilustrován pohybem přízvuku v ide. deklinaci (§ 3.5.2): v paradigmatech s pohyblivým přízvukem je přízvuk na koncovce zejména v těch pádech, jejichž sufixy lze identifikovat jako primitivní postpozice (§§ 5.3—5.3.1), např. sti. *patsú*, *padbhíh*, ř. *possí* atd. Příčinu této akcentuace spatřujeme právě v tom, že v syntaktické grupě nomen + postpozice (deiktická částice), jejíž fúzí pádová forma vznikla, byl nositelem hlavního přízvuku akcesorní člen — postpozice.

4.7.3 Jestliže bylo determinujícím (akcesorním) členem nominální grupy plnovýznamové slovo, byla nositelem hlavního přízvuku pravděpodobně poslední slabika tohoto slova. Touto domněnkou vysvětlíme původ genitivních forem ide. jazyků (§ 5.2.1.2). V období před vznikem flexe byl atributivní vztah označován pouhou juxtapozicí dvou jmen, přičemž závislé (determinující) jméno bylo zdůrazněno akcentuací poslední slabiky. V tomto případě nedošlo k fúzi, ale pouze k potlačení původního slovního přízvuku akcesorního členu. To vedlo po provedení redukce (synkopy) nepřízvučných vokálů k diferenciaci nominativní a genitivní formy (jména v řídicím a závislém postavení):

CÁCÁ(S) + CACA(S) → CC-AS + CAC-S
(akces.) (konst.) (gen.) (nom.)

Srov. dále § 5.3.3.

4.7.4 Ve verbální flexi existuje dvojí pohyb přízvuku: jednak mezi kořenem (základním komplexem) a osobní příponou (§§ 3.5.2, 8.6.2), jednak i uvnitř základního komplexu. Máme zde na mysli především rozdílnou akcentuaci kmenů přítentu a tematického aoristu; zatímco v přítentu je — s výjimkou zvláštního typu *tudáti* (§ 8.2.1.2.1) — pravidlem akcentuace vnitřní slabiky kořene (podoba kořene I nebo II — tabulka v § 4.6.6), v tematickém aoristu byla nositelem přízvuku okrajová slabika — tematický vokál (podoba III): svědčí o tom oslabený stupeň kořenové samohlásky (s ovšem i akcentuace některých neindikativních forem). Pátráme-li po příčinách tohoto akcentuačního rozdílu, nemůžeme nechat bez povšimnutí fakt, že tematické aoristy se tvoří především od kořenů tř. 5, tedy od kořenů, kde *C₃* ve většině případů představuje sekundární přídavek (kořenový sufix — § 4.6.1). Naskytá se domněnka, že specifický význam příslušných forem (aorist ← perfektivum, § 8.4.3.1) není od původu dán posunem přízvuku, nýbrž je důsledkem rozšíření pri-

mitivního kořene o kořenový sufix. Tento celek vznikl patrně fúzí plnovýznamového kořene (CVCV) a deiktického prvku (CV); ty spolu původně tvořily syntaktické spojení, v němž nositelem hlavního přízvuku musel být akcesorní člen — deiktický element. Fúzí se z tohoto hlavního přízvuku grupy stal slovní přízvuk, jenž pak způsobil redukci vokálů předcházejících slabik: *CARACÁ* > *CRCÁ*.

4.7.4.1 Co se týká sémantické stránky tohoto procesu, je možno ho srovnat s prefixací slovesných tvarů v pozdějších indoevropských j., kde se slovesný tvar složený s předložkou jeví jako determinovaný vzhledem k nesloženému tvaru (příp. jako perfektivní protějšek k základnímu tvaru imperfektivnímu). Můžeme se tedy domnívat, že formální opozice *CÁR(A) : CAR(A)CÁ* se aspoň v jistém počtu případů stala výrazem sémantické opozice imperfektivum : perfektivum. Tento stav ovšem zřejmě neměl dlouhé trvání: jakmile *C₃A* pevně srostlo se základním kořenem, uvolnila se vazba mezi nerozšířeným a rozšířeným kořenem. Ty pak mohly existovat vedle sebe jako dvě samostatná slovesa (sti. *yu-* — *yuǵ-*). Jindy došlo k zániku nerozšířené formy, kdežto rozšířená forma zůstala zachována jako přítomný kmen struktury *CRCÁ* (sti. typ *tudáti* — § 8.2.1.2.1). Ve většině případů ovšem došlo k formálnímu obnovení aspektové opozice, a to tak, že kořenový sufix převzala i nerozšířená forma, zachovávajíc si přitom svou akcentuaci. Tím se původní opozice nerozšířené a rozšířené formy změnila v akcentovou opozici (dvou forem stejné struktury s rozdílným místem přízvuku):

CÁR(A) : CAR(A)CÁ → *CÁRCA : C(A)RCÁ*

Tato opozice (tematický přezens s PS kořene : tematický aorist s RS kořene) vykazuje — zejména v indoíráňštině — vysokou frekvenci. Zdá se dokonce, že se akcentová opozice *ÚÚ : ÚÚ* rozšířila ještě v předredukčním období i ke kořenům jiné struktury (tř. 2, 4); svědectvím toho jsou tvary typu ř. *hepomai : espomēn* apod. Srov. dále §§ 8.4.1.1n.

4.7.5 S akcentovým protikladem *ÚÚ : ÚÚ* se setkáváme i v oblasti jmenných kmenů. V rámci výkladu o ide. přízvuku (§ 3.5.3) jsme se již zmínili o jménech tvořených sufixy *o*, *ter* a *es/os*, jež mohou akcentovat jak kořenovou slabiku, tak i derivační sufix. Posun přízvuku je doprovázen změnou významu: barytona na *o*, *os* mají povahu abstrakt (nomina actionis), oxytona povahu činitelských jmen (nomina agentis), příp. adjektiv (u jmen na *ter* jde o rozdíl poněkud jiného druhu). Východiskem pro vysvětlení tohoto stavu může být adjektivní význam baryton: adjektivum funguje jako shodný přívlastek, tedy akcesorní člen nominální grupy, charakterizovaný podle domněnky formulované v § 4.7.3 (hlavním) přízvukem na poslední slabice. Forma akcentující okrajovou slabiku (III v tabulce § 4.6.6) byla tudíž východiskem jak genitivu (§ 5.3.3), tak i tematických jmen typu ř. *phorós*. Původní opozice jméno v samostatném postavení : jméno v závislém postavení se v tomto případě změnila v opozici nomen actionis : nomen agentis. Tato sémantická transformace snad byla provázena formální, představující obdobu procesu popsaného v § 4.7.4.1 (v oblasti slovesných forem): u abstrakta došlo k restituci okrajové samohlásky

(tedy k tematizaci), u činitelského jména k restituci kořenové samohlásky (v podobě *o!*). Tedy

CÁCA : CACÁ → *CAC* : *C°CÁ* (redukce) → *CóCo* : *CoCó* (restituce)

Co se týká *es-* a *ter-*kmenů, vysvětlíme jejich dvojí akcentuaci nejnázne napodobením poměrů u *o-*kmenů.

4.8 Nostratická teorie a morfonologické problémy

Hlasatelé nostratické teorie zjevně předpokládají, že nostratický prajazyk neměl amorfni povahu: vedle kořenů rekonstruuji i některé derivační a gramatické afixy. Mezi jednotlivými nostratickými skupinami jsou ovšem v tomto ohledu značné rozdíly: východonostratické j. (uralské, altajské, drávidské) užívají výhradně sufixů, v západonostratických j. (semitohamitských, jihokavkazských) hrají naproti tomu důležitou úlohu i prefixy (zejména ve slovesné flexi). Indoevropské j. mají blíže k východnímu typu (srov. § 4.6.4). Nelze dost dobře rozhodnout, který z obou typů je starší. — Ke konkrétnějším závěrům dospělo naproti tomu nostratické bádání v otázce fonemické struktury kořenů: pro zájmené kořeny je postulován model *CV*, pro ostatní kořeny *CVCV* a *CVCCV* (*TVRTV*, *TVRHV* apod.). Tyto modely se v podstatě shodují s modely, k nimž jsme pro indoevropské j. došli metodou vnitřní rekonstrukce (§§ 4.6n.). S alternacemi kořenové samohlásky nostratická teorie zřejmě nepočítá. Východonostratické skupiny by tudíž v tomto ohledu uchovávaly původní stav (srov. § 3.7.2), kdežto v západních jazycích nastaly podstatné změny: vznikly tu vokalické alternace, a to v různém rozsahu. V jihokavkazských j. jde o nepříliš významný jev čistě fonetické povahy. V indoevropské morfologii hrají naproti tomu ablautové jevy (morfologicky řízené alternace samohlásek) prvořadou úlohu. V semitohamitských j. (zejména v některých semitských j.) nabylo střídání samohlásek v kořenech dokonce povahu slovtvorného a gramatického morfému — afixu sui generis („interfixu“). Zatímco v indoevropských (a jihokavkazských) j. podléhá kořenová samohláska alternacím v souvislosti s přidáváním sufixů, můžeme v uralských a altajských j. pozorovat opačný jev: samohláska sufixu se připodobňuje co do timbru kořenové samohlásce (tato — čistě foneticky řízená — alternace se nazývá „vokální harmonie“).

LITERATURA (§§ 4.1—8)

- Ammer K., Studien zur indogermanischen Wurzelstruktur. (in) Sprache 2 (1950), s. 193—214
 Andrejev N. D., Periodizacija istorii indoeuropejskogo prajazyka. (in) VJa 1957, č. 2, s. 3—18
 Andrejev N. D., Prosodika vokalizacii ranneindoeuropejskich guttural'nych spirantov i stanovlenije pozdneindoeuropejskogo ablauta. (in) Issledovanija v oblasti sravnitel'noj akcentologii ie. jazykov (Leningrad 1979), s. 90—100
 Anttila R., Proto-Indo-European Schwebablaut (Berkeley 1969)
 Benveniste E., Origines de la formation des noms en indo-européen (Paris 1935), s. 147—187

- Borgström C. H., Thoughts about the Indo-European Vowel Gradation. (in) NTS 15 (1949), s. 137—187
- Erhart A., Sur le rôle des préfixes dans les langues indoeuropéennes. (in) SPFFBU A 14 (1966), s. 13—26
- Erhart A., Der indoeuropäische Akzent und seine Funktionen. (in) SPFFBU A 22—23 (1975), s. 19—29
- Gerzenberg L. G., Morfoložičeskaja struktura slova v drevnich indoiranskich jazykach (Leningrad 1972)
- Gerzenberg L. G., Rekonstrukcija indoevropskich slogovych intonacij. (in) Issledovanija v oblasti sravnitel'noj akcentologii ie. jazykov (Leningrad 1979), s. 3—89
- Gerzenberg L. G., Teorija indoevropskogo kornja segodnja. (in) VJa 1973, č. 2, s. 102—110
- Gil J., La apofonia en indoeuropeo. (in) Estudios clásicos 59 (1970), s. 1—111
- Güntert H., Zur o-Abtönung in den indogermanischen Sprachen. (in) LF 37 (1916), s. 1—86
- Hilmarsson J., Qualitative Apophony in Indo-European. (in) NTS 31 (1977), s. 173—204
- Hirt H., Indogermanische Grammatik II. Der idg. Vokalismus (Heidelberg 1921)
- Kacnel'son S. D., K fonologičeskoj interpretacii protoindoevropskoj zvukovoj sistemy. (in) VJa 1958, č. 3, s. 46—59
- Kuryłowicz J., Études indoeuropéennes (Kraków 1935), s. 77—130
- Kuryłowicz J., L'apophonie en indo-européen (Wrocław 1956)
- Kuryłowicz J., Indogermanische Grammatik II. Akzent-Ablaut (Heidelberg 1968)
- Lehmann W. P., Proto-Indo-European Phonology (Austin 1952), s. 14—21, 109—114
- Makajev E. A., Struktura slova v indoevropskich i germanskich jazykach (Moskva 1970)
- Mańczak W., Origine de l'apophonie e/o. (in) Lingua 9 (1960), s. 277—287
- Maurer T. H., Unity of the Indo-European Ablaut System: the Dissyllabic Roots. (in) Lg 23 (1947), s. 1—22
- Meillet A., Introduction à l'étude comparative des langues indo-européennes (Paris 1934), s. 146—187
- Melikišvili I. G., Struktura kornja v obščekartvel'skom i obščeindeevropskom. (in) VJa 1980, č. 4, s. 60—70
- Persson P., Beiträge zur indogermanischen Wortforschung I, II (Uppsala 1891)
- Proceedings of the 7th International Congress of Linguists (London 1956), s. 137—145, 463—485
- Pulleyblank E. G., Indo-European Vowel System and the Qualitative Ablaut. (in) Word 21 (1965), s. 86—101
- Schwartz B., The Root and its Modifications in Primitive Indo-European (Baltimore 1947)

V. Jména

5 Jak už bylo naznačeno v § 4.1, dělí se lexikální jednotky indoevropských jazyků na dvě velké skupiny: ohebné a neohebné. Ohebné jednotky se dále dělí na časované (= slovesa) a skloňované. Skloňování (deklinace) spočívá ve spojování těchto jednotek s morfémy označujícími gramatické kategorie pádu a čísla. Ke skloňovaným jednotkám patří jména (nomina), číslovky (numeralia) a zájmena (pronomina). Zatímco mezi jmény a číslovkami je pouze sémantický rozdíl (§ 6), je mezi jmény a zájmeny i výrazný rozdíl morfologický (§ 7). — Velká třída jmen zahrnuje dvě podtřídy: jména podstatná (substantiva) a jména přídavná (adjektiva). K formálnímu rozdílu mezi nimi viz §§ 5.6n.

5.1 Gramatické kategorie indoevropských jmen

Deklinace jmen spočívá ve spojování lexémů této třídy s morfémy označujícími spojitě kategorie pádu a čísla (srov. též § 5.7). Třetí typická jmenná kategorie — gramatický rod — je označována nejednotným způsobem: jen někde pádovým sufixem (spojitě s kategoriemi pádu a čísla), častěji vyplývá z kmenového zakončení anebo je vůbec latentní (projevuje se jen kongruencí). K rodu adjektiv srov. § 5.6.1.

5.1.1 Rod

Většina starých ide. jazyků (sti., av., ř., lat., gót., stsl. aj.) rozlišuje tři rody: mužský (m.), ženský (f.) a střední (n.). Hethitština však rozlišuje pouze dva rody: společný (com.) a střední (n.). Se systémem tří rodů počítáme i při rekonstrukci indoevropského stavu; k protoide. stavu srov. §§ 5.6.1.n. Z novějších ide. jazyků si uchovaly systém tří rodů jen některé (slovanské j., němčina aj.), většinou jej zredukovaly na dvoječlenný systém m. — f. (novoidické, románské j., litevština aj.), některé dokonce gramatickou kategorii rodu ztratily (angličtina, arménština, novoperština aj.).

5.1.2 Číslo

Všechny ide. jazyky — staré i nové — rozlišují číslo jednotné (sg.) a množné (pl.). K tomu někde přistupuje jako třetí gramém číslo dvojné — duál (du.). Duál měly indoiránské j., řečtina, baltské a slovanské j., stará irština a tocharština. I v těchto starých jazycích je však systém duálních tvarů defektivní (rozlišují se maximálně tři pádové formy). V pozdějším vývoji duál většinou zanikl; uchoval se pouze

v litevštině, slovinštině a lužičtině (všude dnes už jen v některých dialektech).
Ke genezi kategorie čísla srov. §§ 5.3.2n.

5.1.3 Pád

Kategorie pádu zahrnuje v ide. jazycích — vzato z panchronického hlediska — maximálně jedenáct gramémů. Devět z nich lze definovat jako kombinace dvou sémantických distinktivních rysů: koherence a orientace. Jde tu — řečeno poněkud zjednodušeně — o jisté prostorové vztahy: koherence je bezprostřední prostorová souvislost, orientace je směr pohybu. V rámci každého tohoto prvku jsou dány tři možnosti: pozitivní koherence (I), negativní koherence (= adherence A), chybění prostorového vztahu (E); pozitivní orientace (přibližování +), negativní orientace (vzdalování -) a klidový vztah (°). Celkem tedy:

E-	E°	E+
I-	I°	I+
A-	A°	A+

5.1.3.1 Názvy a funkce pádových gramémů:

E° — neutrální essiv — první aktant (subjekt) aktivního tvaru slovesa
E+ — pozitivní essiv — druhý aktant (objekt) aktivního tvaru slovesa
E- — negativní essiv — závislý (akcesorní) člen v nominální grupě
I° — neutrální inessiv (lokativ) — „bytí v ...“
I+ — illativ (direktiv) — „směřování do ...“
I- — elativ (partitiv) — „vydělávání se z ...“
A° — neutrální adessiv (sociativ, instrumentál) — „bytí s ..., činnost s ...“
A+ — allativ (dativ) — „směřování k ..., činnost pro ...“
A- — ablativ — „odlučování se od ...“

Inessivy a adessivy jsou pády lokální, essivy pády gramatické. K essivům lze přiřadit dále gramémy V a Ag, jež můžeme pokládat za jakési varianty gramému E°:

V — vokativ — jméno ve zvolání, bez syntaktické souvislosti
Ag — agens (ergativ) — označení původce děje u pasivního tvaru slovesa

5.1.3.2 Těmto jedenácti pádovým gramémům odpovídá v konkrétních ide. jazycích různý počet morfémů: v singuláru (tedy v kombinaci s gramémem sg.) maximálně osm, v plurálu maximálně šest, v duálu maximálně čtyři. Stav v jednotlivých jazycích vystihuje následující tabulka, ukazující počet pádových morfémů a jejich funkce (tab. na str. 95).

V konkrétních případech — u jednotlivých deklinačních typů nebo rodů — může být ovšem počet pádových forem nižší. To se týká především neuter, kde akuzativ a vokativ mají vždy společnou formu s nominativem. Z dalších případů tohoto druhu je možno uvést ablativ sg. v sanskrtu: zvláštní formu má pouze u o-kmenů, jinak má společnou formu s genitivem sg.

	indoír.	řec.	lat.	gót.	lit.	stsl.
sg. nom.	E°	E°	E°	E°	E°	E°
gen.	E- I-	E- I- A-	E- I-	E- I-	E- I- A- Ag	E- I- A-
ak.	E+ I+	E+ I+	E+ I+	E+ I+	E+ I+	E+ I+
dat.	A+	A+ I° A° Ag	A+	A+ A° A-	A+	A+
lok.	I° I+				I°	I°
instr.	A° Ag				A°	A° Ag
abl.	A-		A- I° A° Ag			
vok.	V	V	V	V	V	V
pl. nom.	E° V	E° V	E° V	E° V	E° V	E° V
gen.	E- I-	E- I- A-	E- I-	E- I-	E- I- A- Ag	E- I- A-
ak.	E+ I+	E+ I+	E+ I+	E+ I+	E+ I+	E+ I+
dat.	A+ A-	A+ A° I° Ag	A+ A- A° I° Ag	A+ A- A°	A+	A+
lok.	I° I+				I°	I°
instr.	A° Ag				A°	A° Ag
du. nom.	E° E+ V	E° E+ V			E° E+ V	E° E+ V
gen.	E- I- I°	E- I- A- I° A° A+ Ag				E- I- A- I°
dat.	A+ A° A- Ag				A+ A°	A+ A° Ag

5.2 Pádové sufify

Indoevropské jazyky jsou pokládány za hlavního reprezentanta tzv. flexivního typu: pro flexivní jazyky je příznačné zejména spojitě označování gramatických kategorií (pádu a čísla apod.), dále morfemická homonymie a synonymie. V prvním případě jde o fonemicky shodné realizace různých morfémů, v druhém o fonemicky rozdílné

realizace jednoho morfému (včetně nulových realizací): většina pádových morfémů (označujících spojitě pád a číslo) se v ide. jazycích realizuje několika různými způsoby (jako různé pádové koncovky). Obecně se soudí, že tato situace vznikla až druhotně, a to působením několika faktorů: 1° fúzí pádových sufixů s kmenovým zakončením (zejména u vokalických kmenů), 2° pádovým synkretismem (splýváním původně různých pádů — § 5.5.1), 3° přenášením pronominálních koncovek do nominální deklinace (§§ 5.4.9.1, 7.2n.). — V následujícím přehledu uvedeme jednotlivé pádové sufixy v rekonstruované ide. podobě: na prvním místě původní (jednotný) pádový sufix (zachovaný nejlépe v souhláskové deklinaci), podle potřeby pak další alomorfy.

5.2.1 Singulár

5.2.1.1 Nominativ sg. — Sufix nom.sg. označuje vedle kategorií pádu a čísla kategorii rodu: neutrum má jiný sufix než m. a f.

5.2.1.1.1 Sufix nom.sg. m. (f.) měl od pradávna dva alomorfy: *-s* a *0*. Nulový alomorf byl omezen na *ā-* a *ī-*kmeny (§§ 5.4.8n). Sigmatický alomorf vytvářel se zakončením vokalických kmenů nominativní koncovky (*-is*, *-us*, *-os*), jež se pak měnily podle hláskových zákonů jednotlivých jazyků (**-is* > stsl. *-b*, **-os* > sti. *-ah*, lat. *-us*, got. *-s*, lit. *-as*, stsl. *-v* apod.). S okluzivou vytvářelo *-s* souhláskové skupiny, jež zčásti zůstaly zachovány (av., ř., lat.), zčásti se zjednodušovaly (sti. vývoj vedl ke ztrátě *-s*! § 3.4.4.5). Po koncovém *n* a *r* sufix *-s* záhy zanikal s náhradním dloužením předcházející samohlásky (§§ 3.4.4.6, 5.4.4—5.4.5.1). Tento vývoj vedl k expanzi nulového alomorfu sufixu nominativu sg.

5.2.1.1.2 Jako nominativ (zároveň akuzativ a vokativ) sg. neuter sloužil od původu bezsufixový tvar. Tzv. koncovka nom. sg.n. je holé kmenové zakončení: *-i*, *-u*. Výjimku tvoří *o*-kmeny, kde nom.-ak. sg.n. má ve většině ide. jazyků sufix *-m* (koncovku **-om* > sti. *-am*, ř. *-on*, lat. *-um*). Slovanština, litevština a zčásti i hethitština mají naproti tomu holý kmen (**-o*). Vzhledem k chybění pádového sufixu u ostatních neuter lze soudit, že *-m* není pádový sufix v pravém slova smyslu, ale spíše jakýsi fakultativní přídavek (viz případy uvedené v § 5.3.8.3).

5.2.1.2 Genitiv sg. — Typické pro sufixu genitivu sg. bylo ablautové střídání *-es* ~ *-os* ~ *-s*. Souhláskové kmeny (kořeny) měly **-es* (> sti. *-ah*, lat. *-is*, got. *-s*, stsl. *-e*) nebo **-os* (ř.); u *r*- a *n*-kmenů ukazují některé tvary (av., sti.) na pouhé **-s* (§ 5.4.5.1). To je typické pro *i*- a *u*-kmeny (kmenový vokál má před *-s* plný stupeň): **-eis* (> sti. *-eh*, lit. *-ies*, stsl. *-i*), **-ous* (> sti. *-oh*, lat. *-ūs*, got. *-aus*, lit. *-aus*, stsl. *-u*). U koncovek *ā-* a *ī-*kmenů (**-ās*, **-yās*) je nejasné, o jakou ablautovou podobu genitivního sufixu jde (fúze!). K *o*-kmenům srov. §§ 5.3.8.1, 5.4.9.

5.2.1.3 Akuzativ sg. — Nazální sufix akuzativu sg. (m.f.) měl dvě poziční varianty: postvokálnícké *-m* a postkonsonantické *-ṃ* (> ř. *-a*, lat. *-em*, stsl. *-b*). První varianta vytvořila s vokalickým zakončením kmenů akuzativní koncovky *-im*, *-um*, *-ām* (> ř. *-ān*, *-ēn*, lat. *-am*, got. *-a*, lit. *-a*, stsl. *-o*), *-im* a *-om* (> sti. *-am*, ř. *-on*, lat. *-um*, got. *0*, lit. *-a*, stsl. *-v*).

5.2.1.4 Dativ sg. — Sufixu dativu sg. bývá rekonstruován v podobě *-ei*. Tato podoba

je dosvědčena indoírántinou (sti. *-e*), latinou (arch. *-ei*, kl. *-ī*) a slovanštinou (*-i*) (do jisté míry i mykénskou řečtinou). S plnostupňovým zakončením *i-* a *u*-kmenů vytvářel tento sufixu koncovky **-eyei* (sti. *-aye* atd.) a **-owei* (sti. *-ave*, lat. *-uī*, stsl. *-ovi*) se zakončením *ā-* (*yā-*) a *o*-kmenů vytvářel dlouhé diftongy **-āi* (**-yāi*) (sti. *-yai*, ř. *-āi*, lat. *-ae*, got. *-ai*, lit. *-ai*, stsl. *-ě*) a *-ōi* (sti. *-āy-a*, ř. *-ōi*). Značná část dativních tvarů je ovšem jiného původu (neobsahuje **-ei*): některé z nich obsahují jako pádový sufix **-i* (ř. *-i* konsonantických kmenů), jiné *0*, resp. *H* (lat. *-ō* — pokud nevzniklo z **-ōi* —, got. *-a* aj.).

5.2.1.5 Lokativ sg. — Sufix *-i* je dosvědčen přímo jen indoírántinou (srov. dále § 5.3.8.2). S vokalickým zakončením *ā-* a *o*-kmenů splývá toto **-i* v diftongy: **-āi* (sti. *-āy-ām*, lit. *-oj-e*, stsl. *-ě*), **-oi* (sti. *-e*, stsl. *-ě*; ve stopách též v ř. a lat.: ř. *oikoi*, lat. *domī* apod.). U *i*- a *u*-kmenů (a zčásti i u *r*- a *n*-kmenů) slouží jako lok.sg. — jak se zdá — bezsufixová forma (anebo snad se sufixem *-H*): sti. *-au*, stsl. *-u* (< **-ou-H?*), stsl. *-i* (< **-ei-H?*), véd. *heman*, *svah* aj.

5.2.1.6 Instrumentál sg. — Rekonstrukce pádového sufixu instrumentálu sg. je obtížná. Koncovku instr. sg. *o*-kmenů lze rekonstruovat v podobě *-ō* (< *-oH?*): véd. *-ā*, lit. *-u*, sthn. *-u* (stopy této koncovky se nacházejí též v řečtině; lat. *-ō* je ze staršího **-ō* i **-ōd* — § 5.2.1.7). Paralelní koncovka *ā*-kmenů **-ā* (*ā* + *H*) je zachována v indoírántině (véd., av.); v baltštině a slovanštině je rozšířena *o*-*m* (srov. § 5.3.8.3): lit. *-a* (ve složené deklinaci adjektiv *-a-*), stsl. *-o*. U *i*- a *u*-kmenů mají indoírántské j. ještě ve zbytcích zachováno *-ī*, *-ū* (*i* + *H*, *u* + *H*); to bylo záhy nahrazeno analogickým *-yā*, *-vā*, resp. *-inā*, *-unā*. Koncovka *-ā* (*o*-kmenů) se tu prosadila i u konsonantických kmenů. V baltštině a slovanštině mají *i*- a *u*-kmeny sufix *-mi*: lit. *-imi*, *-umi*, stsl. *-mb*, *-vb*.

5.2.1.7 Ablativ sg. — Na základě indoírántských a latinských tvarů lze rekonstruovat koncovku abl. sg. *o*-kmenů v podobě *-ōi* (> sti. *-āt*, lat. *-ōd*, *-ō*); snad jde o spojení *o* + *at* (*Hot*). Srov. dále § 5.3.8.1. U ostatních sti. deklinací má ablativ sg. společnou formu s genitivem sg. V avestě a latině vznikly analogií podle *o*-kmenů zvláštní ablativy sg. jiných deklinací (stlat. *-īd*, *-ād* apod.). Konsonantické kmeny mají v lat. *-e* < **-i* (srov. §§ 5.2.1.4, 5.2.1.5).

5.2.1.8 Vokativ sg. — Jako vokativ sg. sloužil původně holý kmen. Tento stav je uchován u samohláskových kmenů (§§ 5.4.6.1, 5.4.7.1, 5.4.8.1, 5.4.9.1), kdežto u souhláskových kmenů slouží jako vok.sg. namnoze forma nominativu sg. (zvláštní formu má vok.sg. jen v ii. a ř. u *r*-, *n*-, *nt*- a *s*-kmenů).

5.2.2 Plurál

5.2.2.1 Nominativ pl. — Podobně jako v sg. označuje také sufixu nom.pl. kategorii rodu (m.f. : n.).

5.2.2.1.1 Sufixu nom.pl.m.f. (zároveň vok.) rekonstruujeme v podobě *-es*. Před-sufixová slabika má přitom plnostupňovou podobu, což je nápadné zejména u *i*- a *u*-kmenů: **-eyes* (> sti. *-ayah*, ř. *-eis*, lat. *-ēs*, got. *-eis*, lit. *-ys*, stsl. *-vje*), **-owes* / **-ewes* (> sti. *-avaḥ*, ř. *-eis*, lat. *-ūs*, got. *-jus*, lit. *-ūs*, stsl. *-ove*). Se zakončením

ā- a *o-*kmenů sufix *-es* fúzuje: **-ās* (> sti. *-āh*, gót. *-ōs*, lit. *-os*, stsl. *-y*), **-ōs* (> sti. *-āh*, osk. *-ūs*, gót. *-ōs*). Srov. dále § 5.4.9.1.

5.2.2.1.2 Původní podobu koncovky nom.pl. neutra (zároveň ak. a vok.) lze nejspíše rekonstruovat u *o-*kmenů: **-ā* (véd. *-ā*, lat. *-a*, gót. *-a*, stsl. *-a*). Paralelní koncovky *i-* a *u-*kmenů *-ī*, *-ū*, zachované ještě ve védštině, dávají tušit, že jde o spojení kmenového vokálu s laryngálou *H*: *-iH* > *-ī*, *-uH* > *-ū*, *-oH* > *-ā*. U souhláskových kmenů má sanskrt *-i*, řečtina *-ā*, což bylo vykládáno jako střídnice za **-ə* (§ 3.3.3.1). Ř. *-ā* je patrně z *°H*; stejného původu může být sti. *-i*, není však vyloučeno, že toto *-i* je původní (je sporadicky doloženo jako koncovka nom. pl.n. i v hethitštině). Snad přistoupilo dodatečně k tvarům, jež se jeví po zániku laryngálu jako bezsufixové. Takovéto bezsufixové nominativy pl.n. jsou ještě ve zbytcích zachovány ve védštině a v avestě u *r-* a *n-*kmenů: av. *ayārə*, *nāman*, véd. *nāmā* apod. Dloužení sufixového vokálu je možno pokládat za stopu zaniknuvší laryngály: *-VNH#* > *-V(N)#* (§ 3.4.4.6).

5.2.2.2 Genitiv pl. — Sufix gen.pl. bývá rekonstruován v podobě *-ōm*. Na dlouhé *ō* ukazují indoíránské j. (sti. *-ām*), řečtina (*-ōn*), baltské j. (*-u*) a část germánských j. (sth. *-ō*); na krátké *ō* především slovanské j. (*-o*), dále keltské j. a snad i latina (*-um*); izolované je gót. *-ē* (< **-ēm?*). Původnější je patrně *-ōm*; to dalo stažením s kmenovým *o* (resp. *ā*) koncovku **-ōm*, jež pak byla přenesena i ke konsonantickým kmenům (v slovanštině bylo naopak generalizováno **-ōm*).

5.2.2.3 Akuzativ pl. — Přípona ak.pl. (m.f.) měla patrně dvě poziční varianty: antevokalicou *-ms* a antekonsonantickou *-ms* (> sti. *-ah*, ř. *-as*, lat. *-ēs*, gót. *-uns*, lit. *-is*). Varianta **-ms* vytvářela s kmenovými vokály koncovky *-ims*, *-ums*, *-oms*; po dlouhém *ā* nosovka patrně již v ide. období vypadla (**-ās* > sti. *-āh*, ř. *-ās*, lat. *-ās*, gót. *-ōs*, lit. *-as*, stsl. *-y*). Koncová skupina *-ms* se uchovala pouze v gótštině (*-ins*, *-uns*, *-ans*) a v ř. dialektech, jinde se zjednodušovala odsunutím první nebo druhé souhlásky, příp. s náhradním dloužením předcházejícího vokálu (anebo je tato délka analogická podle koncovky *ā*-kmenů): sti. *-in*, *-ün*, *-ān*, lat. *-īs*, *-ūs*, *-ōs*, lit. *-is*, *-us*, *-us* (*-uos*), stsl. *-i*, *-y*, *-y*.

5.2.2.4 Dativ pl. — Pro dat.pl. nelze rekonstruovat jednotný ide. sufix. Část ide. jazyků má sufixy s **bh* (sti. *-bhyaḥ*, lat. *-bus*, stir. *-b*), část podobně stavěné sufixy s *m* (gót. *-m*, lit. *-ms*, *-mus*, stsl. *-mъ*, vše snad z ide. **-mus* nebo **-mos*). Řečtina má v dat. pl. *-sī* (srov. § 5.2.2.5). U *o-*kmenů mají ř. a lat. sufixy ukazující na ide. **-ois* (> lat. *-īs*); srov. §§ 5.2.2.6, 5.3.7.

5.2.2.5 Lokativ pl. — Na základě indoíránského, baltského a slovanského stavu lze rekonstruovat ide. sufix lok.pl. *-su*. Ve sl. se toto **-su* po *i* a *u* zákonitě změnilo v *-chъ*, jež se pak prosadilo u všech vokalicích kmenů. V lit. je *-su* doloženo ve starých textech, kdežto novější jazyk má *-se* nejasného původu.

5.2.2.6 Instrumentál pl. — Pro instr.pl. nelze rekonstruovat jednotný ide. sufix. Indoíránská má **-bhis*, baltština a slovanština paralelní sufix **-mīs* (> lit. *-mis*, stsl. *-mī*); srov. § 5.2.2.4. Sufix **-bhi* je doložen též v řečtině: v mykénštině je pád s tímto sufixem paradigmatický (*po-pi* — instr.pl. od *pous*), v pozdějších

dialektech existují jen neparadigmatické formy s *-phi* (*nauphi* apod.). Pro *o-*kmeny lze rekonstruovat zvláštní koncovku **-ōis* (> sti. *-aiḥ*, lit. *-ais*; stsl. *-y?*); snad jde o spojení tematického vokálu se sufixem *Hi* (paralelním k *bhi*, *mi*). Viz též § 5.2.2.4.

5.2.3 Duál

Jak už bylo uvedeno, existují duální formy jména jen v části ide. jazyků (§ 5.1.2); i tyto jazyky však rozlišují v duálu maximálně čtyři pádové formy. Rekonstrukce duálních sufixů je spojena s většími problémy než v případě singuláru a plurálu.

5.2.3.1 Nominativ du. m.f. — Nejspíše lze rekonstruovat koncovku nominativu (akuzativu, vokativu) du. m.f. *o-*kmenů, a to v podobě *-ō(u)* (> sti. *-au*, ř. *-ō*, lit. *-uo* > *-u*, stsl. *-a*). Pro *i-* a *u-*kmeny lze rekonstruovat duální koncovky *-ī* (sti. *-ī*, lit. *-i*, stsl. *-i*) a *-ū* (sti. *-ū*, lit. *-u*, stsl. *-y*). Ve všech třech případech jde patrně o spojení kmenového vokálu s laryngálou *H*₃: jejím pozůstatkem je — vedle délky — labilní druhá složka diftongu v sanskrtu, jakož i výjimka ze sandhiových pravidel u *-ī*, *-ū* (hiát!). Větší potíže činí vysvětlení duální koncovky *ā*-kmenů: sti. *-e*, lit. *-ie* > *-i*, stsl. *-ē*. Jde nejspíše o původní zakončení ženského tvaru číslovky „2“ (**dwoi* nebo **dwoi* — § 6.1.1), přenesené k substantivům. Co se týká konsonantických kmenů, mají v indoíránsčině koncovku *o-*kmenů (sti. *-au*), v baltštině a slovanštině koncovky *i-* nebo *yo-*kmenů. V řečtině je sufix *-e*; bývá spojován s některými tvary keltskými a baltskými, ale spíše představuje řeckou inovaci.

5.2.3.2 Nominativ du. n. — Sti. *-ī* a stsl. *-i* ukazují na ide. sufix *-ī*. Spojením s tematickým vokálem *o* vznikla koncovka **-oi* (> sti. *-e*, stsl. *-ē*).

5.2.3.3 Genitiv du. — V sti. a sl. funguje genitiv du. zároveň jako lokativ du.; sufixy sti. *-oh*, stsl. *-u* jsou patrně z ide. *-ous* (stopy této koncovky nacházejí někteří badatelé též v baltštině a keltštině). Avesta má zvláštní koncovku pro gen. du. *-ā* (*-ās-ča*) < **-ās* (snad spojení koncovky nominativu du. s genitivním *-s*).

5.2.3.4 Dativ du. — Pro dativ (instrumentál, ablativ) du. má sti. sufix *-bhyām*, av. *-byā*, lit. *-m* (dativ a instrumentál jsou někdy odlišeny „intonací“), stsl. *-ma*. Jde patrně o novotvary jednotlivých jazyků, vzniknuvší na bázi sufixů dativu pl. (§ 5.2.2.4): ii. *-ah* (nom.pl.): *-ā(u)* (nom.du.) = *-bhyaḥ* (dat. pl.): *-bhyā* (dat.du.). Podobně je sl. *-ma* patrně přetvořené *-mъ* podle koncovky nominativu du. *-a*. Zcela izolované je ř. *-oin* (hom. *-oīn*), užívané též ve funkci genitivu.

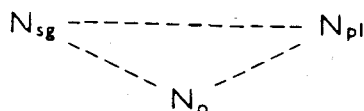
5.3 Geneze indoevropské deklinace

Vznik deklinace je vysvětlován v podstatě dvojím způsobem: aglutinací nebo adaptací. Aglutinační teorie spatřuje v pádových sufixech původně samostatné postpozice, jež postupně srostly se substantivem. Adaptační teorie naproti tomu pokládá pádové sufixy za kmenotvorné elementy: různé „kmeny“ od jednoho kořene vytvořily paradigma a dostaly konkrétní pádové funkce. — Typologické paralely hovoří spíše ve prospěch aglutinační teorie; zdá se, že aspoň slabičné pádové sufixy

(-su, -bhi apod.) představují od původu jakési postpozice. Nelze je ovšem uvádět v souvislost s pozdějšími předložkami jednotlivých ide. jazyků (ty vznikaly mnohem později). Šlo tu pravděpodobně o deiktické částice, plnící v onom dávném období nejrůznější funkce; právě z nich se později vyvinula zájmena, předložky a jiná pomocná slova. Adaptační teorie má ovšem pravdu v tom, že funkce pozdějších ide. pádů nelze přímo odvodit z významu oněch aglutinovaných elementů (za předpokladu, že ji známe). Významy jednotlivých pádů představují produkt složitého vývoje: posuny v pádovém systému vedly ke změnám významů jednotlivých sufixů, k jejich adaptaci do nových funkcí.

5.3.1 Co do struktury představují ide. pádové sufixy dva základní typy: sufixy slabičné (-su, -bhi apod.) a neslabičné (-s, -m apod.). Jak už bylo uvedeno v předcházejícím odstavci, představují sufixy prvního typu aglutinované deiktické částice (= zájmenné kořeny struktury CV — § 4.6.2). Suffixy druhého typu mají naproti tomu charakter tzv. determinativů (§ 4.6.3). Tohoto termínu bylo v indoevropské jazykovědě užíváno v různém smyslu; my jej rezervujeme k označení protoide. morfů nejjednodušší struktury (C, resp. I, U), jejichž funkce odpovídala názvu: forma spojená s determinativem byla „determinovaná“ (určená) v protikladu k formě bez determinativu (neurčené). Determinované formy se pak stávaly příznakovými členy v sémantických opozicích různého druhu (§§ 5.3.2, 8.4.1.2).

5.3.2 Sledujeme-li distribuci obou typů pádových sufixů, docházíme k důležitému zjištění: neslabičné sufixy nacházíme především v singuláru, slabičné především v plurálu. Jestliže elementy s, m a další představují tzv. determinativy, znamená to, že příslušné formy se v určité vývojové fázi jeví jako determinované (= příznakové) v opozici k jiným formám nedeterminovaným (= bezpříznakovým). V této souvislosti je třeba se zamyslet nad podstatou gramatické kategorie čísla. Porovnáním situace v jazycích nejrůznějších rodin a typů docházíme k univerzálnímu modelu kvantitativních vztahů:

Základní forma jména (bez afixů apod.) je v neindoevropských j. (např. v turečtině) zpravidla indiferentní co do numeru; teprve spojením s determinujícími elementy různého druhu se z ní stává singulár nebo plurál. Takováto situace byla patrně před vznikem flexe i v protoindoevropštině: holá forma jména byla indiferentní co do numeru (označovala živou bytost nebo věc jako druh), teprve ve spojení s determinativy (-s, -m, -t, -i) nabývala charakter singuláru (singulativu). V protikladu k těmto determinovaným formám, mohla holá forma, příp. ve spojení s primitivními postpozicemi (deiktickými částicemi), označovat množství — plnit funkci plurálu. Zdá se, že v této počáteční fázi nemohly postpozice přistupovat k determi-

novaným formám: žádný z ide. pádových sufixů nepředstavuje spojení determinativ + deiktická částice (teprve později docházelo ke kombinaci těchto elementů, ale v opačném sledu — § 5.3.8.3). — Takto lze vysvětlit vznik kategorie čísla v ide. jazycích, ovšem jen u jmen životného rodu (§ 5.6.1.1); u neživotných jmen se protiklad singulativ : indiferens (→ plurál) v této fázi ještě nevytvořil.

5.3.3 O funkčních rozdílech mezi jednotlivými determinativy je těžko dělat závěry (výjimku představuje H — § 5.6.1.4). Nejspíše šlo o téměř synonymní elementy, jež byly v další fázi vývoje adaptovány do jednotlivých funkcí — jako znaky jednotlivých pádových gramémů: s jako označení gramému E° (pád subjektu), m gramému E+ (pád objektu), i gramému I° (neutrální inessiv), H gramému A° (neutrální adessiv) a t snad jako označení I- (negativní inessiv — partitiv). Ještě před dovršením této distribuce však — jak se zdá — proběhl jiný diferenciativní proces, související s místem přízvuku. Podle domněnky formulované v §§ 4.7.2—3 byl v nominálních grupách nositelem hlavního přízvuku akcesorní člen; u víceslabičných slov byla nositelem tohoto důrazu patrně poslední slabika. U jmen s determinativy s, m lze znázornit nominální grupu schematicky takto (Ā = slovní přízvuk, Ā = hlavní přízvuk grupy):

	(před redukcí)		(po redukcí)	
	akcesor. člen	konstit. člen	genitiv	nominativ
1.	CÁCÁI-S	CÁCAI-S	→ C(A)CÁIS	CÁCIS
2.	CÁCÁ-S	CÁCA-S	→ C(A)CÁS	CÁCS
3.	CÁCÁ-M	CÁCA-M	→ C(A)CÁM	CÁCM

Tímto způsobem vysvětlíme rozdíl mezi sigmatickými sufixy nominativu a genitivu sg.: koncový vokál kořene uchovaný u akcesorního členu začal být považován za součást sufixu (v příp. 2), čímž vznikla formální opozice -s (nominativ) : -es/-os (genitiv). U kořenů s původně diftongickým zakončením (případ 1 — § 4.6.1) vznikla naproti tomu opozice -is (-us) : -eis (-ous); nominativ a genitiv mají nadále stejný pádový sufix, rozdíl je v předsufixovém vokálu. Obdobná situace byla na počátku u forem s determinativem m: svědectvím toho je užívání het. formy s koncovkou -an jak ve funkci genitivu pl., tak i sg. Adaptační m-ové formy jména (v pozici konstitutivního členu) do funkce akuzativu vedla — v souvislosti s důsledným rozlišením sg. : pl. ve všech pádech — k redistribuci determinovaných forem jména s plnou koncovkou (původně v pozici akcesorního členu): -os bylo vyhrazeno pro gen. sg., -om pro gen. pl. Srov. též § 5.7.

5.3.4 Jako nominativ plurálu životných jmen zpočátku patrně sloužila holá forma jména. Pro její nedostatečnou charakterizovanost a malý objem byla tato forma rozšířena — zřejmě až po provedení redukce nepřízvukných slabik — o sémanticky irelevantní element (H₁)es. Tento přídatek je patrně totožný s kmenotvorným

sufixem *s*-kmenů (§ 5.4.3.1), jenž je rovněž sémanticky irelevantní: jako nomen actionis nebo nomen agentis může fungovat i holý kořen! Shoda je dále i v tom, že v obou případech následuje po plném stupni kořene plnostupňový sufix. — Vývoj gramatických pádů byl dovršen diferenciací v akuzativu: akuzativ pl. byl odlišen od akuzativu sg. přídavkem *s* (*m + s*).

5.3.5 Postpozice struktury *CV* srůstaly s kořenem (kmenem); vzhledem k tomu, že jako akcesorní člen byly nositeli důrazu (§ 4.7.2), měly takto vzniklé pádové formy původně přízvuk na sufixu. Význam těchto postpozic lze stanovit aspoň přibližně: deiktické částice *s U* (*H₁U*, *M₁U*, *SU* označovaly inessivy, částice *s I* a *A* (*BI*, *H₁I*, *H₁A*) označovaly adessivy. Jak už bylo naznačeno, přistupovaly tyto deiktické částice (postpozice) původně jen k nedeterminovaným formám a byly v důsledku toho vyhrazeny především pro pozdější plurál. To platí zejména o inessivních formách, kdežto u adessivních forem lze předpokládat déle trvající nediferencovanost co do numeru: tak lze vysvětlit označování singulárních pádů sufixy typu *CV* v baltštině, slovanštině aj. (*-*m_i*). — Situaci po zformování gramatických pádů a částečné diferenciaci lokálních pádů (I : A, sg. : pl.) lze znázornit takto (viz schéma v § 5.1.3):

	sg.			pl.		
E	<i>os</i>	<i>s</i>	<i>m</i>	<i>om</i>	<i>es</i>	<i>ms</i>
I	<i>t</i>	<i>i</i>		<i>SU</i>	<i>H₁U</i>	<i>M₁U</i>
A	<i>H₁</i>	<i>H₁A</i>		<i>BI</i>	<i>H₁I</i>	

5.3.6 Další diferenciacie lokálních pádů probíhala pod vlivem již vyvinutého systému gramatických pádů: diferenciacie pole E byla vzorem pro diferenciaci v polích I a A, současně pak gramatické pády přebíraly funkci sousedních pádů lokálních. To se týká pádů s negativní a pozitivní orientací: genitiv (E⁻) veskrze převzal funkci partitivu (I⁻), akuzativ (E⁺) do značné míry funkci illativu (I⁺). Důsledkem těchto posunů bylo dovršení diferenciacie v poli I; přebytečné elementy *t* a *M₁U* se přitom posunuly do pole A (převzaly adessivní funkce):

	sg.			pl.		
E	<i>os</i>	<i>s</i>	<i>m</i>	<i>om</i>	<i>es</i>	<i>ms</i>
I		<i>i</i>			<i>SU</i>	<i>H₁U</i>
A	<i>t</i>	<i>H₁</i>	<i>H₁A</i>	<i>BI</i>	<i>H₁I</i>	<i>M₁U</i>

Příznačná je trvající nedostatečná diferenciacie numeru v poli A: lze o tom soudit mj. z faktu, že elementy *H₁A* a *BI* (resp. *M₁I*) se objevují jako součást pádových sufixů plurálních i singulárních. — Elementy uvedené v poli A na hořejší úrovni se vzájemně kombinovaly, resp. kontaminovaly: kombinací elementů *t* a *H₁A* vznikl sufix ablativu sg. *Hat*, kombinací *BI* a *H₁A* ii. sufix dat.-abl.pl. *bhya, jejich kontaminací *bho, jež je v latině a dalších západoindoevropských dialektech, kontaminací *BI* a *M₁U* baltský a slovanský sufix instrumentálu *mi apod.

5.3.7 Co do místa přízvuku byly patrně v protoide. fázi rozlišovány dva základní typy nominálních kořenů: barytona a oxytona. Barytona akcentovala nekoncevou slabiku, oxytona koncevou slabiku kořene (§ 4.7.5). Aglutinace postpozic — nositelů hlavního přízvuku grupy — vedla k pohyblivosti přízvuku v paradigmatických baryton: kořenová slova, většina souhláskových kmenů, *i/ei* a *u/eu*-kmeny (§ 3.5.2). U oxyton naproti tomu k takovému vývoji nedošlo: *o* tematických útvarů primárních (= zachovaný koncevý vokál kořene) i sekundárních nepodléhalo ablautovým alternacím, místo přízvuku bylo fixní (v pozdějších fázích se ovšem tento stav mohl změnit). — Náš výklad o vzniku rozdílu mezi nominativem a genitivem (§ 5.3.3) se přirozeně týkal jen baryton; u oxyton (= *o*-kmenů a snad i neablautových *i*- a *u*-kmenů) takovýto rozdíl vzniknout nemohl. Původní homonymie nominativu a genitivu *o*-kmenů je ještě zachována v hethitštině; jinde byla dodatečně odstraněna (§ 5.3.8.1). Je třeba předpokládat, že i v jiných pádech byl od prvopočátku rozdíl mezi tematickými a atematickými jmény: některé sufixy byly vyhrazeny pro atematická jména, jiné pro tematická. Do první skupiny snad patří sufixy *SU* a *BI*, do druhé *H₁U*, *H₁I* a snad i *M₁U*. Stopy tohoto stavu nacházíme v historických jazycích, zejména v indoiráňštině. Instrumentál pl. se tvoří u netematických tříd sufixem *bhis, u tematických jmen však sufixem **-āis* (< *o-Hi-s*) (totéž v baltštině a slovanštině). Dativ pl. se patrně tvořil sufixem **-bhyas* u všech tříd kromě tematických jmen; svědčí o tom pronominální koncevka těchto jmen **-aibhyas*, zřejmě nahradivší jinou starší koncevku (nejspíše *-amu*). Totéž lze soudit o lokativu pl.: pronominální **-aisu* nahradilo u tematických jmen jinou koncevku, snad **-a(H)u-s* [*H₁U*] (ta pak dostala speciální funkci: označovala lokativ-genitiv duálu).

5.3.8 Podle názoru, obecně rozšířeného v mladogramatické době a dodnes zastávaného některými jazykovědci, byl původní ide. pádový systém složitý (osm pádů — jako v sanskrtu!); většina ide. jazyků tento původní systém zredukovala, tj. zredukovala počet pádů. V současné době převládá mínění, že právě jazyky s vysokým počtem paradigmatických pádů (především indoiráňské) nereprezentují nejlépe původní stav. Lze soudit, že na konci indoevropského období (fáze 4) byly paradigmatické pády (nominativ, genitiv, akuzativ, příp. vokativ), kdežto v oblasti lokálních pádů přežíval ještě původní stav, znázorněný schématem v § 5.3.6: funkce jednotlivých sufixů ještě nebyly přesně specifikovány, jednotlivé lokální „pády“ se netvořily jednotným způsobem a závazně u všech substantiv.

Paradigmatizace těchto pádů probíhala zřejmě až v době nářeční diferenciace ide. společenství, a to v různém rozsahu. Obecně lze říci, že východoindoevropské dialekty paradigmatizovaly větší počet lokálních pádů než západoindoevropské. Některé vývojové procesy a inovace jsou ovšem společné částem východního i západního areálu: může tu jít buď o vývoj proběhnuvší nezávisle na sobě v různých ide. dialektech, anebo o důsledek pozdějšího míšení ide. dialektů. — Není dost dobře možné, abychom na tomto místě dopodrobna sledovali vývoj pádového systému v jednotlivých ide. dialektech až do historické doby; omezíme se proto na několik nejdůležitějších bodů v tomto vývoji.

5.3.8.1 Jak už bylo naznačeno v § 5.3.7, měl genitiv sg. *o*-kmenů původně společnou formu s nominativem. Tato nežádoucí homonymie (zachovaná ještě v het.) byla později odstraněna, a to různým způsobem. Ve východoide. dialektech bylo do nominální deklinace přeneseno zakončení genitivu sg. rodových zájmen (§ 7.2.1.2) **-osyo* (> sti. *-asya*, hom. *-oio*, att. *-ou*). Podobné řešení nacházíme v germánštině: rovněž germ. **-esa* (> got. *-is* std.) je převzato z pronominální flexe. Latina a keltské j. naproti tomu dosadily do funkce genitivu zvláštní formu, původně označující příslušnost, zakončenou na *-ī* (< *-iH* — §§ 5.6.1.2, 5.6.1.4). Baltoslovanské řešení souvisí s důležitým posunem v pádovém systému, jemuž na tomto místě rovněž musíme věnovat pozornost: genitivní forma, převzavší všude též funkci I⁻ (partitiv — § 5.1.3.1), přebírala v některých ide. dialektech dále též funkci A⁻ (ablativ). Tak tomu bylo v řečtině (srov. ještě § 5.3.8.2) a v protobaltských dialektech. U tematických útvarů, kde pro genitiv sg. byla již zvláštní forma, vedl tento tlak k eliminaci ablativu (neznámé podoby); u tematických útvarů naproti tomu v protobaltských dialektech patrně ještě přežívala původní homonymie nom. = gen., a proto při synkretismu ablativu s genitivem převzala genitivní funkci forma na *-o-Ho(t)* (> lit. *-o*, stsl. *-a*).

5.3.8.2 Ve společném východoide. období došlo patrně k paradigmatizaci tří lokálních pádů: ablativu, instrumentálu a dativu. Lokativ (inessiv) si naproti tomu ještě podržel charakter neparadigmatické formy (plnil zčásti též funkci illativu). K paradigmatizaci lokativu došlo nejspíše až v indoíránském období. — V řečtině byl naopak počet lokálních pádů redukován: funkci ablativu převzal genitiv (§ 5.3.8.1), lokativní formy přežily až do historické doby, ale nebyly patrně nikdy paradigmatické (je příznačné, že sufixy označující v indoíránsčině lokativ mají v řečtině dativní funkci!). Co se týká instrumentálu, zdá se, že v mykénštině byl ještě paradigmatický; jeho zánik v pozdějších ř. dialektech je možno připsat vlivu západoindoevropské složky řečtiny (§ 1.3.3.2). — Ve větší části západoide. areálu byly patrně paradigmatizovány jen dva lokální pády: ablativ a dativ. Lokativ existoval jen jako neparadigmatická forma, a to patrně jen v singuláru (typický sufix lokativu pl. **-su* zcela chybí v latině, keltštině a germánštině). Jen v menší části západoide. areálu došlo k paradigmatizaci instrumentálu (v protobaltských dialektech a v kontinentální germánštině). Pro tento subareál (germ., balt., sl.) je dále příznačné uchování *m*-ových sufixů (§§ 5.2.1.6, 5.2.2.4) a chybění zvláštní formy pro ablativ

(§ 5.3.8.1). V protobaltských dialektech se zato vyvinula paradigmatická forma pro lokativ obou čísel. Považujeme za pravděpodobné, že se tak stalo působením indoíránské komponenty těchto jazyků (§ 1.3.6): nápadný je zejména výskyt sufixu **-su*, typického pro východoide. jazyky, západoindoevropským j. však jinak zcela cizího. Recentní povaha lokativních forem je zvláště zřetelná v baltských j. (§ 5.4.6.1 aj.), kde nadto vznikly sekundárně nové formy pro illativ, allativ a adessiv. Ale i v slovanštině nacházíme stopy staršího stavu, kdy nebyly přesně rozlišovány dativní, instrumentální a lokativní formy: Lokativ sg. *u*-kmenů byl tvořen (podobně jako v ii.) sufixem *H₁*, charakteristickým jinak pro instrumentál (§ 5.2.1.6). Zdá se, že tato forma plnila i funkci dativu (tak je tomu v litevských dialektech) a v této funkci přešla k *o*-kmenům (*-ouH* > stsl. *-u*) — Závěrem těchto poznámek o vývoji lokálních pádů je třeba konstatovat, že lokativ má v pádovém systému stabilní pozici jen tehdy, je-li paradigmatizován i instrumentál (a naopak); výjimku tvoří hethitština, kde šel vývoj pádového systému jinou cestou.

5.3.8.3 O duálu soudila starší jazykověda, že byl obecně indoevropský: ty jazyky, kde duál chybí, jej prostě ztratily. Chybění duálu v anatolských a italských j., jakož i nevyvinutost duální deklinace (v těch j., kde duál existuje) však dávají tušit, že rozšíření kategorie čísla o třetí gramém je záležitostí pouze části ide. jazyků, a to jazyků východní skupiny. Jediná duální forma, která patrně existovala už ve společném ide. období, je nominativ du. samohláskových kmenů. Ten patrně vznikl spojením kmene s protoide. „číslovkou“ *H_{3A}* (§ 6.2.1): *-ó-H^wo* > *-ō(u)*, *-i-H^wo* > *-ī*, *-ú-H^wo* > *-ū* (§ 3.3.5.3). Stopy této formy nacházíme i v anatolských a keltských j., pro latinu je dosvědčena aspoň nepřímou (zakončením tvaru m. číslovky „2“: *duo*). Snad ještě indoevropského stáří je i převzetí koncovky tvaru f. číslovky „2“: **-ai* (nebo **-oi*) do deklinace *ā*-kmenů (§ 5.2.3.1). Ostatní duální formy jsou pozdějšího data a vznikly až v jednotlivých ide. jazycích: ii. *-bhyā*, stsl. *-ma* (§ 5.2.3.4), lit. *-m* a ř. *-oin*. Toto *-oin* (hom. *-oīn*) snad představuje spojení tematického zakončení s variantou protoide. „číslovky“ *H_{3I}* (§§ 6.2.1, 7.1.4.4); *n* je pozdější přídavek podobně jako v sufixu dativu pl. *-si(n)* (totéž platí o *m* ve sti. sufixu *-bhyām*; druhotný přídavek — ovšem staršího data — představuje i *-s* v sufixech **-bhos*, **-bhyos*, **-ois*, **-bhis*, **-mās* apod.). Sufix lokativu (genitivu) du. **-ous* (sti. *-oh*, stsl. *-u*) snad představuje přebytečnou formu plurálu (inessiv *o*-kmenů — § 5.3.7), využitou při výstavbě duálního paradigmatu všech kmenů. Tento posun nastal nejdříve v indoíránsčině, jež vybudovala nejúplnější duální paradigma. Vybudování duální deklinace v slovanštině a baltštině (od původu západoide. dialektech) je snad možno připsat indoíránskému vlivu (§ 1.3.6): vytvoření zvláštní formy pro dativ du., nové použití právě zmíněné formy na **-ou(s)* apod.

5.3.9 Deklinace jmen neživotného rodu (pozdějších neuter) se v počátečních fázích patrně vyvíjela samostatně — do značné míry nezávisle na deklinaci životných. Rozdíly vyplývaly jednak z chybění kategorie čísla u neživotných (§ 5.3.2), jednak z toho, že u neživotných jmen nebyla zpočátku pocítována potřeba formálně rozlišit

jejich užití ve funkci subjektu a objektu. S tím souvisela jiná distribuce determinativů: *s* a *m* nehrály v primitivní deklinaci neživotných žádnou roli, *i* bylo využito jako znak essivu (nacházíme je v nom.-ak. heteroklitických jmen, ale také v nominativu pl. neuter v indoíránštině a hethitštině — § 5.2.2.1.2). O tendenci k vytvoření zvláštní deklinace neživotných jmen mohou svědčit právě zmíněné heteroklitické útvary (§ 5.4.4.7): determinativy *r*, *i* byly adaptovány jako znaky funkce E, determinativ *n* jako znak funkce I (srov. § 5.7). Dříve než se deklinace neživotných mohla rozvinout jako samostatný typ, podlehla vlivu tehdy již vyvinutější deklinace životných jmen: odtud shoda v deklinaci maskulin a neuter. Výjimku tvoří nominativy (akuzativy) všech čísel: nom. sg. je bezsufixový (§ 5.2.1.1.2), nom.pl. byl tvořen pomocí *H* (jež dávalo s předcházejícím kmenovým zakončením dlouhé vokály *-ā*, *-ī*, *-ū* apod. — § 5.2.2.1.2), nom. du. měl sufix **-ī*. O nom. pl. neuter se obecně soudí, že představuje staré kolektivum: svědčí o tom mj. spojování nominativu pl. n. se slovesem v singulární formě v ř. a av. („neutrum plurale habet verbum singulare“). Tato teorie o vzniku plurálu neuter je zcela ve shodě s naší domněnkou o pozdějším vzniku numeru u neživotných jmen; srov. dále §§ 5.6.1.1n. Podobného původu je patrně i forma nominativu du. n.: jde o použití koncevky nom. pl. n. *i*-kmenů **-ī* pro zvláštní funkci (srov. vznik jiných duálních forem odštěpením od plurálu — § 5.3.8.3). Východiskem tohoto používání byly nejspíše nesingulární (← kolektivní) formy neživotných jmen označujících párové předměty (sl. *oči*, *uší* apod.).

LITERATURA (§§ 5.1—5.3.9)

- Čop B., Die indogermanische Deklination im Lichte der indouralischen vergleichenden Grammatik (Ljubljana 1975)
 Ergativnaja konstrukcija v jazykach različnych tipov (Leningrad 1967)
 Erhart A., Studien zur indoeuropäischen Morphologie (Brno 1970), s. 69—150
 Fairbanks G. H., Case Inflections in Indo-European. (in) Journal of IE Studies 5 (1977), s. 101—132
 Georgiev V., Herkunft der ie. Endungen für NAV pl. ntr. und du. (in) IF 78 (1973), s. 43—50
 Gil J., Genetivo en *ī* y los orígenes de la declinación temática. (in) Emerita 36 (1968), s. 25—43
 Hjelmslev L., La catégorie des cas (Aarhus 1935)
 Hujer O., Slovanská deklinace jmenná (Praha 1910)
 Jakobson R., Beitrag zur allgemeinen Casuslehre. (in) TCLP 6 (1936), s. 240—288
 Jensen H., Die sprachliche Kategorie des Numerus. (in) Wiss. Zeitschrift der Universität Rostock I (1951—1952), č. 3, s. 1—21
 Kazlauskas J., Lietuvių kalbos istorinė gramatika (Vilnius 1968), s. 123—172
 Klimov G. A., Očerok obščej teorii ergativnosti (Moskva 1973)
 Knobloch J., Zur Vorgeschichte des idg. Genitivs der *o*-Stämme. (in) Sprache 2 (1950), s. 131 až 149
 Kuryłowicz J., Le problème du classement des cas. (in) BPTJ 9 (1949), s. 20—43
 Kuryłowicz J., Inflectional Categories of Indo-European (Heidelberg 1964), s. 179—206
 Lehmann W. P., On Earlier Stages of the Indo-European Nominal Inflection. (in) Lg 34 (1958), s. 179—202
 Mareš F. V., Morfoložičeskoje razvitije slavjanskogo sklonenija. (in) VJa 1962, č. 6, s. 13—21

- Mažiulis V., Baltų ir kitų indoeuropiečių kalbų santykiai (Vilnius 1970), s. 74—313
 Meščaninov I. I., Ergativnaja konstrukcija v jazykach različnych tipov (Leningrad 1967)
 Nagy G., Greek Dialects and the Transformation of an IE Process (Cambridge 1970), s. 152—183
 Palmitis M. L., PIE Vocalism and the Development of the IE Declension Models. (in) IF 84 (1979), s. 17—48
 Savčenko A. N., Etapy razvitija gramatičeskogo stroja praindoeuropejskogo jazyka. (in) Lingua Posn. 12/13 (1968), s. 21—36
 Schmidt J., Die Pluralbildung der idg. Neutra (Weimar 1889)
 Specht F., Ursprung der idg. Deklination (Göttingen 1947)
 Stang C. S., Zum indoeuropäischen Kollektivum. (in) NTS 13 (1945), s. 282—294
 Stepanov J. S., Problema klassifikacii padežej. (in) VJa 1968, č. 6, s. 36—48
 v. Wijk N., Der nominale Genetiv Sg. im Indogermanischen in seinem Verhältnis zum Nominativ (Zwolle 1902)

5.4 Indoevropská deklinace (paradigmata, tvoření slov)

Jak už bylo vícekrát zdůrazněno, neskloňují se všechna indoevropská jména stejným způsobem, ale vytvářejí tzv. deklinační třídy s různými paradigmaty. Tato různost je dána především růzností kmenového zakončení. V této souvislosti bude tedy třeba pojednat — alespoň stručně — o tvoření jmenných kmenů v ide. jazycích. — Ide. jména lze z hlediska jejich tvoření klasifikovat několikerym způsobem: 1° jména kořenová — odvozená, 2° kmeny konsonantické — vokalické (obojí se pak dále dělí podle konkrétního zakončení), 3° jména tematická (tj. *o*-kmeny, resp. též *ā*-kmeny) — atematická (ostatní) apod. Je třeba zdůraznit, že tu máme na mysli především rekonstruovaný indoevropský stav (fáze 4); v pozdějších ide. jazycích je v důsledku různých fonologických a morfoložických změn stav více nebo méně odlišný. Z tohoto hlediska považujeme za nejvýhodnější tuto klasifikaci ide. deklinací: 1° kořenové útvary, 2° kmeny zakončené okluzívou, 3° *s*-kmeny, 4° *n*-kmeny, 5° *r*-kmeny, 6° *i*-kmeny, 7° *u*-kmeny, 8° *ā* a *ī/yā*-kmeny, 9° *o*-kmeny.

5.4.1 Kořenové útvary

	sti.	ř.	lat.	gót.
sg. nom.	<i>pāt</i>	<i>poūs</i>	<i>pēs</i>	<i>baúrǵs</i>
gen.	<i>padah</i>	<i>podós</i>	<i>pedis</i>	<i>baúrǵs</i>
ak.	<i>pādam</i>	<i>póda</i>	<i>pedem</i>	<i>baúrg</i>
dat.	<i>pade</i>	<i>podí</i>	<i>pedī</i>	<i>baúrg</i>
lok.	<i>padi</i>			
instr.	<i>padā</i>			
abl.			<i>pede</i>	
pl. nom.	<i>pādah</i>	<i>pódes</i>	<i>pedēs</i>	<i>baúrǵs</i>
gen.	<i>padām</i>	<i>podōn</i>	<i>pedum</i>	<i>baúrgē</i>
ak.	<i>padah</i>	<i>pódas</i>	<i>pedēs</i>	<i>baúrǵs</i>
dat.	<i>padbhyaḥ</i>	<i>posí(n)</i>	<i>pedibus</i>	<i>baúrgim</i>
lok.	<i>patsu</i>			
instr.	<i>padbhiḥ</i>			

5.4.1.1 Vedle kořenových útvarů s konsonantickým zakončením existovaly v nevelkém počtu i útvary se zakončením *ī*, *ū* nebo diftongickým (§§ 3.3.2.1, 3.3.4):

	sti.	ř.	lat.	stsev.
sg. nom.	<i>bhūh</i>	<i>hūs</i>	<i>sūs</i>	<i>sýr</i>
gen.	<i>bhuvah</i>	<i>huós</i>	<i>suis</i>	<i>sýr</i>
ak.	<i>bhuvam</i>	<i>hūn</i>	<i>suem</i>	
dat.	<i>bhuve</i>	<i>huí</i>	<i>suī</i>	<i>sú</i>
pl. nom.	<i>bhuvah</i>	<i>húes</i>	<i>suēs</i>	<i>sýr</i>
gen.	<i>bhuvām</i>	<i>huón</i>	<i>suum</i>	<i>súa</i>
		atd.		
sg. nom.	<i>gauh</i>	<i>boús</i>	<i>bōs</i>	<i>kýr</i>
gen.	<i>goh</i>	<i>boós</i>	<i>bovis</i>	<i>kýr</i>
ak.	<i>gām</i>	<i>boūn</i>	<i>bovem</i>	<i>kú</i>
dat.	<i>gave</i>	<i>boí</i>	<i>bovī</i>	<i>kú</i>
pl. nom.	<i>gāvah</i>	<i>bóes</i>	<i>bovēs</i>	<i>kýr</i>
gen.	<i>gavām</i>	<i>boón</i>	<i>bovum</i>	<i>kúa</i>
ak.	<i>gāh</i>	<i>boús</i>	<i>bovēs</i>	<i>kýr</i>
		atd.		

5.4.1.2 Koncovky tohoto deklinacího typu v podstatě odpovídají indoevropským pádovým sufixům (§§ 5.2.1—5.2.3.4). V později doložených jazycích se ovšem setkáváme s několika koncovkami přejatými od *i*-kmenů: lat. *-ēs* (nom. pl.), *-ibus*, got. *-im*. Chybění ablautu (střídání PS ~ RS) lze vysvětlit hláskovým vývojem (střídnicí za ° — § 4.3.1) nebo analogií. Dloužení kořenové samohlásky v nominativu sg. je patrně sekundární: jde o napodobení poměru u *n*- a *r*-kmenů (§§ 5.4.4, 5.4.5). V indoiránských j. byla délka přenesena z nominativu sg. do dalších pádů (tzv. silných). — U kořenů na *ī*, *ū* se střídalo antekonsonantické *ī*, *ū* s antevokálním *iy*, *uw* (§ 3.3.2.1). — Starobylé ablautové poměry sledujeme u dvojhláskových kořenů: nom. **geHus* (sti. *gauh*) — gen. **gHeus* (sti. *goh*; srov. § 5.4.7.1), nom. **dyēus* (sti. *dyauh*, ř. *Zeus*) — gen. **dives* (sti. *divah*, ř. *Dios* — § 3.2.4.1); atd.

5.4.1.3 Kořenová jména představují zčásti izolované útvary (sti. *hṛd-*, ř. *kēr*, lat. *cōr*, *cordis* apod.), zčásti slovesné kořeny fungující jako nomina actionis (sti. *vāč-*, ř. *ops*, lat. *vōx* apod.) nebo nomina agentis (sti. *rāj-*, lat. *rēx* apod.; častěji ve složeninách — dod. III). Starobylé kořenové útvary existují v indoiránské, řečtině a latině, ve zbytcích též v germánských a keltských j. Jinde tento typ zanikl (kořenová jména byla transformována přidáním derivačních sufixů). V slovanštině a jiných pozdějších ide. jazycích vznikly pak fúzí nové kořenové útvary (§ 4.1.1).

5.4.2 Kmeny zakončené okluzívou

Jde především o kmeny zakončené skupinou *nt*, v menší míře i o kmeny zakončené jednoduchou dentálou nebo jinou okluzívou. Pozornost si zaslouží především deklinace *nt*-kmenů:

	sti.	ř.	lat.	gót.	het.
sg. nom. m.	<i>bharan</i>	<i>pherōn</i>	<i>ferēns</i>	<i>frijōnds</i>	<i>humanza</i>
n.	<i>bharat</i>	<i>pheron</i>			<i>human</i>
gen.	<i>bharatah</i>	<i>pherontos</i>	<i>ferentis</i>	<i>frijōndis</i>	<i>humandaš</i>
ak. m.	<i>bharantam</i>	<i>pheronta</i>	<i>ferentem</i>	<i>frijōnd</i>	<i>humandan</i>
dat.	<i>bharate</i>	<i>pheronti</i>	<i>ferenti</i>	<i>frijōnd</i>	<i>humanti</i>
lok.	<i>bharati</i>				
instr.	<i>bharatā</i>				
abl.			<i>ferente</i>		<i>humandaz</i>
pl. nom. m.	<i>bharantah</i>	<i>pherontes</i>	<i>ferentēs</i>	<i>frijōnds</i>	<i>humanteš</i>
n.	<i>bharanti</i>	<i>pheronta</i>	<i>ferentia</i>		<i>humanda</i>
gen.	<i>bharatām</i>	<i>pherontōn</i>	<i>ferentum</i>	<i>frijōndē</i>	<i>humandaš</i>
ak. m.	<i>bharatah</i>	<i>pherontas</i>	<i>ferentēs</i>	<i>frijōnds</i>	<i>humandauš</i>
dat.	<i>bharadbhyaḥ</i>	<i>pherousi(n)</i>	<i>ferentibus</i>	<i>frijōndam</i>	
lok.	<i>bharatsu</i>				
instr.	<i>bharadbhiḥ</i>				

Duál: nom. m. sti. *bharantau*, ř. *pheronte*, nom. n. sti. *bharatī*, gen. sti. *bharatoḥ*, dat. sti. *bharadbhyām*, ř. *pherontoin*.

5.4.2.1 Koncovky = pádové sufixy (§§ 5.2.1n.). V indoiránské je dobře uchována ablautová souhra *S_d — S_g* (§ 4.3.5.3): v nominativech m. (f.) všech čísel, v akuzativu sg. m. a v nom. pl. n. měl konsonantický sufix plnou podobu *ent* (*ont*), v ostatních pádech oslabenou podobu *nt* (> sti. *at*). V jiných ide. jazycích bylo toto ablautové střídání odstraněno: ř. má jednotné *ont* (resp. *ent*), latina *ent* (jež může reprezentovat jak **ent*, tak i **nt*). V baltštině a slovanštině je souhlásková flexe uchována jen v některých pádech, především v nominativech (ve většině pádů je kmen rozšířen o další sufix *yo*); výjimku tvoří sl. neutra na *ent* (> *et*) s konsonantickou flexí ve většině pádů (stsl. *agne*, *agnete* apod.). Germánské j. uchovávají původní flexi jen u substantivizovaných participií.

5.4.2.2 Sufix (*e*)*nt* má v ide. jazycích mnohotvárné použití. Sloužil především k tvoření aktivních participií od jednotlivých temporálních kmenů (§ 8.7.2); některá z těchto participií již v prehistorické době zpodstatněla: sti. *dant-*, ř. *odous*, *odontos* lat. *dens* (patrně participium od koř. *H₁ed-* „jíst“), sti. *jarant-*, ř. *gerōn* aj. Tvořil však také sekundární (denominativní) útvary různých významů: kolektiva (het. *parnant-*, *udneyant-*), názvy ročních období (het. *gimmant-*, sti. *hemant-a-*), adjektiva (het. *irmalant-*, sti. *mahant-*), názvy mládat (stsl. *agne*, *otročę*) aj. V luvijštině a tocharštině fungují *nt*-ové sufixy jako znak plurálu (kolektivum → plurál; § 5.3.9 aj.).

5.4.2.2.1 Sufixy *ment* a *went* tvoří ve východoindoevropských j. sekundární adjektiva. Velmi produktivní jsou tyto sufixy v ii. jazycích: sti. *madhumant-* (*madhu-*), *vasumant-* (*vasu-*), *apavant-* (*ap-*), *agnivant-* (*agni-*), av. *gaomant-* (*gao-*) apod. V řečtině je doložen pouze sufix *went*: *kharieis*, *-entos* (*kharis*) apod. Oba sufixy nacházíme též v hethitštině: *ešharvant-* (*ešhar-*) apod. Jde od původu o jediný sufix *M₂ANT* (§ 3.1.3.3).

5.4.2.3 Méně produktivní jsou sufixy zakončené jednoduchou okluzívou: *t, et, tāt, tūt, id, āk, īk* apod. U jmen tvořených těmito sufixy zpravidla neshledáváme ablautové střídání. Příklady: sti. *stut-* (*stu-*), lat. *dōs, dōtis* (*dare*), *pedēs, -itīs* (**ped-i-t-: īre*), sti. *sravat-* (*sru-*), lat. *caput*, ř. *phugās, -ados* (*phugē*), lat. *senex* (sti. *sana-*), lat. *capāx* (*capīō*), lat. *nutrīx* (*nutriō*; § 5.6.1) apod. Sufix *tāt* tvoří sekundární substantiva (abstrakta) v ii., ř. a lat.: sti. *devatāt-* (*deva-*), av. *amərətāt-*, ř. *theotēs* (*theos*), *takhutēs* (*takhus*), lat. *societās* (*socius*), *libertās* (*liber*) apod. Podobnou funkci má v lat., kelt. a germ. sufix *tūt*: lat. *iuventūs* (*iuvenis*), *virtūs* (*vir*), gót. *gamāindūþs* (*gamáins*) apod.

5.4.3 s-kmeny

	sti.	ř.	lat.	stsl.	het.
sg. nom. (ak.) n.	<i>janah</i>	<i>genos</i>	<i>genus</i>	<i>slovo</i>	<i>nepiš</i>
gen.	<i>janasah</i>	<i>geneos</i> (hom.)	<i>generis</i>	<i>slovese</i>	<i>nepišaš</i>
dat.	<i>janase</i>	<i>genei</i>	<i>generi</i>	<i>slovesi</i>	<i>nepiši</i>
lok.	<i>janasi</i>			<i>slovese</i>	
instr.	<i>janasā</i>			<i>slovesem</i>	
abl.			<i>genere</i>		<i>nepišaz</i> (a)
pl. nom. (ak.)	<i>janāmsi</i>	<i>genea</i> (hom.)	<i>genera</i>	<i>slovesa</i>	
gen.	<i>janasām</i>	<i>geneōn</i> (hom.)	<i>generum</i>	<i>sloves</i>	
dat.	<i>janobhyah</i>	<i>genessi</i>	<i>generibus</i>	<i>slovesim</i>	
lok.	<i>janahsu</i>				
instr.	<i>janobhih</i>				

5.4.3.1 Koncovky = pádové sufixy (kromě některých koncovek v lat. a sl.). Zvláštní zmínky si zaslouží sti. koncovka nom. pl. *-āmsi*. Čekali bychom *-āsi* nebo pouhé *-āh* (< *-os-H* — § 3.4.4.6; to je skutečně doloženo: véd. *medhāh*, av. *sravā, vačā* apod.). Zdá se, že v sanskrtu byly všechny nominativy pl. neuter konsonantických kmenů přetvořeny podle vzoru nom. pl. n. *nt*-kmenů na *-anti* (*-at* : *-anti* = *-as* : *-āmsi*). — Pozoruhodné je chybění alternace PS ~ RS u tohoto typu; souvisí patrně se zvláštní povahou sufixu *es/os* (§§ 5.3.4, 5.6.3.3.1). Řečtina, latina a slovanština vykazují kvalitativní ablaut PS ~ OS (*o* v nom. sg., *e* v ostatních pádech). — V germánských a baltských j. jsou *s*-kmeny zachovány jen ve stopách.

5.4.3.2 Indoevropským sufixem *es/os* se tvořila substantiva neutra (pův. abstrakta) od slovesných kořenů: sti. *janas-*, ř. *genos*, lat. *genus* (*ženH-* „rodit se“), sti. *śravas-*, ř. *kle(v)os*, stsl. *slovo* (*klev-* „slyšet“), sti. *sahas-*, gót. *sigis* (*segh-* „přemáhat“), sti. *nabhas-*, ř. *nephos*, stsl. *nebo*, het. *nepiš* (izol.) apod. Týž sufix tvořil i nomina agentis, v sanskrtu odlišená místem přízvuku (§ 3.5.3); častá ve složeninách (dod. III): sti. *dur-manas-* (*manas-*), ř. *dus-menēs* apod. K *s*-kmenům patří též tzv. primární komparativy tvořené sufixem *yos* (§§ 5.6.3.1n.) a participia perf. akt. tvořené sufixem *wos/us* (§ 8.7.3.1).

5.4.4 n-kmeny

	sti.	ř.	lat.	gót.	lit.	stsl.	het.
sg. nom. m.	<i>rājā</i>	<i>poimēn</i>	<i>homō</i>	<i>guma</i>	<i>akmuo</i>	<i>kamy</i>	
n.	<i>nāma</i>		<i>nōmen</i>	<i>namō</i>		<i>imę</i>	<i>tekan</i>
gen.	<i>rājnah</i>	<i>poimenos</i>	<i>hominis</i>	<i>gumins</i>	<i>akmens</i>	<i>kamene</i>	<i>tagnaš</i>
ak. m.	<i>rājānam</i>	<i>poimena</i>	<i>hominem</i>	<i>guman</i>	<i>akmenį</i>	<i>kamenъ</i>	
dat.	<i>rājne</i>	<i>poimeni</i>	<i>hominī</i>	<i>gumīn</i>	<i>akmeniui</i>	<i>kameni</i>	<i>lamni</i>
lok.	<i>rājni</i>				<i>akmenyje</i>	<i>kamene</i>	
instr.	<i>rājnā</i>				<i>akmeniimi</i>	<i>kamenъmъ</i>	<i>lamnit</i>
abl.			<i>homine</i>				<i>tagnaz</i>
vok. m.	<i>rājan</i>	<i>poimen</i>					
pl. nom. m.	<i>rājānah</i>	<i>poimenes</i>	<i>hominēs</i>	<i>gumans</i>	<i>akmens</i>	<i>dъne</i>	
n.	<i>nāmāni</i>		<i>nōmina</i>	<i>namna</i>		<i>imena</i>	
gen.	<i>rājnām</i>	<i>poimenōn</i>	<i>hominum</i>	<i>gumanē</i>	<i>akmenų</i>	<i>kamenъ'</i>	
ak. m.	<i>rājnah</i>	<i>poimenas</i>	<i>hominēs</i>	<i>gumans</i>	<i>akmenis</i>	<i>kameni</i>	
dat.	<i>rājabhyaḥ</i>	<i>poimesi</i>	<i>hominibus</i>	<i>gumam</i>	<i>akmenims</i>	<i>kamenъmъ</i>	<i>lamnaš</i>
lok.	<i>rājasu</i>				<i>akmenyse</i>	<i>kamenъchъ</i>	
instr.	<i>rājabhiḥ</i>				<i>akmenimis</i>	<i>kamenъmi</i>	
du. nom. m.	<i>rājānau</i>	<i>poimene</i>			<i>akmeniū</i>	<i>kameni</i>	
n.	<i>nāmni</i>					<i>imeni</i>	
gen.	<i>rājnoḥ</i>					<i>kamenu</i>	
dat.	<i>rājabhyaṃ</i>	<i>poimenoin</i>			<i>akmenim</i>	<i>kamenъma</i>	

5.4.4.1 Většina koncovek odpovídá původním pádovým sufixům (§§ 5.2.1n.). Od *i*-kmenů jsou přejaty koncovky nom. pl. a dat. pl. v latině, dat. sg., lok. sg., instr. sg., dat. pl., lok. pl., instr. pl., nom. du. a dat. du. v litevštině, instr. sg., dat. pl., lok. pl., instr. pl., nom. du. m. a dat. du. ve slovanštině. — Očekávané ablautové střídání PS ~ RS v kmenotvorném sufixu je zachováno jen v indoíránštině (*en, on* ~ *n/n̄* → *an* ~ *n/a*); v ostatních ide. jazycích (kromě řečtiny) lze zato pozorovat kvalitativní ablaut *on* (v nom. sg., v gót. též v ak. sg. a v plurálních pádech) ~ *en* (> lat., gót. *in*). Délka v nom. sg. m. vznikla náhradním dlužením *-ons* > *-ō* (§ 3.4.4.6); v ř. došlo k analogické restituci *-n*, v předslanštině přidáno *-s* jako znak maskulina (§ 3.4.4.7): **-ōs* > *-y*. V indoíránštině byla délka přenesena do dalších silných pádů (§ 5.4.1.2). V řečtině je pouze střídání *ēn* ~ *en* nebo *ōn* ~ *on*; mnoho jmen má však ve všech pádech fixní *ēn* nebo *ōn*. Ablaut PS ~ RS je doložen jen v nepatrných zbytcích: *kuōn*, gen. *kunos*, dat. *kuni* atd. (lit. *šuo*, gen. *šuns*, sti. *švā, šunah*) aj. — Typ s fixním *ōn* je též v lat., germ. a sl.

5.4.4.2 Sufix (*e*)*n* (atd.) je ve všech ide. jazycích značně produktivní; jména jím tvořená jsou zpravidla životného rodu, konkrétně (kdežto neutra tvořená pouhým *en* představují patrně původní heteroklita — § 5.4.4.7). Indoevropského stáří je např. sti. *yuvan-*, lat. *iūn-ior* (izol.), lat. *homō*, gót. *guma*, lit. arch. *žmuo* (**ǵdhem-* „země“), sti. *takšan-*, ř. *tektōn* (**tekt-* „tesat“) aj. Příklady z jednotlivých jazyků: lat. *virgō, cupīdō* (*cupiō*), gót. *hana* (lat. *canere*), stangl. *wita* (gót. *wāit*) aj. Sufix *ōn* (bez ablautu) je produktivní v ř. a lat., kde tvoří často nomina expresivního zabarvení: ř. *hēgemōn*

(*hēgoumar*), *gastrōn* (*gastēr*), lat. *bībō*, *nasō* apod. V germánských j. tvoří *ōn* feminina: gót. *qinō*, *widuwō* aj. (srov. § 5.6.2.2). V baltštině a slovanštině jsou *n*-kmeny uchovány jen ve zbytcích: lit. *ruduo* (*rudas*), *širšuo*, *-ens* (stsl. gen. *srbšene*) aj.

5.4.4.3 Sufix (*i*)*yōn* tvoří primární substantiva (abstrakta) v lat. a germ.: lat. *legiō* (*legō*), *obsidiō* (*obsidō*), gót. *garunjō* (*ga-rinnan*) apod. V ř., lat. a sl. tvoří sekundární substantiva označující příslušnost (názvy obyvatel!), charakteristickou vlastností apod.: ř. *ouraniōn* (*ouranos*), lat. *pellio* (*pellis*), stsl. (nom. pl.) *zemljane* (*zemlja*), *graždane* (*gradъ*) aj.

5.4.4.4 Sufix *in* bývá někdy pokládán za oslabenou podobu předcházejícího sufixu, představuje však spíše samostatný sufix. Je velmi produktivní v indoíránštině, kdežto jinde nacházíme jen jeho tematizovanou podobu *ino* (§ 5.4.9.2.5.1): sti. *deva-yajin-* (*yaj-*), *daršin-* (*drś-*), *dhanin-* (*dhana-*), *yogin-* (*yoga-*) apod.

5.4.4.5 Sufix *t(i)yōn* tvoří abstrakta v lat., kelt., germ. a arm.: lat. *actiō* (*agō*), *ratiō* (*reor*), gót. *raþjō* aj.

5.4.4.6 Sufix *men* tvoří primární substantiva *n*. i *m*. (abstrakta → konkréta, zčásti i nomina agentis): sti. *aśman-*, ř. *akmōn*, lit. *akmuo*, stsl. *kamy* (izol.), sti. *nāman*, ř. *onoma*, lat. *nōmen*, gót. *namō*, stsl. *imę* (izol.), sti. *bharman-*, ř. *pherma*, stsl. *breme* (*bher-* „nést“), lat. *sēmen*, lit. *sēmens*, stsl. *sēme* (*sē-* „sít“), ř. *poimēn*, lit. *piemuo* (*pei-t-* „živit“) aj. V řečtině je ovšem *men* rozšířeno o element *t*: **mēt* > *-mat* (*onoma*, gen. *onomatos* atd.).

5.4.4.7 V indoíránštině, řečtině a hethitštině (a ve stopách i v dalších ide. jazycích) se setkáváme se zajímavým deklinačním typem — s tzv. různosklonnými substantivy (heteroklity). Jde o neutra, u nichž nom. (ak.) sg. má kmen zakončený na *-r* nebo *-i*, ostatní pády kmen na *-n*. V indoíránštině bývá *r*-ový kmen rozšířen o další souhlásku (*t*, *k*), v řečtině je naopak *n*-ový kmen vždy rozšířen o *t* (*nt* > *at*). Např.:

	sti.	ř.	lat.	germ.	het.
nom.	<i>yakrt</i>	<i>hēpar</i>	<i>iecur</i>		
gen.	<i>yaknaḥ</i>	<i>hēpatos</i>	<i>*iecinis</i> (→ <i>iecinoris</i>)		
nom.		<i>hudōr</i>		sthn. <i>wazzar</i>	<i>watar</i>
gen.	<i>udnaḥ</i>	<i>hudatos</i>		gót. <i>watins</i>	<i>wetenaš</i>
nom.		<i>pūr</i>		sthn. <i>fiur</i>	<i>pahhur</i>
				gót. <i>fōn</i>	gen. <i>pahhuenaš</i>
nom.	<i>śakrt</i>	<i>skōr</i>			<i>śakkar</i>
gen.	<i>śaknaḥ</i>	<i>skatos</i>			<i>śaknaš</i>

i ~ *n*-kmeny jsou doloženy jen v indoíránštině: sti. *akši* — *akšnaḥ*, *asthi* — *asthnaḥ* aj. V hethitštině je tvoření sufixy *tar* ~ *nn* (< **tn*), *šar* ~ *šn* produktivní. — Srov. § 5.3.9.

5.4.5 *r*-kmeny

	sti.	ř.	lat.	gót.	lit.	stsl.
sg. nom.	<i>mātā</i>	<i>mētēr</i>	<i>māter</i>	<i>fadar</i>	<i>motē</i>	<i>mati</i>
gen.	<i>mātuḥ</i>	<i>mētros</i>	<i>mātris</i>	<i>fadr̥s</i>	<i>moters</i>	<i>matere</i>

ak.	<i>mātaram</i>	<i>mētera</i>	<i>mātre</i>	<i>fadar</i>	<i>moteri</i>	<i>matēr̥</i>
dat.	<i>mātre</i>	<i>mēt(e)ri</i>	<i>mātri</i>	<i>fadr̥</i>	<i>moteriai</i>	<i>matēri</i>
lok.	<i>mātari</i>				<i>moteriye</i>	<i>matēri</i>
instr.	<i>mātrā</i>				<i>moterimi</i>	<i>matēr̥jo</i>
abl.			<i>mātre</i>			
vok.	<i>mātaḥ</i>	<i>mēter</i>				
pl. nom.	<i>mātaraḥ</i>	<i>mēteres</i>	<i>mātrēs</i>	<i>fadr̥jus</i>	<i>moters</i>	<i>matēri</i>
gen.	<i>mātr̥nām</i>	<i>patrōn</i>	<i>mātrum</i>	<i>fadr̥ē</i>	<i>moteru</i>	<i>matēr̥</i>
ak.	<i>mātr̥ḥ</i>	<i>mēteras</i>	<i>mātrēs</i>	<i>fadr̥uns</i>	<i>moteris</i>	<i>matēri</i>
dat.	<i>mātr̥bhyaḥ</i>	<i>mētrasi</i>	<i>mātribus</i>	<i>fadr̥um</i>	<i>moterims</i>	<i>matēr̥m̥</i>
lok.	<i>mātr̥šu</i>				<i>moteriye</i>	<i>matēr̥ch̥</i>
instr.	<i>mātr̥bhiḥ</i>				<i>moterimis</i>	<i>matēr̥mi</i>
du. nom.	<i>mātara</i>	<i>mētere</i>			<i>moteri</i>	<i>matēri</i>
gen.	<i>mātroḥ</i>					
dat.	<i>mātr̥bhyaḥ</i>	<i>mēteroin</i>			<i>moterim</i>	<i>matēr̥ma</i>

5.4.5.1 Většina koncovek odpovídá původním pádovým sufixům (§§ 5.2.1n.). Některé koncovky v lat., balt. a sl. jsou převzaty od *i*-kmenů (viz § 5.4.4.1), v gót. od *u*-kmenů (nom. pl., dat. pl.). Výklad indoíránšské koncovky gen. sg. (sti. *-uḥ* atd.) činí potíže (snad **-rs*; ale jak vyložit RS v kmenotvorném i pádovém sufixu?). Gen. pl. a ak. pl. (s dlouhým *r*) v klasickém sanskrtu jsou přetvořeny podle samohláskových kmenů (§§ 5.4.6.1, 5.4.8.1 aj.); starší tvary jsou ještě uchovány ve védštině (gen. pl. *svasrām* aj.) a v avestě (ak. pl. *fadro* aj.). — Ablautové střídání PS ~ RS je nejlépe uchováno v indoíránštině; v řečtině a latině jen u menšího počtu tvarů (převládá typ s fixním *ē* nebo *ō*). Délka v nom. sg. vznikla náhradním dloužením *-ors* > *-ōr* (*-ers* > *-ēr*); § 3.4.4.6. Chybění *-r* v indoíránštině je nejspíše analogické podle *n*-kmenů (§ 5.4.4), v baltštině a slovanštině patrně důsledek hláskového vývoje na konci slova (§ 3.4.4.3).

5.4.5.2 Indoevropská substantiva s kmenem na *r* se dělí na dvě skupiny: 1° neanalyzovatelná slova označující příbuzenské vztahy, 2° činitelská jména tvořená sufixem *ter/tor*. Do první skupiny mj. patří: sti. *pitr-*, ř. *patēr*, lat. *pater*, gót. *fadar*; sti. *mātr-*, ř. *mēter*, lat. *māter*, gót. *mōdar*, lit. *motė*, stsl. *mati*; sti. *bhrātṛ-*, ř. *phrātōr*, lat. *frāter*, gót. *brōþar*; sti. *svasṛ-*, lat. *sorōr*, gót. *swistar*, lit. *sesuo*; sti. *duhitṛ-*, ř. *thugatēr*, gót. *daúhtar*, lit. *duktė*, stsl. *džšti* aj. — Tvoření činitelských jmen sufixem *ter* je produktivní v indoíránštině, řečtině a latině: sti. *dātṛ-*, ř. *dotēr*, *dōtōr*, lat. *dator* (*dō-* „dávat“), sti. *janitr-*, ř. *genetōr*, lat. *genitor* (*génH-* „rodit se“) apod. Ve slovanštině a hethitštině nacházíme paralelní sufix *tel* (rozšířený ovšem ve většině pádů o **yo*, v hethitštině o **o*): stsl. *znateljъ*, *prijateljъ* apod.

5.4.6 *i*-kmeny

	sti.	ř.	lat.	gót.	lit.	stsl.	het.
sg. nom. mf.	<i>kaviḥ</i>	<i>polis</i>	<i>hostis</i>	<i>gasts</i>	<i>naktis</i>	<i>nošt̥</i>	<i>šalliš</i>
n.	<i>vāri</i>		<i>mare</i>				<i>šalli</i>
gen.	<i>kaveḥ</i>	<i>poleōs</i>	<i>hostis</i>	<i>gasteis</i>	<i>nakties</i>	<i>nošti</i>	<i>šallayaš</i>
ak. mf.	<i>kavim</i>	<i>polin</i>	<i>sitim</i>	<i>gast</i>	<i>nakti</i>	<i>nošt̥</i>	<i>šallin</i>
dat.	<i>kavaye</i>	<i>polei</i>	<i>hosti</i>	<i>anstai</i>	<i>nakčiai</i>	<i>nošti</i>	<i>šallai</i>

lok.	<i>kavau</i>			<i>naktyje</i>	<i>nošti</i>		
instr.	<i>kavinā</i>			<i>naktimi</i>	<i>poṭṭṃb</i>		
abl.			<i>siti</i>				<i>šallayaz</i>
vok. mf.	<i>kave</i>			<i>naktie</i>	<i>nošti</i>		
pl. nom. mf.	<i>kavayah</i>	<i>poleis</i>	<i>hostēs</i>	<i>gasteis</i>	<i>naktys</i>	<i>poṭṭṃje</i>	<i>šallaeš</i>
n.	<i>vāriṇi</i>		<i>maria</i>				<i>šalla</i>
gen.	<i>kavīnām</i>	<i>poleōn</i>	<i>hostium</i>	<i>gastē</i>	<i>nakcīu</i>	<i>noštṃju</i>	
ak. mf.	<i>kavin</i>	<i>poleis</i>	<i>hostis</i>	<i>gastins</i>	<i>naktis</i>	<i>nošti</i>	<i>šallauš</i>
dat.	<i>kavibhyaḥ</i>	<i>polesi</i>	<i>hostibus</i>	<i>gastim</i>	<i>naktims</i>	<i>noštṃṃ</i>	
lok.	<i>kavišu</i>			<i>naktyse</i>	<i>noštṃchṃ</i>		
instr.	<i>kavibhiḥ</i>			<i>naktimis</i>	<i>noštṃmi</i>		
du. nom. mf.	<i>kavi</i>	<i>polei</i>		<i>nakti</i>	<i>nošti</i>		
n.	<i>vāriṇi</i>						
gen.	<i>kavayoh</i>					<i>noštṃju</i>	
dat.	<i>kavibhyām</i>	<i>poleoin,</i>		<i>naktim</i>	<i>noštṃma</i>		

5.4.6.1 Kmenové zakončení *i/ei* splývalo s pádovými sufiky v koncovky, z nichž většina byla již vyložena v §§ 5.2.1—5.2.3.4. Plnou podobu *ei* shledáváme v gen. sg., dat. sg., vok. sg. (holý kmen na **-ei*) a nom. pl. mf., v ostatních pádech je oslabená podoba *i* (srov. však § 5.4.6.2). V dat. sg. a nom. pl. je třeba počítat s kontrakcí, resp. haplogií: **-eyei* > ř. *-ei*, lat. *-ei* (> *-ī*), stsl. *-i*, het. *-ai* (lit. koncovka pochází od *ā*-kmenů), **-eyes* > ř. *-eis*, lat. *-ēs* (přeneseno ke všem souhláskovým kmenům!), gót. *-eis*, lit. *-ys*. Vysvětlení řeckého gen. sg. na *-eōs* činí potíže (u Hom. je též *-eos*, *-ēos* apod.); lat. *-is* je z deklinace souhláskových kmenů. Stí. koncovka lok. sg. *-au* je z deklinace *u*-kmenů (§ 5.4.7); starší je véd. *-ā*, jež může být z **-ēi* < *-ei-H* (§ 5.2.1.5). Téhož původu je patrně sl. *-i* (a snad i gót. *-ai* v dat. sg.), kdežto lit. *-yje* představuje inovaci, jejímž východiskem byla koncovka lok. sg. *ā*-kmenů *-oje* (§§ 5.2.1.5, 5.4.8.1). Novějšího původu jsou rovněž stí. koncovky instr. sg. *-inā* (m.) a *-yā* (f.); obsahují sufix *-ā*, pocházející z deklinace *o*-kmenů (§ 5.4.9.1). Staré je véd. a av. *-ī* (< *-i-H* — § 5.2.1.6). Lat. ablativní koncovka *-ī* je z *-īd*, což je novotvar podle abl. sg. *o*-kmenů na *-ōd*. V nom. (ak.) pl. n. a v gen. pl. má sanskr. ve všech vokalických deklinacích jednotné koncovky s *n*: *-Ṽni*, *-Ṽnām*. *n* zřejmě pochází od *n*-kmenů (*-ān-i*, *-n-ām*). V ak. pl. **-ims* dalo ř. nář. *-īs* (att. *-eis* je inovace), lat. arch. *-īs* (*-ēs* je od souhláskových kmenů) atd.; stí. koncovky *-in* (m.) a *-ih* (f.) nejsou přímým pokračováním ide. koncovky, ale vznikly napodobením rozdílu mezi ak. pl. *o*-kmenů (m.) a *ā*-kmenů (f.) (§ 5.2.2.3). Neutra *i*-kmenů přešla v kl. sanskr. vlastně k *n*-kmenům: nom. *vāri*, gen. *vāriṇah*, dat. *vāriṇe* atd.

5.4.6.2 Vedle *i/ei*-kmenů existovaly v ide. období také neablautové *i*-kmeny (oxytona? — § 5.3.7). Jejich zbytky se uchovaly v ii., ř. a het., nikoli ovšem jako samostatná deklinace: gen. sg. stí. *avyah*, ř. *oios* (*avi-*, *ois*), het. *tuzziaš*, dat. sg. stí. *patye* (*pati-*), ř. *oii*, nom. pl. *avyah*, ř. *oies*, dat. *oisi* apod. Tento typ záhy splýnul s předchozím v jedno paradigma, v němž převládly tvary *i/ei*-kmenů.

5.4.6.3 Sufix *i/ei* (resp. *i/y*) je obsažen v primárních útvech různého druhu (v řadě případů může jít o původní součást kořene, nikoli o sufix — §§ 4.6.1, 4.6.5.2): stí.

avi-, ř. *ois*, lat. *ovis*, sthn. *ou*, lit. *avis* (izol.), stí. *ahi-*, ř. *ophis*, lat. *anguis*, lit. *angis*, pol. *wąz* (izol.), stí. *drśi-* (*drś-*), ř. *trokhis* (*trekhō*), lat. *sitis* (izol.), lit. *kritis* (*kristi*), stsl. *rečb* (*rekq*), *lčžb* (*lčžq*) aj. Často přistupovalo i druhotně k původním kořenovým útvarům: ř. *polis*, lit. *pilis* (stí. *pur-*), lat. *nāvis* (stí. *nau-*, ř. *naus*), lit. *žvėris*, stsl. *zvěrb* (ř. *thēr*), lit. *žasis*, pol. *geś* (ř. *khēn*), stsl. *myšb* (ř. *mūs*, lat. *mūs*) atd. (většina případů pochází z baltštiny a slovanštiny). V latině byla o sufix *i* rozšířena stará *u*-kmenová adjektiva (§ 5.4.7.3): *levis* (stí. *laghu-*, ř. *elachus*), *suāvis* (stí. *svādu-*, ř. *hēdus*) apod.

5.4.6.4 Sufix *ti* tvořil abstrakta od slovesných kořenů, hojně doložená ve všech ide. jazycích: stí. *mati-*, lat. *mens*, gót. *ga-munds*, lit. *at-mintis*, stsl. *pa-metb* (*men-*, „myslet“), stí. *gati-*, ř. *basis*, gót. *ga-qumþs* (*gʷem-*, „přicházet“), stí. *mrti-*, lat. *mors*, lit. *mirtis*, stsl. *sz-mrčtb* (*mer-*, „umírat“), stí. *pra-ṅnāti-*, ř. *gnōsis*, stsl. *po-znatb* (*ḡnō-*, „znát“) apod.

5.4.6.4.1 Stejnou funkci má sufix *sti*, doložený hlavně z germ., balt. a sl.: sthn. *kunst* (*kunnan*), lit. *rūgštis* (*rūgti*) apod. Sufix *esti* (*osti*) tvoří abstrakta (většinou sekundární) v balt., sl. a het.: lit. *gailestis* (*gailus*), stsl. *milostb* (*milb*), *junostb* (*junṣ*), het. *palhaštiš* (*palhiš*) apod.

5.4.6.5 Z dalších *i*-ových sufixů je třeba uvést především *ni*, jež slouží ke tvoření primárních abstrakt i konkrét: stí. *agni-*, lat. *ignis*, lit. *ugnis*, stsl. *ognb* (izol.), lat. *amnis* (stí. *ap-*), lit. *šaknis* (*šaka*), av. *gao-stāni-*, stsl. *stanb* (*stā-*, „stát“), lit. *duonis*, stsl. *danb* (*dō-*, „dávat“) apod. Vedle pouhého *ni* existovalo i *sni*: lat. *fīnis* (**fik-sni-*, k *figō*), lit. *laipsnis* (*lipti*), stsl. *basnb* (*bajati*), *pēsnb* (*pėti*) apod.

5.4.7 *u*-kmeny

	stí.	ř.	lat.	gót.	lit.	stsl.	het.
sg. nom. mf.	<i>sūnuḥ</i>	<i>hēdus</i>	<i>manus</i>	<i>sunus</i>	<i>sūnus</i>	<i>synṣ</i>	<i>aššuš</i>
n.	<i>madhu</i>	<i>hēdu</i>	<i>genū</i>				<i>genu</i>
gen.	<i>sūnoḥ</i>	<i>hēdeos</i>	<i>manūs</i>	<i>sunáus</i>	<i>sūnaus</i>	<i>synu</i>	<i>aššawaš</i>
ak. mf.	<i>sūnum</i>	<i>hēdum</i>	<i>manum</i>	<i>sunu</i>	<i>sūnu</i>	<i>synṣ</i>	<i>aššun</i>
dat.	<i>sūnave</i>	<i>hēdei</i>	<i>manūi</i>	<i>sunáru</i>	<i>sūnu</i>	<i>synovi</i>	<i>aššawi</i>
lok.	<i>sūnau</i>				<i>sūnuje</i>	<i>synu</i>	
instr.	<i>sūnunā</i>				<i>sūnumi</i>	<i>synṣṃb</i>	<i>aššawet</i>
abl.			<i>manū</i>				<i>aššawaza</i>
vok. mf.	<i>sūnau</i>	<i>hēdu</i>		<i>sunáru</i>	<i>sūnau</i>	<i>synu</i>	
pl. nom. mf.	<i>sūnavaḥ</i>	<i>hēdeis</i>	<i>manūs</i>	<i>sunjus</i>	<i>sūnūs</i>	<i>synove</i>	<i>aššaweš</i>
nom. n.	<i>madhūni</i>	<i>hēdea</i>	<i>genua</i>				<i>genuwa</i>
gen.	<i>sūnūnām</i>	<i>hēdeōn</i>	<i>manuum</i>	<i>suniwē</i>	<i>sūnu</i>	<i>synṣ</i>	<i>genuwaš</i>
ak. mf.	<i>sūnūn</i>	<i>hēdeis</i>	<i>manūs</i>	<i>sununs</i>	<i>sūnus</i>	<i>syny</i>	
dat.	<i>sūnubhyaḥ</i>	<i>hēdesi</i>	<i>manubus</i>	<i>sunum</i>	<i>sūnums</i>	<i>synṣṃṣ</i>	
lok.	<i>sūnušu</i>				<i>sūnuse</i>	<i>synṣchṣ</i>	
instr.	<i>sūnubhiḥ</i>				<i>sūnumis</i>	<i>synṣmi</i>	
du. nom. mf.	<i>sūnū</i>	<i>hēdei</i>			<i>sūnu</i>	<i>syny</i>	
n.	<i>madhūni</i>						
gen.	<i>sūnoḥ</i>					<i>synovu</i>	
dat.	<i>sūnubhyām</i>	<i>hēdeoin</i>			<i>sūnum</i>	<i>synṣma</i>	

5.4.7.1 Kmenové zakončení *u/eu/ou* splývalo s pádovými sufixy v koncovky, z nichž většina byla vyložena v §§ 5.2.1n. Distribuce ablautových stupňů a forma jednotlivých koncovek představuje úplnou obdobu situace u *i*-kmenů. Platí tedy mutatis mutandis to, co bylo řečeno v § 5.4.6.1: gen. sg. **-ous* (ř. *-eos* je novotvar), dat. sg. **-ovei* nebo **-ewei* (> ř. *-ei*), lok. sg. **-ouH₁* (> sti. *-au*, stsl. *-u* a gót. *-au* v dat. sg.?), vok. sg. **-ou* (ř. *-u* je novotvar), nom. pl. mf. **-owes* (> lat., lit. *-ūs*, stsl. *-ove*) nebo **-ewes* (> ř. *-eis*, gót. *-jus*), ak. pl. mf. **-ums* (ř. *-eis* je novotvar, nář. ještě *-ūs*; v sanskrtu typické rozlišení *-ūn* m., *-ūh* f. — § 5.2.2.3). Novotvary jsou dále sti. instr. na *-unā* (véd. *-vā* je starší), nom. pl. n. na *-ūni*, gen. pl. na *-ūnām* (§ 5.4.6.1) aj. Neutra přešla v kl. sanskrtu k *n*-kmenům: *madhu*, gen. *madhunaḥ*, dat. *madhuṇē* atd.

5.4.7.2 Vedle *u/eu*-kmenů existovaly také neablautové *u*-kmeny, jež ovšem již v prehistorické době splynuly s předchozími v jedno paradigma. Jejich stopy se zachovaly v ii., ř. a het.: gen. sg. sti. *paśvah* (*pašu-*), ř. *pituos* (*pitus*), het. *genuwaš*, dat. sg. sti. *paśve*, ř. *dakrui* apod.

5.4.7.3 Sufix *u/eu* je obsažen v primárních substantivech všech tří rodů. Maskulina (feminina): sti. *hanu-*, ř. *genus*, gót. *kinmus* (izol.), sti. *bāhu-*, ř. *pēkhus* (izol.), sti. *paraśu-*, ř. *pelekus* (izol. — výpůjčka z akadštiny?) aj. Neutra (zde jde patrně o *u/w*): sti. *madhu-*, ř. *methu*, lit. *medus*, stsl. *medъ* (izol.), sti. *jānu-*, ř. *gonu*, gót. *knīu* (izol.), sti. *dāru-*, ř. *doru* (izol.) aj. Velmi hojná jsou primární adjektiva tvořená sufixem *u/eu* (v lat. byla rozšířena o *i*, v sl. o **ko*): sti. *laghu-*, ř. *elakhus* (lat. *levis*, stsl. *lbgъkъ*), sti. *guru-*, ř. *barus*, gót. *kaírūs* (lat. *gravis*), sti. *tanu-*, ř. *tanus* (lat. *tenuis*, stsl. *tenъkъ*), sti. *svādu-*, ř. *hēdus* (lat. *suāvis*), lit. *saldus* (stsl. *sladъkъ*) apod. Až do novější doby si tento typ uchoval produktivitu v litevštině, kde dokonce byla *o*-kmenová adjektiva převáděna k *u*-kmenům.

5.4.7.4 Sufix *tu* tvoří primární abstrakta, nezřídka konkretizovaná: av. *paratu-*, lat. *portus*, sthn. *furt*, stsev. *fiōdr* (*perH-* „převádět“), sti. *gantu-*, lat. *ad-ventus* (*gʷem-* „přicházet“), sti. *vastu-*, ř. *astu* (*wes-* „bydlet“), lat. *status* (*stō*), *cultus* (*colō*) apod.

5.4.7.5 Sufix *nu* (*snu*) tvoří primární nomina různých typů: sti. *sūnu-*, gót. *sunus*, lit. *sūnus*, stsl. *synъ* (sti. *su-* „rodit“), sti. *dhenu-* (*dhā-* „sát“), lat. *manus* (izol.), *cornū* (ř. *keras*), gót. *paírnuis* (izol.), lit. *dosnus* (*duoti*) apod.

5.4.8 *ā*-kmeny

	sti.	ř.	lat.	gót.	lit.	stsl.
sg. nom.	<i>aśvā</i>	<i>khōrā</i>	<i>equa</i>	<i>giba</i>	<i>ranka</i>	<i>roka</i>
gen.	<i>aśvāyāh</i>	<i>khōrās</i>	<i>equae</i>	<i>gibōs</i>	<i>rankos</i>	<i>roky</i>
ak.	<i>aśvām</i>	<i>khōrān</i>	<i>equam</i>	<i>giba</i>	<i>ranką</i>	<i>roką</i>
dat.	<i>aśvāyai</i>	<i>khōrāi</i>	<i>equae</i>	<i>gibai</i>	<i>rankai</i>	<i>rocē</i>
lok.	<i>aśvāyām</i>				<i>rankoje</i>	<i>rocē</i>
instr.	<i>aśvāyā</i>				<i>ranka</i>	<i>rokojo</i>
abl.			<i>equā</i>			
vok.	<i>aśve</i>	<i>numphā</i>	<i>equa</i>		<i>ranka</i>	<i>roko</i>

pl. nom.	<i>aśvāh</i>	<i>khōrai</i>	<i>equae</i>	<i>gibōs</i>	<i>rankos</i>	<i>roky</i>
gen.	<i>aśvānām</i>	<i>khōrōn</i>	<i>equārum</i>	<i>gibō</i>	<i>ranku</i>	<i>rokъ</i>
ak.	<i>aśvāh</i>	<i>khōrās</i>	<i>equās</i>	<i>gibōs</i>	<i>rankas</i>	<i>roky</i>
dat.	<i>aśvābhayah</i>	<i>khōrais</i>	<i>equīs</i>	<i>gibōm</i>	<i>rankoms</i>	<i>rokamъ</i>
lok.	<i>aśvasu</i>				<i>rankose</i>	<i>rokachъ</i>
instr.	<i>aśvābhih</i>				<i>rankomis</i>	<i>rokami</i>
du. nom.	<i>aśve</i>	<i>khōrā</i>			<i>ranki</i>	<i>rocē</i>
gen.	<i>aśvayoh</i>					<i>roku</i>
dat.	<i>aśvābhayām</i>	<i>khōrain</i>			<i>rankom</i>	<i>rokama</i>

5.4.8.1 Koncovky této deklinace většinou vznikly splynutím kmenového *ā* s pádovými sufixy; část jich byla vyložena již v §§ 5.2.1n. Sti. koncovky gen. sg. a dat. sg. byly přejaty již v ii. období z deklinace *yā*-kmenů (§ 5.4.8.3); lat. koncovka gen. sg. *-ae* je analogická podle *o*-kmenů (< *ā* + *ī*), starší *-ās* je ještě ojedinele zachováno (*familiās* apod.). Sti. a lit. koncovka lok. sg. vznikly patrně spojením **-āi* (> sl. *-ě*) s postpozicí (ii. *ā* + pozdější přídavek *m*). Sti. a stsl. koncovka instr. sg. pochází z pronominální deklinace (§ 7.2.1.3); starší je véd. *-ā* (< *-aH* + *H₁*) a lit. *-a* (složená forma adjektiva na *-aja* ukazuje ovšem na nazální zakončení, dosvědčené také stsl. *-ojo*). Lat. ablativ na *-ā* (starší *-ād*) vznikl analogií podle *o*-kmenů (§ 5.2.1.7). Vokativ se od nominativu lišil zřejmě již v ide. období kvantitou: *-ā* (nom.) — *-ā* (vok.). Tento rozdíl nejspíše vznikl napodobením situace u *n*- a *r*-kmenů: nom. **-ō(n)*, **-ōr* (< *-ons*, *-ors*) — vok. **-ōn*, **-ōr* (§§ 5.4.4.1, 5.4.5.1). Ř. a lat. nominativ pl. je analogický podle *o*-kmenů (**-oi* → **-āi*); totéž platí o dativu pl. (ve zbytcích je zachováno starší *-ābus*). Sti. genitiv pl. má jednotné zakončení vokalických kmenů *-nām* (§ 5.4.6.1); lat. koncovka *-ārum* (< **-āzom*, osk. *-azum*) je přenesena z pronominální deklinace (**-āsōm* — § 7.2.1.7), totéž snad platí i o ř. *-ōn* (*-āōn*). Ke koncovce nom. du. **-ai* (*-oi*) srov. §§ 5.2.3.1, 5.3.8.3.

5.4.8.2 Derivační sufixy s *-ā* patří k nejproduktivnějším. Jména jimi tvořená jsou feminina (v ř., lat., balt. a sl. jsou však i maskulina *ā*-kmenů). Jsou hojně doloženy ze všech ide. jazyků kromě anatolských. Většina z nich ovšem představuje pouhé varianty sufixů s *o* (§§ 5.4.9.2n.). Proto v našem přehledu uvedeme jen některé — ty, jež mají vedle paralelních *o*-ových sufixů aspoň zčásti samostatné postavení.

5.4.8.2.1 K *ā*-kmenům patří jistý počet neanalyzovatelných starobylých útvarů: sti. *gnā-*, ř. *gunē* (aiol. *banā*), stir. *ben* (gen. *mnā*), gót. *ginō*, stprus. *genna*, stsl. *žena*; lat. *aqua*, gót. *ahwa* aj. V některých případech jde o rozšíření staršího kořenového slova o sufix *ā*: sti. *rasā*, stsl. *rosa* (lat. *rōs*), lit. *žiema*, stsl. *zima* (lat. *hiems*) aj. — Stejně jako pouhé *o* (§ 5.4.9.2.1.1) tvoří i *ā* abstrakta od slovesných kořenů (často konkretizovaná): sti. *janā-*, ř. *gonē* (*genH-* „rodit se“), sti. *giri-sravā-*, ř. *rhoē*, lit. *srava* (*sreu-* „téci“), ř. *phugē*, lat. *fuga* (*fugiō*), gót. *giba* (*giban*), lit. *ranka*, stsl. *roka* (lit. *rinkti*), stsl. *slava* (*klev-* „slyšet“) aj. V lat., balt. a sl. jsou i nomina agentis na *ā* (maskulina!): lat. *scriba* (*scribō*), *agricola* (*colō*), lit. *gyra* (*girtis*), stsl. *voje-voda* (*vesti*) apod.

5.4.8.2.2 Přechylování substantiv pomocí *ā* je patrně až mladšího data (§ 5.6.1). Staré je např. sti. *ašvā-*, lat. *equa*, lit. *ašva* (sti. *ašva-* atd.). Většina případů, kdy vedle *o*-kmenového substantiva m. je femininum *ā*-kmenové, představuje výtvořiny jednotlivých ide. jazyků: ř. *theā* (*theos*), lat. *lupa* (*lupus*), stsl. *raba* (*rabъ*) apod.

5.4.8.2.3 Sufix *ā* sloužil též ke tvoření kolektivů (je formálně totožný se sufixem nom. pl. n. *o*-kmenů — § 5.2.2.1.2): sti. *tārā-* ([*s*tr-), ř. *phrātrā* (*phrātōr*) aj.

5.4.8.2.4 Sufix (*i*)*yā* (§ 3.2.4.1) tvoří jednak abstrakta (primární i sekundární), jednak kolektiva: sti. *vidyā-* (*vid-*), *rathyā-* (*rathā-*), *gavyā-* (*go-*), ř. *maniā* (*mainomai*), *summakhīā* (*summakhos*), lat. *invidia* (*invidēō*), *vicinia* (*vicinus*), *familia* (*famulus*), lit. *žinia* (*žinoti*), *kančia* (*kentėti*), *draugija* (*draugas*), stsl. *lъža* (*lъgati*), *volja* (*velėti*) apod.

5.4.8.2.5 Sufix *tā* tvoří primární i sekundární abstrakta (často konkretizovaná): sti. *čitā-* (*či-*), *kršnatā-* (*kršna-*), *vīratā-* (*vīra-*), ř. *koitē* (*keimai*), lat. *porta* (*perH-* „přecházet“), sthn. *slahta* (*slahan*), lit. *gamta* (*gimti*), *sveikata* (*sveikas*), *gyvata* (*gyvas*), stsl. *črnota* (*črнъ*), *rabota* (*rabъ*) apod. V řečtině (a v omezené míře i jinde) tvoří *tā* též primární i sekundární činitelská jména: *poiētēs* (*poieō*), *nautēs* (*naus*), *politēs* (*polis*) apod.

5.4.8.2.6 Sufix *nā* (*snā*) tvoří primární jména, nezřídka izolovaná: sti. *ūrñā-*, lat. *lāna*, sthn. *wella*, lit. *vilna*, č. *vlna* (izol.), ř. *poinė*, lit. *kaina*, stsl. *čēna* (*kwei-* „platit“), lat. *lūna*, sprus. *lauwnos*, stsl. *luna* (*leuk-* „svítit“), ř. *zōnā* (*zōnnūmi*), lat. *urna* (*ūrō*), lit. *duona* (izol.), stsl. *mēna* (sti. *mayati*) apod.

5.4.8.2.7 Sufix *bhā* (*bhē*) tvoří v balt. a sl. primární i sekundární abstrakta: lit. *taryba* (*tarti*), *galybė* (*galėti*), stsl. *strělъba* (*strēla*), *družъba* (*drugъ*), *zъloba* (*zъlъ*) apod.

5.4.8.3 Vedle nealternujících *yā*-kmenů (§ 5.4.8.2.4) existují v ide. jazycích též kmeny s alternací *yā* ~ *i* (*yā*):

	sti.	ř.	gót.	lit.	stsl.
sg. nom.	<i>vahati</i>	<i>miā</i>	<i>frijōndi</i>	<i>vežanti</i>	<i>vezōšti</i>
gen.	<i>vahatyāh</i>	<i>miās</i>	<i>frijōndjōs</i>	<i>vežančios</i>	<i>vezōštē</i>
ak.	<i>vahatim</i>	<i>miān</i>	<i>frijōndja</i>	<i>vežančia</i>	<i>vezōštā</i>
dat.	<i>vahatyāi</i>	<i>miāi</i>	<i>frijōndjai</i>	<i>vežančiai</i>	<i>vezōšti</i>
			atd.		
pl. nom.	<i>vahatyāh</i>	<i>potniai</i>	<i>frijōndjōs</i>	<i>vežančios</i>	<i>vezōštē</i>
gen.	<i>vahatīnām</i>	<i>potniōn</i>	<i>frijōndjō</i>	<i>vežančiu</i>	<i>vezōštъ</i>
ak.	<i>vahatyāh</i>	<i>potnias</i>	<i>frijōndjōs</i>	<i>vežančias</i>	<i>vezōštē</i>
dat.	<i>vahatībhyāh</i>	<i>potniais</i>	<i>frijōndjōm</i>	<i>vežančioms</i>	<i>vezōštāmъ</i>
			atd.		

5.4.8.3.1 V nominativu sg. mají všechny jazyky oslabenou podobu sufixu: *-i* (ř. *-yā*). Indoíránské j. ji mají též v ak. sg., gen. pl., dat. pl. a dalších pádech, zatímco ostatní ide. jazyky mají veskrze *yā* (jež v ř., balt. a sl. namnoze splývá s předcházející souhláskou: **ty* > ř. *ss*, lit. *č*, stsl. *št* apod.). Struktura koncovek je v podstatě stejná jako u *ā*-kmenů (§ 5.4.8.1). Inovaci představuje sti. koncovka nom. pl. *-yah* (véd. *-īh*) aj.

5.4.8.3.2 Sufix *i/yā* tvoří v ide. jazycích substantiva ženského rodu (zpravidla ženské protějšky k substantivům m.), jakož i tvary f. adjektiv, zejména *u*-kmenových a participií: sti. *devī-* (*deva-*), *rājñī-* (*rājan-*), *dātṛī-* (*dātṛ-*) *svādvi-* (*svādu-*), *vahati-* (*vahant-*), ř. *glōssa* (izol.), *doteira* (*dotēr*), *mia* (*heis*), *hēdeia* (*hēdus*), *pherousa* (*pherōn*), gót. *mawi* (*magus*), *frijōndi* (*frijōnds*), *qimandei* (participia přešla k *in*-kmenům!), lit. *pati* (*pats*), *saldi* (*saldus*), *vežanti* (*vežas*), stsl. *bogyñi* (*bogъ* — § 5.6.1) apod.

5.4.8.4 V latině a baltských j. existuje vedle *ā*-kmenové deklinace paralelní deklinace *ē*-kmenová:

	lat.	lit.
sg. nom.	<i>seriēs</i>	<i>žemė</i>
gen.	<i>seriēi</i> (arch. <i>diēs</i>)	<i>žemės</i>
ak.	<i>seriem</i>	<i>žemę</i>
dat.	<i>seriēi</i>	<i>žemei</i>
	atd.	
pl. nom.	<i>seriēs</i>	<i>žemės</i>
ak.	<i>seriēs</i>	<i>žemes</i>
dat.	<i>seriēbus</i>	<i>žemėms</i>
	atd.	

Struktura pádových koncovek je obdobná struktuře koncovek *ā*-kmenových. O historické souvislosti obou formací nicméně mnozí jazykovědci pochybují: lit. *ē*-kmeny prý představují produkt sekundárního vývoje (*ē* < *iyā*?), zatímco v lat. 5. deklinaci splynuly útvary různého původu — kořenová slova (*spēs*), diftongické kmeny (*rēs*, *diēs*) a sekundární útvary na *-iē-*, vedle nichž namnoze existují paralelní útvary na *-iā-* (*luxuriēs* — *luxuria* apod.). Právě tato okolnost skýtá možné řešení otázky původu lat. *iē*-kmenů: sufix (*i*)*yē* snad představoval jakousi variantu sufixu (*i*)*yā* (§ 5.4.8.2.4), což lze pochopit vzhledem k omezené relevanci rozdílu $H_1 : H_2$ v protoide. jazyci (§ 3.1.3.5). Je pozoruhodné, že v latině zcela chybějí *i/yā*-kmeny, dosvědčené v jiných ide. jazycích; snad jim odpovídají právě lat. *iē*-kmeny (v litevštině jsou ovšem jak *yē*-kmeny, tak i *i/yā*-kmeny).

5.4.8.4.1 Sufix (*i*)*yē* tvoří primární i sekundární abstrakta: lat. *seriēs* (*serō*), *speciēs* (*speciō*), *progeniēs* (*gignō*), *luxuriēs* (*luxuria*), lit. *garbė* (*gerbti*), *meilė* (*mylėti*), *laisvė* (*laisvas*) apod. V lit. slouží *ē* též k přechylování substantiv: *vilkė* (*vilkas*), *piemenė* (*piemuo*) aj. Značné rozšíření *ē*-kmenů v litevštině je zřejmě pozdního data: většina *ā*-ových sufixů tu má varianty s *ē* (*ma* — *mė*, *la* — *lė*, *kla* — *klė* apod.).

5.4.8.5 V útvarech, o nichž byla řeč v § 5.4.8.3, alternuje kmenové *i* a *yā*. V indoíránské a ve stopách i jinde (germ. apod.) však existují i kmeny s nealternujícím *i*: véd. *nadi-* (gen. *nadiyah*), *napti-* (*-iyah*; srov. lat. *neptis*) aj. Lépe jsou doloženy kmeny s nealternujícím *ū*; skloňují se v podstatě jako souhláskové kmeny (antekons. *ū* ~ antevokal. *uw*): sti. nom. *švašrūh* (gen. *švašruvah*), stsl. *svekrъy* (*svekrъve*), ř. *nekūs* (*nekuos*), *khehūs*, stsl. *žely* (*želъve*) aj. Srov. dále §§ 5.6.1—5.6.1.2. Sanskrtské *ū/vā*-kmeny vznikly naproti tomu až druhotně, napodobením *i/yā*-kmenů (nom. *vadhūh*, gen. *vadhvāh* atd.).

5.4.9 o-kmeny

	sti.	ř.	lat.	gót.	lit.	stsl.	het.
sg. nom. m.	<i>vrkaḥ</i>	<i>lukos</i>	<i>lupus</i>	<i>wulfs</i>	<i>vilkas</i>	<i>vlʔkʔ</i>	<i>antuhšaš</i>
n.	<i>yugam</i>	<i>zugon</i>	<i>iugum</i>	<i>juk</i>		<i>igo</i>	<i>pedan</i>
gen.	<i>vrkasya</i>	<i>lukou</i>	<i>lupī</i>	<i>wulfs</i>	<i>vilko</i>	<i>vlʔka</i>	<i>antuhšaš</i>
ak. m.	<i>vrkam</i>	<i>lukon</i>	<i>lupum</i>	<i>wulf</i>	<i>vilka</i>	<i>vlʔkʔ</i>	<i>antuhšan</i>
dat.	<i>vrkāya</i>	<i>lukōi</i>	<i>lupō</i>	<i>wulfa</i>	<i>vilkuai</i>	<i>vlʔku</i>	<i>antuhši</i>
lok.	<i>vrke</i>				<i>vilke</i>	<i>vlʔcē</i>	
instr.	<i>vrkena</i>				<i>vilku</i>	<i>vlʔkomʔ</i>	<i>kiššerit</i>
abl.	<i>vrkāt</i>		<i>lupō</i>				<i>antuhšaz</i>
vok.	<i>vrka</i>	<i>luke</i>	<i>lupe</i>	<i>wulf</i>	<i>vilke</i>	<i>vlʔcē</i>	
pl. nom. m.	<i>vrkāḥ</i>	<i>lukoi</i>	<i>lupī</i>	<i>wulfōs</i>	<i>vilikai</i>	<i>vlʔci</i>	<i>antuhšeš</i>
n.	<i>yugāni</i>	<i>zuga</i>	<i>iuga</i>	<i>juka</i>		<i>iga</i>	
gen.	<i>vrkānām</i>	<i>lukōn</i>	<i>lupōrum</i>	<i>wulfē</i>	<i>vilku</i>	<i>vlʔkʔ</i>	<i>antuhšaš</i>
ak. m.	<i>vrkān</i>	<i>lukous</i>	<i>lupōs</i>	<i>wulfans</i>	<i>vilkus</i>	<i>vlʔky</i>	<i>antuhšuš</i>
dat.	<i>vrkebhyah</i>	<i>lukois</i>	<i>lupīs</i>	<i>wulfam</i>	<i>vilcams</i>	<i>vlʔkomʔ</i>	
lok.	<i>vrkešu</i>				<i>vilkuose</i>	<i>vlʔcēchʔ</i>	
instr.	<i>vrkaiḥ</i>				<i>vilkais</i>	<i>vlʔky</i>	
du. nom. m.	<i>vrkau</i>	<i>lukō</i>			<i>vilku</i>	<i>vlʔka</i>	
n.	<i>yuge</i>	<i>zugō</i>				<i>izē</i>	
gen.	<i>vrkayoh</i>					<i>vlʔku</i>	
dat.	<i>vrkābhyaṃ</i>	<i>lukoiṃ</i>			<i>vilkaṃ</i>	<i>vlʔkoma</i>	

5.4.9.1 Kmenové zakončení *o* (tematický vokál) nepodléhá ablautovému oslabení (srov. § 5.3.7), alternuje však s *e*: kromě vokativu sg. (holý kmen!) je *e*-stupeň dosvědčen několika izolovanými formami, mj. gótským genitivem pl. na *-ē*. Pádové koncovky *o*-deklinace vznikly zčásti fúzí tematického vokálu s pádovými sufixy (§§ 5.2n.), zčásti jsou přejaty z pronominální deklinace nebo vznikly jiným způsobem. — Gen. sg. měl původně stejnou formu jako nom.; tento stav je ještě uchován v hethitštině, kdežto jinde byla tato homonymie odstraněna různými způsoby (§ 5.3.8.1). V dat. sg. mají východoide. jazyky koncovku **-ōi* (v sanskrtu s přidanou partikulí *a*?), vzniknuvší fúzí kmenového zakončení s pádovou příponou *-ei* (§ 5.2.14). Z téhož **-ōi* bývají vykládány i koncovky ostatních ide. jazyků, ovšem s menší dávkou pravděpodobnosti. Lat. *-ō* a gót. *-a* mohou reprezentovat **-ō* (< *o* + *H*₁ — § 5.2.1.5), lit. *-ui* patrně představuje inovaci, sl. *-u* je nejspíše přejato od *u*-kmenů (§ 5.4.7.1). V instr. sg. je původní lit. koncovka *-u* a véd. *-ā* (§ 5.2.1.6); sti. *-ena* pochází z pronominální flexe, stsl. *-omʔ* je analogické podle ostatních deklinací, het. forma má typické zakončení všech het. instrumentálů. Totéž platí o het. ablativu na *-az* (**-o-t-s* — spojení dvou determinativů, § 5.3.3). V nominativu pl. m. mají indoíránština, germánština a oskičtina koncovku **-ōs*, vzniknuvší fúzí kmenového zakončení se sufixem *-es*, řečtina, latina, baltština a slovanština mají naproti tomu koncovku **-oi*, přejatou z pronominální deklinace (§ 7.2.1.5). Het. *-eš* je koncovka souhláskových kmenů. V nominativu pl. n. má védština ještě koncovku *-ā*, odpovídající koncovkám jiných ide. jazyků (§ 5.2.2.1.2), kdežto koncovka *-āni* představuje inovaci společnou všem vokalickým kmenům v sanskrtu (§§ 5.4.6.1, 5.4.7.1). Totéž

platí o sti. koncovce genitivu pl. *-ānām* (§ 5.4.6.1). Lat. *-ōrum* vzniklo analogií podle koncovky *ā*-kmenů (*-ārum* — § 5.4.8.1). V ak. pl. m. má hethitština *-uš*, jež bývá vykládáno jako pokračování indoevropského **-oms* (§ 5.2.2.3), ale spíše obsahuje illativní sufix *H*₁*U* (§§ 5.3.5—7). V dativu pl. má indoíránština koncovku přejatou od zájmen (§ 7.2.1.5), řečtina a latina mají **-ois*, totožné s koncovkou instr. pl. v indoíránštině a litevštině (§§ 5.2.2.4, 5.2.2.6); z *-ōis* se vyvozuje i stsl. *-y* (*-ōis* > *-ōs* > *-ūs* > *-y*). Koncovky lok. pl. v indoíránštině a slovanštině (**-oisu*) pocházejí z pronominální deklinace (§ 7.2.1.5).

5.4.9.2 Suffixy *s o* zaujímají mezi ide. derivačními sufixy čelné místo. Jde o velký počet jednoslabičných i dvojslabičných sufixů (sufixových konglutinátů), jimiž se v ide. jazycích tvoří množství jmen nejrůznějšího významu. Jen malá část těchto forem je ovšem starého původu: většinou jde o pozdější výtvořiny jednotlivých ide. jazyků. Značná část *o*-sufixů si ostatně uchovala svou produktivitu až do historické doby. — Substantiva tvořená těmito sufixy jsou maskulina nebo neutra, v latině a řečtině však existují i feminina *o*-kmenů.

5.4.9.2.1 Sufix *o* starobylých jmen zčásti neanalyzovatelných, zčásti vyhlížejících jako odvozeniny od slovesných kořenů, můžeme pokládat za původní zakončení kořene (§§ 4.6.1, 4.6.6); není ovšem vyloučeno, že některá z těchto jmen jsou až pozdějšího původu (vznikla napodobením jistých prototypů). — Izolovaná jména: sti. *vrka-*, ř. *lukos*, lat. *lupus*, gót. *wulfs*, lit. *vilkas*, stsl. *vlʔkʔ*; sti. *sana-*, ř. *henos*, stir. *sen*; sti. *dirgha-*, ř. *dolikhos*, stsl. *dlʔgrʔ* aj. — Nomina actionis (často konkretizovaná): sti. *bhara-*, ř. *phóros*, stsl. *sz-borʔ* (*bher-* „nést“), sti. *vāha-*, ř. *ókhos*, lit. *už-važas*, stsl. *vozʔ* (*veǰh-* „vézt“), sti. *srāva-*, ř. *rhóos*, stsl. *o-strovʔ* (*sreu-* „téci“), sti. *yuga-*, ř. *zugon*, lat. *iugum*, gót. *juk*, stsl. *igo* (*yeug-* „spojoval“), aj. — Nomina agentis (v ii. a ř. často odlišená od předcházejících místem přízvuku — §§ 3.5.3, 4.7.5): sti. *ghaná-*, ř. *patro-phonós* (*gʷhen-* „zabíjet“), ř. *tomós* (*temnō*), stsl. *pro-rokʔ* (*reko*), *sokʔ* (lit. *sekti*) aj. Srov. §§ 3.5.3, 4.7.5.

5.4.9.2.1.1 Sekundární útvary *s o* často představují adaptace starších kořenových útvarů, resp. konsonantických, *i-* nebo *u-*kmenů: ř. *neuron* (av. *snāvar-*), lat. *ventus*, gót. *winds* (sti. *vānt-*), lat. *socius* (sti. *sakhi-*), gót. *triu*, stsl. *drévo* (sti. *dāru-*), stsl. *morje* (lat. *mare*, sthn. *meri*) apod. Jinde jde o kolektiva, abstrakta nebo pod.: sti. *bhrātra-* (*bhrātr-*), *pada-*, ř. *pedon*, lat. *op-pidum* (sti. *pad-*), ř. *astron* (*astēr*), lat. *forum*, stsl. *dvorʔ* (sti. *dvar-*) apod. Sufixem se tvoří též sekundární adjektiva od substantiv, číslovek, adverbíí a předložek: sti. *šarada-* (*šarad-*), *saptama-* atd. (*sapta* — § 6.1.1); sti. *madhya-*, lat. *medius* (patrně od adverbia **medhi*), sti. *antara-* (lat. *inter*), ř. *antios* (*anti*) apod.

5.4.9.2.2 Sufix (*i*)*yo* (§ 3.2.4.1) tvoří primární jména jen v malé míře: sti. *deva-yaḥya-* (*yaḥ-*), lat. *studium* (*studeō*), *re-fugium* (*fugiō*), *gaudium* (*garudeō*), gót. *hawi* (sthn. *houwan*), lit. *bėgis* (*bėgti*), *girdys* (*girdėti*), stsl. *plʔzʔ* (*plzati*), *lože* (*ležati*), *voždʔ* (*vedo*) aj. Adjektiva: sti. *yaḥya-*, ř. *hagios* (sti. *yaḥ-*), lat. *eximius* (*ex-imō*), gót. *anda-nēms* (*niman*), stsl. *věždʔ* (*věđeti*) apod.

5.4.9.2.2.1 Hlavně však slouží (*i*)*yo* jako sekundární slovtvorný prostředek, ve všech ide. jazycích silně produktivní. Jde v prvé řadě o adjektiva odvozená od substantiv, označující příslušnost apod.: sti. *ašvya-* (*ašva-*), *rathya-* (*ratha-*), *parvaṭīya-* (*parvata-*), ř. *ksenios* (*ksenos*), *poimenios* (*poimēn*), lat. *patrius* (*pater*), stsl. *člověčb* (*člověčk*), *božijb* (*bogb*), *rybijb* (*ryba*) apod. Suffixem (*i*)*yo* se však tvoří i sekundární substantiva (nezřídka jde o substantivizaci právě zmíněných adjektiv): sti. *naptiya-*, ř. *anepsios*, gót. *nīþjis*, stsl. *netyb* (sti. *napat-*), sti. *svapnya-*, lat. *somnium*, stsl. *sznybe* (lat. *somnus*), stsl. *ujb* (lat. *avus*), gót. *harjīs*, lit. *karys* (stpers. *kāra-*), lit. *juodis* (*juodas*), *žiemys* (*žiema*), *pa-vasaris* (*vasara*), *įrankis* (*ranka*), stsl. *veseljbe* (*veselb*), č. *poříčí*, *nábřeží* apod.

5.4.9.2.3 Suffix *to* tvoří jak primární, tak i sekundární jména. Primární adjektiva: sti. *vāta-* (*vā-*), ř. *koitos* (*keimai*), *phuton* (*phuomai*), lat. *hortus* (izol.), lit. *maistas* (*mintu*, *misti*), *srautas* (*sravėti*), sthn. *kind* (*ženH-* „rodit se“), *mord* (*mer-* „umírat“), stsl. *sito* (*sěti*), *poṭo* (*pṇoṭ*, *peṭi*), *vrata* (*za-vrb*, *-vrėti*) apod. Primární adjektiva tvořená pomocí *to* mají většinou charakter participií préterita (§ 8.7.7.1). Participiální povahu nemají např.: lat. *certus* (*cernō*), *altus* (*alō*), gót. *kunþs* (*kann*), *raih̄ts* (lat. *regō*), av. *spənta-*, lit. *šventas*, stsl. *svetb* (izol.), lit. *piktas* (*pykti*), *baltas* (stsl. *běl*) aj.

5.4.9.2.3.1 Velmi hojná jsou sekundární adjektiva tvořená suffixem *to* a jeho konglutináty (*ito*, *āto*, *ēto*, *ōto* apod.): sti. *an-apta-* (*ap-*), *rathita-* (*ratha-*), ř. *a-gerastos* (*geras*), lat. *iustus* (*iūs*), *fāstus* (*fās*), *tantus* (*tam*), *barbātus* (*barba*), *cordātus* (*cōr*), *aurītus* (*auris*), lit. *barzdotas* (*barzda*), *raguotas* (*ragas*), *saulėtas* (*saulė*), *dantytas* (*dantis*), stsl. *bradatb* (*brada*), *rogatb* (*rogb*), *bogatb* (*bogb*), *srūdīt* (*srūdēce*) apod.

5.4.9.2.4 Tematické suffixy s neznělou velární souhláskou (často nelze stanovit, o jakou neznělou veláru jde; proto píšeme jednotně *k*) slouží převážně ke tvoření sekundárních jmen. Primární útvary: sti. *dhāka-*, ř. *thēkē* (*tithēmi*), lat. *siccus* (k *sitis*?), lit. *at-stokas* (*stoti*), stsl. *znakb* (*znati*), *zrakb* (*zrėti*), *vėka* (lat. *rīvus*) apod. V baltských a slovanských j. tvoří suffix *iko* činitelská jména: lit. *degikas* (*degti*), stsl. *pisěcb* (*pīsati*), *švēc* (*šiti*) apod.

5.4.9.2.4.1 Sekundární substantiva tvořená suffixem *ko* (*kā*) a jeho konglutináty (*iko*, *ikā*, *īko*, *uko* apod.) mají často deminutivní význam (někde je však tento význam setřen): sti. *rājāka-* (*rājan-*), *avikā-* (*avi-*), *čandrikā-* (*čandra-*), *šišūka-* (*šišū-*), lat. *iuvenus* (*iuvenis*), lit. *mergikė* (*merga*), *arkliukas* (*arklys*), stsl. *ovca*, *ročeka* (*roka*), *měšěcb* (*měčb*), *nožikb* (*nožb*), *cvětčkb* (*cvětč*), č. *vozik*, *konik*, *doubek*, *kousek* apod.

5.4.9.2.4.2 Hojná jsou sekundární adjektiva, tvořená *k*-ovými suffixy: sti. *abhika-* (*abhi*), *šaradika-* (*šarad-*), ř. *hippikos* (*hippos*), *phusikos* (*phusis*), lat. *civicus* (*civis*), *publicus* (*populus*), sthn. *kraftig* (*kraft*), *einig* (*ein*), gót. *mahteigs* (*mahts*), lit. *gerokas* (*geras*), *toks* (*tas*) apod. V baltštině a slovanštině slouží suffixy *iko*, *āko* naopak též k substantivizaci adjektiv: lit. *jaunikis* (*jaunas*), stsl. *slěpěcb* (*slěpč*), *studeněcb* (*studentb*), *novakb* (*novb*), *junakb* (*junb*) aj.

5.4.9.2.4.3 Lit. suffix *-ininkas* (nář. varianta *-inykas*) tvoří sekundární substantiva (od substantiv): *darbininkas* (*darbas*), *girininkas* (*girė*) apod. Někteří ho spojují se

sl. *-vnikb* (**-inīko-*): stsl. *grěšovnikb* (*grěšov*), č. *lodník* apod. Jiní hledají spojitost s germ. *-ing-*, *-ung-* (**-vko-*): stsas. *kuning* (*kunni*), stangl. *lytling* (*lýtjel*) apod.

5.4.9.2.4.4 Suffix *isko* tvoří sekundární adjektiva v germ., balt. a sl.: gót. *þiudisks* (*þiuda*), sthn. *irdisc* (*erda*), lit. *broliškas* (*brolis*), *dangiškas* (*dangus*), stsl. *možěskb* (*možb*), *nebesěskb* (*nebo*) aj. Jinde je doložen jen sporadicky.

5.4.9.2.5 Suffix *no* (*sno*) tvoří primární jména, substantiva i adjektiva. Substantiva: *svapna-*, ř. *hupnos*, lat. *somnus*, stsev. *svėfn*, lit. *sapnas*, stsl. *sznb* (*swep-* „spát“), lat. *grānum*, gót. *kaurn*, stsl. *zrbno* (izol.), sti. *trpa-*, sthn. *dorn*, stsl. *trnb* (izol.), sti. *dāna-*, lat. *dōnum* (*dō-*), sti. *sthāna-*, lit. *stonas*, stsl. *stanb* (*stā-*) apod. Adjektiva: sti. *pūrpa-*, lat. *plenus*, gót. *fulls*, lit. *pilnas*, stsl. *plnb* (*pelH-* „plnit“), sti. *kršna-*, stprus. *kirsnan*, stsl. *črbnb* (izol.), lat. *dignus* (*deccet*), lat. *plānus*, lit. *plonas* (*pelH-* „být široký“) apod. V ii., germ. a sl. se pomocí suffixů *no*, *eno*, *ono* tvoří participia préterita (§ 8.7.7.2).

5.4.9.2.5.1 Suffix *ino* (tematizované *in* — § 5.4.4.4) tvoří adjektiva, zčásti primární, většinou sekundární: sti. *aĵina-* (*aĵa-*), ř. *phēginos* (*phēgos*), *hēmerinos* (*hēmerā*), lat. *fāginus* (*fāgus*), *vėrnus* (*vėr*), lit. *tekėnas* (*tekėti*), *auksėnas* (*auksas*), *medėnis* (*medis*), stsl. *bogo-borēnb* (*borjč*), *želėzēnb* (*želėzo*), *zimēnb* (*zima*) apod.

5.4.9.2.5.2 Suffixy *āno*, *ēno*, *īno* tvoří sekundární adjektiva (někdy substantivizovaná): sti. *navīna-* (*nava-*), lat. *urbānus* (*urbs*), *dīvīnus* (*dīvus*), *equīnus* (*equis*), gót. *gulþeins* (*gulþ*), sthn. *swīnīn* (*swīn*), lit. *ligonas* (*liga*), *kalnėnas* (*kalnas*), stsl. *bratanb* (*bratb*), *kostėnb* (*kostb*), *materėnb* (*mati*) apod. V baltských a slovanských j. mají substantiva tvořená pomocí **ino* nezřídka charakter singulativ: lit. *kaimynas* (*kaimas*), stsl. *vojīnb* (*vojb*) apod.

5.4.9.2.6 Suffix *mo* (*sno*) je obsažen v nevelkém počtu primárních jmen: sti. *dhūma-*, ř. *thumos*, lat. *fūmus*, lit. *dumai*, stsl. *dymb* (*dheuH-* „foukat“); sti. *gharma-*, lat. *formus*, gót. *warm* (*gwher-* „být horký“); sthn. *heim*, lit. *kiemas* (izol.); av. *arəma-*, ř. *armos*, lat. *armus*, sthn. *arm*, stsl. *ramo* (izol.) aj. Suffix *mo* a jeho konglutináty slouží též ke tvoření superlativů (§ 5.6.3.5) a řadových číslovek (§ 6.3.4).

5.4.9.2.7 Suffix *ro* je obsažen ve značném počtu primárních substantiv: sti. *vīra-*, lat. *vir*, gót. *wair*, lit. *vyras* (izol.), ř. *tauros*, stprus. *tauris*, stsl. *turb* (izol.), sti. *aĵra-*, ř. *agros*, lat. *ager*, gót. *akrs* (izol.), ř. *dōron*, stsl. *darb* (*dati*), lat. *puer* (sti. *putra-*), *membrum* (sti. *mamsa-*), stsl. *kurb*, *bedro*, aj. — Méně častá jsou primární substantiva tvořená suffixem *lo* (*slo*) (v indoíráňštině nelze *ro* a *lo* rozlišit — § 3.2.1.1): ř. *phūlon* (*bheuH-* „vznikat“), lat. *vinculum* (*vinciō*), lit. *aulas* (*auti*), *mokslas* (*mokėti*), stsl. *dělo* (*děti*), *maslo* (*mazati*) aj.

5.4.9.2.7.1 Velmi hojná jsou primární adjektiva tvořená suffixem *ro*: sti. *rudhira-*, ř. *eruthros*, lat. *ruber*, stsl. *rōdrb* (izol.), ř. *akros*, lat. *acer*, lit. *aštrus*, stsl. *ostrb* (*ak-* „být ostrý“), sti. *sthira-*, sthn. *star*, lit. *storas*, stsl. *starb* (*stā-*), ř. *makros*, lat. *macer*, sthn. *magar* (av. *mas-*), ř. *mīkros* (izol.), lat. *in-teger* (*tangō*), gót. *baitrs* (*beitan*), lit. *tikras* (*tikėti*), stsl. *mokrb* (*močiti*) apod. — K suffixům *ero*, *tero* srov. § 5.6.3.4.

5.4.9.2.7.2 Méně hojně je tvoření adjektiv suffixem *lo* a jeho konglutináty: ř. *megalo-*, gót. *mikils* (sti. *mah-*), gót. *hāils*, stprus. *kailu-*, stsl. *čěl* (izol.), ř. *tuphlos* (izol.),

deikelos (*deiknūmi*), *mimēlos* (*mimeomai*), lat. *amplus* (**am-lo-*), lit. *veiklus* (*veikti*), stsl. *teplъ* (*topiti*), *milъ* (lat. *mītis*) apod. Ve slovanských j. byla slovesná adjektiva tvořená sufixem *lo* paradigmaticizována jako participia prēt. akt. (§ 8.7.7.6).

5.4.9.2.7.3 Sekundární substantiva tvořená *l*-ovými sufixy mají nezřídka deminutivní význam: sti. *vršala-* (*vršan-*), ř. *arktulos* (*arktos*), lat. *porculus* (*porcus*), *rēgulus* (*rēx*), *rotula* (*rota*), *claviculus* (*clavis*, *ko + lo* — § 5.4.9.2.4.1), gót. *barnilō* (*barn*), *magula* (*magus*), lit. *tevelis* (*tevas*), *dievulis* (*dievas*), *duktelē* (*duktē*) apod. (v litevštině je tento typ deminutiv nejčastější, ve slovanských j. naproti tomu zcela chybí).

5.4.9.2.7.4 Paralelní sufixy *tro*, *tlo*, *dhro*, *dhlo* (*trā*, *tlā*, *dhrā*, *dhlā*) tvoří abstrakta, kolektiva, zejména však nomina loci a instrumenti. V jednotlivých ide. jazycích je vždy doložena jen část těchto sufixů: ii. *tro* (resp. *tlo*), ř. *tro*, *dhro*, lat. *tro*, *tlo* (> *-culum*), *dhlo* (> *-bulum*), germánské poměry jsou v důsledku posunutí souhlásek nejasné, v balt. je doloženo jen *tlo* (> *-klas*), v sl. jen *dhlo* (ve stopách i *tro*). Příklady: sti. *šrotra-* (*šru-*), *pātra-* (*pā-*), *aritra-* (*arH-*), ř. *lektron* (*legH-*), *arotron* (*aroō*), *metron* (sti. *mimāti*), *arthron* (*arariskō*), lat. *arātrum* (*arō*), *claustrum* (*claudō*), *spectaculum* (*spectō*), *vehiculum* (*vehō*), *vocābulum* (*vocō*), *fābula* (*fārī*), stangl. *rōdor* (*rōwan*), sthn. *nādala* (*nāu*), lit. *arklas* (*arti*), *ženklas* (*žinoti*), *sėkla* (*sėti*), stsl. *větrъ* (*vėjati*), č. *rádlo* (*orati*), *šídlo*, *mýdlo* apod.

5.4.9.2.8 Sufix *wo* je obsažen v nevelkém počtu primárních jmen, nezřídka izolovaných: sti. *ašva-*, lat. *equus* (izol.), lat. *arvum*, *servus* (izol.), lit. *kalvis* (*kalti*), stsl. *stavъ* (*stati*), *gněvъ* (*gniti*) apod. Adjektiva obsahující sufix *wo* označují většinou barvy, celost apod.: sti. *šyāva-*, stsl. *sivъ*; lat. *fulvus*; sthn. *falo*, lit. *palvas*, stsl. *plavъ*; sti. *sarva-*, ř. (ion.) *oulos*, lat. *salvus*; lat. *laevus*, stsl. *lěvъ* aj.

5.4.9.2.8.1 Suffixy *ewo*, *owo*, *āwo*, *ūwo* (*ā*) tvoří jak primární, tak i sekundární jména různých významů: sti. *kešava-* (*keša-*), lat. *annuus* (*annus*), *captivus* (*captus*), lit. *žincvas* (*žinoti*), *senovė* (*senas*), *gimdyvė* (*gimdyti*), stsl. *rabovъ* (*rabъ*), *dělavъ* (*dělati*), *ljubivъ* (*ljubiti*), *črvivъ* (*črvъ*) aj.

5.4.9.2.8.2 Sufix *t(u)wo*, *t(u)wā* (§ 3.2.4.1) tvoří primární i sekundární substantiva (abstrakta apod.): sti. *devatva-* (*deva-*), gót. *piwadu* (*pius*), lit. *šautuvas* (*šauti*), *virtuvė* (*virti*), *senatvė* (*senas*), stsl. *žetva* (*žeti*), *britva* (*briti*) aj. Složitější podoby tohoto sufixu *-stvo*, *-stvije* jsou v sl. velmi produktivní: stsl. *božstvo* (*bogъ*), *ženstvo* (*žena*), *césarstvo* (*césarъ*) apod.

5.4.9.2.9 Sufix *so* (*sā*) je obsažen v nevelkém počtu primárních jmen — výrazů pro zvukové efekty, názvů zvířat apod.: sti. *bhāšā-*, lit. *balsas*, *garsas*, stsl. *glasъ* (*bhol-*, *gol-* apod.), av. *sraoša-*, stsl. *sluchъ* (*kleu-*), lat. *collum*, gót. *hals* (iz.), sthn. *lahs*, *luhs*, *fuhs*, stsl. *košъ* (lit. *kandu*), *směchъ* (*smějō*, *smějati se*), *spěchъ* (*spěti*), *duchъ* (*duņgti*), ř. *hauos*, lit. *sausas*, stsl. *suchъ* (izol.) aj.

5.5 Pozdější vývoj deklinace v indoevropských jazycích

V pozdějším vývoji deklinace se projevují zejména tyto tendence: 1° Splývání pádových funkcí (synkretismus), vedoucí k redukci počtu pádů, příp. k úplnému zániku kategorie pádu. 2° Vznik nových pádových forem aglutinací postpozicí, příp. vznik nové deklinace. 3° Tendence k odstranění alomorfismu, vedoucí ke snížení počtu deklinačních tříd. 4° Vznik členu (kategorie určenosti).

5.5.1 Pádový synkretismus (zmenšování počtu pádů) je způsobován různými faktory: a) hláskovým vývojem, b) konkurencí pádů v některých syntaktických vazbách, c) konkurencí prostých pádů a předložkových vazeb. — Hláskový vývoj (změny na konci slova — §§ 3.4.4n.) podstatně přispěl k destrukci pádového systému v mnoha ide. jazycích. Tak např. ztráta koncového *-m* vedla v lidové latině ke splnutí akuzativu s ablativem sg. Ve slovanštině způsobil hláskový vývoj už v prehistorické době zánik rozdílu mezi nominativem a akuzativem sg. ve většině deklinačních (*-os*, *-om* > *-ъ* apod.). Podobně tomu bylo v germánských j. — Konkurence genitivu a dativu v jistých vazbách vedla k zániku dativu v indoiránských j. (už v stpers.!). — Ještě častěji docházelo ke konkurenci prostých pádů a předložkových vazeb. Jak vyplývá z výkladu v §§ 5.1.3n., plnily prosté pády v ide. období funkce nejrůznějších určení místních, časových aj. Tento stav je ještě do značné míry uchován ve starších ide. jazycích (bezpředložkový lokativ, směrový akuzativ apod.). Předložky (příp. postpozice) měly v ide. období spíše charakter příslovčí, nevytvářejících těsné vazby se substantivy a modifikujícími pouze význam pádů (tento stav je ještě dobře uchován ve védštině, kde předložky stojí volně ve větě, nejsouce vázány ani na jmenný tvar, ani na sloveso). Tato situace se postupně změnila: vznikaly vazby jednotlivých předložek na konkrétní pády, v nichž se těžiště významu přenášelo na předložku (předložka se pojí s pádem ...). Tyto vazby začaly konkurovat prostým pádům a vytlačovaly je namnoze z užívání. V novějších sl. jazycích takto zanikl bezpředložkový lokativ. V lidové latině konkurovala vazba s předložkou *dě* genitivu, vazba s předložkou *ad* dativu; tato konkurence byla jednou z příčin zániku příslušných pádů v románských j. Podobně byl v nové řečtině nahrazen předložkovým spojením dativ a do jisté míry i genitiv. Další příklady tohoto druhu by bylo možno uvést z germánských j. i odjinud.

5.5.1.1 Uvedené faktory vedly k zániku deklinace v některých ide. jazycích: ve většině novoiránských j., v románských j., v novokeltských j., v angličtině a severogermánských j., v bulharštině aj. V řečtině se pádový systém zredukoval na tři pády. Z germánských j. uchovává systém čtyř pádů němčina a islandština. Nejlépe uchovaly ide. pádový systém baltské a slovanské jazyky (s výjimkou bulharštiny a makedonštiny): 6—7 pádů.

5.5.1.2 Některé ide. jazyky, ztrativší — zcela nebo z největší části — starou deklinaci, vybudovaly si novou vícepádovou deklinaci: novoindické j., osetština (iránský j.), arménština a tocharština. Tato nová deklinace vznikla srůstáním postpozicí s po-

zůstatky starých pádových forem. Patrně tu šlo o vliv neindoevropských substrátů — jazyků se složitým pádovým systémem: drávidských, kavkazských apod. Substrátovému vlivu lze přičíst i tendenci ke vzniku dalších lokálních pádů v litevštině (ve starším jazyce a v dialektech): ugrofinské j., s nimiž se baltské j. dostaly do kontaktu, mají velmi složitý pádový systém.

5.5.2 Jak již bylo zdůrazněno, vznikla mnohost ide. deklinací (a tím i alomorfismus pádových sufixů) fúzí kmenových zakončení s původně jednotnými pádovými sufixy. V historické době se projevuje opačná tendence: tendence ke zmenšení počtu alomorfů u jednotlivých pádů a tím snížení počtu deklinačních tříd. Děje se tak přenášením pádových koncovek nebo aspoň jejich připodobňováním. Tato tendence je zřejmě velmi starého data, jak o tom svědčí značně uniformní charakter deklinace v hethitštině. Necháme-li stranou specifickou situaci v tomto archaickém ide. jazyce (kde kupodivu ustupuje do pozadí tematická deklinace), můžeme konstatovat, že jsou preferovány jisté deklinační typy: vokalická deklinace před konsonantickou, v rámci vokalické pak *o-* a *ā-*kmeny. Počet deklinačních tříd je v latině zredukován na pět (I. *ā-*kmeny, II. *o-*kmeny, III. souhláskové a *i-*kmeny, IV. *u-*kmeny, V. *ē-*kmeny), v řečtině dokonce na tři (v třetí deklinaci splynuly *i-* a *u-*kmeny se souhláskovými kmeny). V germánštině je silně potlačena konsonantická deklinace s výjimkou *n-*kmenů, jež naopak zaznamenaly velkou expanzi. Ve slovanštině je souhlásková deklinace rovněž na ústupu: *r-* a *n-*kmeny jsou dochovány jen ve zbytcích, poněkud lépe jsou dochovány *s-* a *nt-*kmeny. Ještě méně zůstalo ze souhláskové deklinace v litevštině (hlavně *n-*kmeny). V pozdějším vývoji tato redukce pokračovala: v lidové latině zanikla IV. a V. deklinace, rozdíl mezi zbývajícími třemi deklinacemi ještě přežívají ve staré francouzštině, v novější době však mizí úplně (srov. jednotné tvoření plurálu ve franštině, španělštině aj.). Z germánských j. uchovává němčina až do současné doby rozdíl mezi samohláskovými a *n-*kmeny (silná a slabá deklinace). Ve slovanských j. splynuly *u-*kmeny s *o-*kmeny, z *i-*kmenů se uchoval jen nevelký počet feminin, ze souhláskových kmenů přežívají jako zvláštní typ jen (*n*)*t-*kmeny. Nadto se projevuje tendence ke sblížení deklinace zbylých typů: např. ruština má v dat., lok. a instr. pl. jednotné koncovky pro všechny typy.

5.5.2.1 Současně s tendencí ke zjednodušení deklinace (ke snížení počtu deklinačních tříd) se někde projevuje tendence k výraznějšímu rozlišení jednotlivých rodů, k nahrazení principu kmenového zakončení rodovým principem. Již v sanskrtu, uchovávajícím bohatství ide. deklinací, se projevila tendence vyjádřit rodové rozdíly koncovkami, tj. především vytvořit jednotný systém pádových koncovek pro feminina. Výrazně se rodový princip uplatňuje v novějším vývoji deklinace v němčině a ve slovanských j. — tendence, aby pro každý rod byl jen jeden vzor.

5.5.3 V některých ide. jazycích vedl vývoj ke vzniku nové gramatické kategorie — určenosti. Substantivum, označující věc již známou (o níž se již mluvilo), bylo závazně spojováno s ukazovacím zájmenem, jež bylo takto gramatikalizováno ve

funkci členu. Ze starých ide. jazyků má člen pouze řečtina. V pozdějším vývoji ide. jazyků je vznik členu do značné míry spjat s destrukcí indoevropské deklinace: kategorie určenosti je příznačná především pro románské a germánské j. (ztrativší deklinaci). Totéž platí o bulharštině a makedonštině. V těchto jazycích pokročil vývoj ovšem ještě dále: člen přestal být samostatným slovem a změnil se v sufix. Podobně je tomu v rumunštině, albánštině, jakož i v severogermánských j.

5.5.4 Sledujeme-li vývoj jmenné flexe v ide. jazycích od nejstarší historické doby až po současnost, můžeme v něm — podobně jako ve vývoji zvukové stavby (§ 3.6) — sledovat jisté společné rysy a tendence charakterizující jednotlivé fáze.

5.5.4.1 Staroindoevropské jazyky reprezentují syntetický a flexivní typ v jeho nejčistší podobě. Jejich pády (v počtu 5—8) označují nejružnější syntaktická spojení (většinou samostatně — bez předložek). Pádové morfémy mají několik alomorfů (mnohost deklinačních typů). — Hláskové změny, nastavší ve středoindoevropské fázi, tuto původní situaci značně změnily. V některých ide. jazycích (střind., ř., sl.) došlo jen k nevelké redukci koncovek (ztrátě koncových souhlásek apod.) a zároveň k jistému omezení deklinačních typů (zejména v oblasti souhláskové deklinace). V jiných (germ., kelt., arm., toch.) byly hláskové změny na konci slov radikálnější (zánik krátkých samohlásek apod.); to mělo za následek vznik bezkoncovkových forem, namnoze také zmenšení počtu pádů a zmenšení počtu deklinačních typů. Na druhé straně vedly některé hláskové změny ke komplikacím: místo koncovkové flexe vzniká někde vnitřní flexe (anebo ji doprovází). Takovéto komplikace způsobila přehláska (*i-*ová a *u-*ová) v západogermánských a zejména severogermánských j.: stsev. *fader* (nom.) — *foðor* (gen.) — *feðr* (nom. pl.), *land* (nom. sg.) — *lond* (nom. pl.) apod. Mnohem rozsáhlejší komplikace vznikly ve staré irštině tzv. infekcí souhlásek (§ 3.6.2) a jinými kombinatorními změnami: stir. *fer* (nom.) — *fir* (gen.) — *fiur* (dat.) — *fer n-* (ak.) (srov. lat. *vir, viri, virō, virum*), stir. *cú* (nom.) — *con* (gen.) — *coin* (dat.) atd. (srov. ř. *kuōn, kunos, kuni* atd.). — I přes tyto změny a přibývání předložkových vazeb zůstal celkový ráz (syntetičnost, flexivnost) v podstatě ještě zachován — na rozdíl od třetí skupiny středoindoevropských j. (rom., středoírán.), kde pronikává redukce koncovek (spolu s dalšími faktory — § 5.1.5) vedla již v této fázi k téměř úplnému zániku deklinace a rozvoji analytičnosti. — V novindoevropské fázi zachvátil tento trend i další ide. větve, a to namnoze již bez přímé souvislosti s redukcí koncovek: většinu germánských j., novokeltské j., bulharštinu a makedonštinu. Jiné novindoevropské j. tendují (po úplné nebo částečné ztrátě staré deklinace) k aglutinačnímu typu: novoinické j., osetština, arménština (do jisté míry také rumunština a albánština); srov. § 5.5.1.2. Původní ide. stav (ovšem ve více nebo méně zjednodušené podobě uchovávají vedle vysoce konzervativních baltských j. (srov. § 3.6.3) slovanské j. (většina), novořečtina, islandština a němčina.

- Barschel B., Bemerkungen zur Distribution der beiden Typen der *i*- und *u*-Stämme. (in) Studien zur allgem. und vergl. Sprachwissenschaft (Jena 1976), s. 59—72
- Benveniste E., Origines de la formation des noms en indo-européen (Paris 1935)
- Benveniste E., Noms d'agent et noms d'action en indo-européen (Paris 1948)
- Chantraine P., La formation des noms en grec ancien (Paris 1933)
- Juret A. C., Formation des noms et des verbes en latin et en grec (Paris 1937)
- Kluge F., Nominale Stammbildungslehre der altgermanischen Dialekte (Halle 1926³)
- Otkupščikov J. V., Iz istorii indoevropskogo slovoobrazovanija (Leningrad 1967)
- Otrębski J., Gramatyka języka litewskiego II. Nauka o budowie wyrazów (Warszawa 1965)
- Petersson H., Studien über die indogermanische Heteroklasie (Lund 1921)
- Porzig W., Die Namen der Satzinhalte im Griechischen und Indogermanischen (Berlin 1942)
- Schmidt K. H., Das idg. Kasusmorphem und seine Substituenten. (in) Flexion und Wortbildung (Wiesbaden 1975), s. 268—286
- Strunk K., Horizontale Verkettung und vertikale Flexion in indogermanischen Sprachen. (in) Flexion und Wortbildung (Wiesbaden 1975), s. 296—324
- Wackernagel J.—Debrunner A., Altindische Grammatik II.2. Nominalsuffixe (Göttingen 1954)

5.6 Adjektivum. Jmenný rod

Mezi substantivy a adjektivy zpočátku nebylo formálního rozdílu; teprve postupně se jednotná kategorie „nomen“ rozštěpila na dvě subkategorie. Tento vývoj začal už v ide. období a pokračoval pak různě v jednotlivých ide. dialektech. — Adjektivum se liší od substantiva po stránce morfologické v trojím ohledu: 1° Závazným označováním kategorie rodu, zejména rozdílu mezi m. (n.) a f. — 2° Zvláštnostmi v deklinaci. — 3° Paradigmatickým tvořením zvláštních odvozenin označujících vyšší stupeň vlastnosti (komparací).

5.6.1 Jakým způsobem se u indoevropských jmen označuje rozdíl mezi maskulinem a neutrem, bylo již ukázáno v §§ 5.2n.; to platí jak pro substantiva, tak i pro adjektiva. Konstatovali jsme mj., že tento rozdíl byl — alespoň zčásti — označován pádovými sufixy. Rozdíl m. (n.) : f. naproti tomu v ide. období pádovými sufixy označován nebyl, byl však signalizován derivačními sufixy. To platí o většině adjektiv, jakož i o části substantiv; u zbývajících zůstával rozdíl m. (n.) : f. bez formálního označení. Přechylování substantiv a tvoření ženských forem adjektiv se děje v jednotlivých ide. jazycích tímto způsobem: V sanskrtu slouží k přechylování substantiv nejčastěji sufix *ī*, pouze u *o*-kmenů mu konkuruje *ā*. *o*-kmenová adjektiva tvoří femininum zpravidla na *ā*, ostatní na *ī* (ale ve védštině tvoří *u*-kmenová adjektiva často f. na *ū*). U složenin (ve véd. i u nesložených adjektiv *i*- a *u*-kmenů) nezřídka f. nemá zvláštní formu. — V řečtině se *o*-kmenová jména přechylují převedením k *ā*-kmenům, ostatní pomocí *yā/yā*, příp. *īd* (což je patrně rozšířené *ī*). V řadě případů není pro f. zvláštní forma (dokonce i *o*-kmenová adjektiva mohou být

dvojvýchodná). V latině se *o*-kmenová substantiva nejčastěji přechylují převedením k *ā*-kmenům, ostatní pomocí různých sufixů, např. *īk*, *īnā* (oba obsahují *ī*!) apod. *o*-kmenová adjektiva mají *ā*-femininum, ostatní zvláštní tvar pro f. zpravidla netvoří (jsou dvojvýchodná nebo jednovýchodná). — V baltštině se substantivní *o*-kmeny obvykle přechylují převedením k *ā*- nebo *ē*-kmenům (v tomto druhém případě může jít o staré *yē/ī*); totéž platí o adjektivech. *u*-kmenová adjektiva (v lit. častá) a participia tvoří f. na *ī/yā*. Ve slovanštině slouží k přechylování substantiv vedle jen řídkce doloženého *ā* sufixy *-ica* (< **ī-kā*), *-yni* (**-ūn-ī/yā*) apod. Adjektiva tvoří f. na *ā*, participia (akt.) na *ī/yā*.

5.6.1.1 Z nedostatečného formálního rozlišení m. a f. ve starých ide. jazycích (dvojvýchodná adjektiva atd.) a z úplného chybění feminin v hethitštině lze soudit, že v protoide. období byl rozlišován toliko dvojí rod: životný a neživotný (§ 5.3.2, 5.3.9). Takováto situace je v řadě neindoevropských jazyků (drávidské; některé kavkazské j. apod.), v mnohých pak kategorie rodu (třídy) chybí úplně. I v těchto jazycích (např. uralských, altajských) ovšem dochází k přechylování substantiv, tj. k vytváření ženských protějšků k názvům mužských bytostí a samců zvířat. O gramatické kategorii rodu lze však mluvit teprve tehdy, když se tyto formální rozdíly projevují i u jiných slovních druhů než u substantiv (u zájmen, adjektiv), tzn. když v daném jazyce existuje gramatická shoda (kongruence).

5.6.1.2 Struktura typických femininních sufixů dává tušit, že „sufixem“ tu původně bylo pouhé *H*: to splynutím s kořenovým zakončením *A*, *I*, *U* (§ 4.6.5.2) dalo *ā*, *ī*, *ū*. Toto *H* zjevně patřilo do třídy „determinativů“ (§ 4.6.3). Jména rozšířená o tento determinativ nemohla primárně přibírat další determinativy: tím vysvětlíme chybění nominativního *s* u *ā*- a *ī*-kmenů (§§ 5.4.8, 5.4.8.3; sigmatické nominativy části *ī*-kmenů a *ū*-kmenů v indoíránštině jsou sekundární). Co se týká funkce, je třeba konstatovat, že jména těchto typů patří v historických ide. jazycích v podstatě do tří sémantických kategorií: abstrakta, kolektiva a názvy ženských bytostí; srov. dále § 5.6.1.4. Pokud se týká poslední funkce, můžeme — s jistou rezervou — říci, že k přechylování protoide. substantiv sloužil determinativ *H*, připojený ke koncové samohlásce kořene (kmene). Původní stav byl ovšem záhy narušen tím, že v době po redukci nepřízvučných vokálů (anebo snad ještě před ní) se zakončení *iH* začalo šířit jako znak feminina na úkor zakončení *aH* a *uH*. Přitom došlo k jeho kontaminaci se zakončením *aH*: tak vysvětlíme vznik alternujícího sufixu *yaH* ~ *iH* (> *yā* ~ *ī*), jenž se stal hlavním prostředkem přechylování substantiv.

5.6.1.3 Počátky kongruence v ide. jazycích lze klást ještě do doby před vznikem feminina, kdy existovaly toliko dva rody. Přívlastkové odjektivum začalo přibírat pádové sufixy (rozlišené co do rodu — §§ 5.2n.) podle řídicího substantiva. Toto přebírání sufixů řídicího substantiva se pak rozšířilo i na element *H*, sloužící k přechylování substantiv: tím došlo ke gramatikalizaci třetího rodu (feminina). K maskulinum na *o* tudíž původně patřilo femininum na *ā* (< *oH*), k maskulinum na *i* fem. na *ī* (< *iH*), k mask. na *u* femininum na *ū* (< *uH*). Tento stav je ještě do značné míry uchován ve védštině. Kongruence adjektiva se substantivem f. byla patrně

dlouho fakultativní, jak o tom svědčí dvojvýhodnost četných adjektiv ve starých ide. jazycích. Adjektiva *o*-kmenů si uchovala původní způsob tvoření feminina (*ā*), kdežto u ostatních typů převládlo tvoření *f.* pomocí sufixu *ī/yā*, převzatého od substantiv (§ 5.6.1.2). Na druhé straně došlo u substantivních *o*-kmenů k opětovné expanzi přechylování pomocí *ā* — právě pod vlivem poměrů u adjektiv.

5.6.1.4 Závěrem těchto úvah o genezi kategorie rodu v indoevropských j. je třeba se zamyslet nad funkcí determinativu *H*. Významy, s nimiž se později setkáváme u forem jím tvořených, se dají nejnázve odvodit z původní funkce „sociativní“ (tedy *H* = lat. *-cum* v *nōbiscum* „s námi“ apod.):

1° (kůň) s koněm = koňstvo (kolektivum)

2° s koněm = příslušející koni (k druhu „kůň“) → klisna (femininum)

3° s koněm = příslušející koni (určitému koni) → koně (genitiv)

V tomto třetím případě máme na mysli tvar na *-ī* (< *-iH*), fungující v latině a keltštině jako genitiv *sg.* *o*-kmenů (§§ 5.3.8.1, 5.4.9). Laryngální determinativ je obsažen také v sufixu instrumentálu *sg.* (§ 5.2.1.6), jehož funkce se dá vyvodit z výše uvedeného „sociativního“ významu. Jako znak instrumentálu jsme sice rekonstruovali *H*₁, relevance protoide. rozdílu *H*₁ : *H*₂ je však problematická a nadto typický femininní sufix v latině (a litevštině?) obsahuje právě tuto laryngálu (§ 5.4.8.4). Není tedy vyloučeno, že všechny uvedené tvary mají koneckonců společný původ.

5.6.2 Rozdílů v deklinaci mezi substantivy a adjektivy původně nebylo: tento stav je ještě uchován v indoíránštině a řečtině, kde pro obě subkategorie platí tatáž paradigmatata. V latině je jen nevelký rozdíl, a to u adjektiv 3. deklinace. Spočívá hlavně v tom, že v ablativu *sg.* byla u substantiv preferována koncovka souhláskových kmenů *-e*, u adjektiv koncovka *i*-kmenů *-ī* (< **-īd*); jsou ovšem četné výjimky. V později doložených ide. jazycích je už výrazný rozdíl mezi substantivní a adjektivní deklinací. V germánských a baltských j. spočívá především v tom, že adjektiva přejala v rozsáhlé míře koncovky ukazovacích zájmen (§ 7.1.2):

	gót.	lit.	
m. sg. nom.	<i>(blinds)</i>	<i>(geras)</i>	
ak.	<i>blindana</i>	<i>(gera)</i>	
dat.	<i>blindamma</i>	<i>geram</i>	
lok.		<i>gerame</i>	
pl. nom.	<i>blindai</i>	<i>geri</i>	
gen.	<i>blindaižō</i>	<i>(geru)</i>	
dat.	<i>blindáim</i>	<i>geriems</i>	atd.

Počátky této inovace jsou ovšem staršího data. Jak už bylo ukázáno v § 5.4.9.1, byly některé zájmenné koncovky přejaty i do deklinace substantiv. Nadto existuje v ii., lat. a sl. skupinka adjektiv abstraktního významu („všechn“, „celý“ apod.), jež mají v některých pádech zájmenné koncovky — tzv. zájmenná adjektiva (adjektivalia): sti. *višva-* (dat. *višvasmai* atd.), *anya-*, *eka-* aj., lat. *tōtus* (gen. *tōtius*, dat. *tōtī*), *alius*, *ūnus* aj., stsl. *vsъ* (gen. *vsęgo*), *inъ* aj.

5.6.2.1 Pro adjektiva v balt. a sl. je charakteristická ještě další inovace: vznik složené deklinace adjektiv. Vedle jednoduchých („jmenných“) pádových forem adjektiv (s normálními pádovými koncovkami substantiv, resp. zájmen) existují paralelní tvary složené, vzniknuvší spojením (aglutinací) jednoduchých pádových forem s pádovými formami zájmena **yo-* (§ 7.5):

	m.		f.	
	lit.	stsl.	lit.	stsl.
sg. nom.	<i>gerasis</i>	<i>dobryjъ</i>	<i>geroji</i>	<i>dobraja</i>
gen.	<i>gerajo</i>	<i>dobrajego</i>	<i>gerosios</i>	<i>dobryje</i>
dat.	<i>gerajam</i>	<i>dobrujemu</i>	<i>gerajai</i>	<i>dobręji</i>
ak.	<i>gerajj</i>	<i>dobryjъ</i>	<i>geraja</i>	<i>dobrojo</i>
pl. nom.	<i>geriejī</i>	<i>dobrii</i>	<i>gerosios</i>	<i>dobryje</i>
gen.	<i>geruju</i>	<i>dobryichъ</i>	<i>geruju</i>	
dat.	<i>geriesiems</i>	<i>dobryimъ</i>	<i>gerosioms</i>	
ak.	<i>geruosius</i>	<i>dobryje</i>	<i>gerasias</i>	<i>dobryje</i>
		atd.		

Toto závazné spojování jména se zájmenem lze srovnat se situací, jež je v řečtině a řadě novějších ide. jazyků (§ 5.5.3): v jisté vývojové fázi baltských a slovanských j. patrně existovala kategorie určenosti (lit. složené tvary adjektiva dodnes uchovávají stopy původního významu). Není vyloučeno, že se tu projevil vliv indoíránštině (§ 1.3.6). V íránštině stojí u přívlastkového adjektiva nezřídka zdánlivě redundantní zájmeno *ya-* (av. ... *ažim srvārem yim aspogarem naragarem yim višavantem*...). **5.6.2.2** Dvojí deklinace adjektiv je dále v germánských j.: vedle zmíněného už způsobu skloňování — zčásti s koncovkami substantiv *o-* a *ā*-kmenů, zčásti se zájmenými koncovkami („silná“ deklinace) — existuje u většiny adjektiv ještě druhý způsob, kdy adjektivum má koncovky *n*-kmenových substantiv („slabá“ deklinace):

	m.		f.	
	silná	slabá d.	silná	slabá d.
sg. nom.	<i>blinds</i>	<i>blinda</i>	<i>blinda</i>	<i>blindō</i>
gen.	<i>blindis</i>	<i>blindins</i>	<i>blindaižōs</i>	<i>blindōns</i>
ak.	<i>blindana</i>	<i>blindan</i>	<i>blinda</i>	<i>blindōn</i>
			atd.	

Způsob užívání *n*-ových forem germánského adjektiva (ve spojení s demonstrativy apod.) nasvědčuje tomu, že i v tomto případě jde o „určené“ formy. Snad je tu nepřímá spojitost s obdobnými jevy v baltštině a slovanštině: může jít o uplatnění společné tendence, ovšem s použitím různých formálních prostředků.

5.6.3 Ve většině ide. jazyků existují paradigmatické tvary adjektiv, vyjadřující vyšší stupeň dané vlastnosti a užívané buď samostatně („velmi krásný“, „překrásný“ apod.) anebo v ustálených syntaktických spojeních vyjadřujících srovnání („krás-

nější“, „nejkrásnější“); odtud termín „komparace“ (kdežto český termín „stupňování“ se vztahuje k prvnímu úzu). Pro tento druhý úzus většina neindoevropských j. nemá zvláštní formy (vyjadřuje srovnání prostě syntaktickou vazbou); to platí i o některých ide. jazycích: hethitština a arménština zvláštní formy pro komparaci nevytvářejí.

5.6.3.1 Indoíránská a řečtina rozlišují tzv. primární a sekundární komparaci. Primární komparativy a superlativy se tvoří od kořene, přičemž základní adjektivum od téhož kořene („pozitiv“) nezřídka chybí (v řeckých gramatikách se takovéto komparativy a superlativy obvykle přiřazují k pozitivům tvořeným od jiného kořene). Sufix primárních komparativů má podobu sti. *-(i)yas-*, ř. *-iōn* (**-jōn*), sufix superlativů podobu sti. *-ištha-*, ř. *-istos*:

	sti.	ř.	av.	ř.
pozitiv	<i>svādu-</i>	<i>hēdus</i>	<i>mazant-</i>	<i>megas</i>
komparativ	<i>svādīyas-</i>	<i>hēdīōn</i>	<i>mazyah-</i>	<i>meizōn</i>
superlativ	<i>svādīštha-</i>	<i>hēdistos</i>	<i>mazišta-</i>	<i>megistos</i>

Sekundární komparativy a superlativy se tvoří od kmene základního adjektiva (pozitivu) přidáním sufixů sti. *-tara-* (komp.), *-tama-* (superl.), ř. *-teros* (komp.), *-tatos* (superl.):

pozitiv	<i>nava-</i>	<i>neos</i>
komparativ	<i>navatara-</i>	<i>neōteros</i>
superlativ	<i>navatama-</i>	<i>neōtatos</i>

5.6.3.2 V ostatních ide. jazycích existuje toliko jeden způsob tvoření komparativů a superlativů; ty se nejčastěji tvoří od kmene pozitivu, jen v několika málo případech mají vedle sebe pozitiv od jiného kořene (nepravidelné stupňování). To platí zejména o adjektivech nejobecnějšího významu: „velký“, „malý“, „dobrý“ apod. V latině se tvoří komparativ sufixem *-ior*, superlativ sufixem *-issimus* nebo **-simus*, nepravidelné superlativy sufixy *-simus* nebo *-timus*: *longus* — *longior* — *longissimus*, *ācer* — *ācrior* — *ācerrimus*, *bonus* — *melior* — *optimus*, *malus* — *peior* — *pessimus* apod. V gótské (a obdobně v jiných germánských j.) má komparativ sufixy *-iza*, *-ōza*, superlativ *-ists*, *-ōsts*: *hardus* — *hardiza* — *hardists*, *gōþs* — *batiza* — *batists* apod. V litevštině je stupňování adjektiv naprosto pravidelné; komparativ se tvoří sufixem *-esnis*, superlativ sufixem *-iausias*: *geras* — *geresnis* — *geriausias* apod. Praslovanský sufix komparativu lze rekonstruovat v podobě **(-ē)jbš-* (stsl. nom. m. *bolъb*, n. *bolje*, gen. *bolъša* atd.); pro superlativ není zvláštní forma (tvoření pomocí prefixu je pozdějšího data).

5.6.3.3 Společným majetkem indoevropských jazyků je pouze komparativní sufix **(i)yos* (k *i* srov. §§ 3.2.4, 3.2.4.1), doložený v této podobě v latině (*r* vzniknuvší podle § 3.4.1.5.3 v intervokálníce pozici se rozšířilo i do nominativu sg. m.), řečtině (v dubletách ak. sg. m. *hēdīō* < **-iōs-a*, nom. pl. m. *hēdīous* < **iōs-es* apod.) a v indoíránské (sti. *ī* v běžném *īyas* je nejasné). Za jeho ablautové varianty se pokládají

is, resp. **yes*, rozšířené v řečtině, germánštině a litevštině o *n*-ový sufix, ve slovanštině (a baltštině) o sufix **yo*: **-is-on-* > ř. *-ion-*, gót. *-izan-*, **-yes-n-yo-* > lit. *-esni-* (jen lit.!), **-is-yo-* > sl. *-jbš-* apod. Oslabená podoba **is* je dále součástí superlativních sufixů **-isto-* (ii., ř., germ.) a lat. *-issimus* (*is* + *somo*).

5.6.3.3.1 Sufix **(i)yos* původně netvořil — jak se zdá — komparativy v pravém slova smyslu; formy tvořené pomocí tohoto sufixu měly spíše charakter elativů. Tomu nasvědčuje především stav ve védštině, kde formy na *(i)yas* (*ištha*) mají v mnoha případech charakter intenzivních činitelských jmen, tvořených přímo od slovesného kořene: *tarīyas-* (*tarati*), *yaṅīyas-* (*yaṅati*), *deṣtha-* (*dadāti*) apod. Tento význam je patrně původní, kdežto typický význam komparativu vznikl teprve přiřazením k jistému pozitivu, tj. adjektivu tvořenému od téhož kořene jiným derivačním sufixem — *u*, *ro* apod. (a ovšem užíváním ve srovnávacích konstrukcích, kde se předtím vystačilo s „pozitivem“). Co se týká struktury, skládá se *yos* patrně z důrazového *i* (srov. § 8.4.3) a významově prázdňového *os/es*, identického se sufixem *s*-kmenů (§§ 5.4.3.1—2) a snad i s plurálním sufixem *-es* (§ 5.3.4). Nasvědčuje tomu mj. okolnost, že také komparativní *yos* nepodléhá (při skloňování) ablautovému oslabení. V tom případě by ovšem *is* představovalo samostatný sufix (*i* + *s* — kumulace determinativů, srov. tvoření slovesných intenziv, § 8.4.1.3).

5.6.3.4 Sufix sekundárních komparativů **tero* je mimo indoíránskou a řečtinu doložen neparadigmatickými útvary typu lat. *interior*, *exterior*, *posterus*, *ulterior* aj., sthn. *aftaro*, *hintaro* aj. Adjektiva obsahující sufix *tero* zpravidla označují polohu předmětu v protikladu k jiné věci. Tento moment protikladnosti sledujeme i u substantiv tvořených sufixem *tero*: sti. *aśvatara-* (× *aśva-*), lat. *mātertera* (× *māter*) apod. Odtud lze vysvětlit i komparativní význam. Paradigmatizace sufixu *tero* ve funkci komparativního příznaku představuje zřejmě společnou inovaci východoindoevropských jazyků.

5.6.3.5 Superlativní formy vesměs představují produkt pozdějšího vývoje. Východoindoevropské j. paradigmaticky v této funkci formy na *isto* (ta je ovšem i v germánštině) a *tomo* (> sti. *tama*, ř. *-tatos* s *t* patrně analogickým podle *-istos*). Formy s **tomo*, jakož i s paralelními sufixy **somo* a **omo* fungují jako superlativy v italských a keltských j. Jde o sufixy podobného charakteru jako svrchu zmíněné **tero* (*ero*); často se s nimi setkáváme v adjektivech označujících polohu apod.: sti. *antama-*, lat. *intimus*, *ultimus*, *proximus*, gót. *aftuma* apod. Latina ovšem preferovala konglutinát **is-somo* (§ 5.6.3.3). Zcela izolované je lit. *-iausias*.

5.6.3.6 V některých ide. jazycích přežily jednoduché formy komparativu a superlativu až do současné doby, jinde byly nahrazeny spojeními adjektiva s adverbii „více“ a „nejvíce“. Začátky tohoto vývoje lze pozorovat už v latině, kde se adjektiva na *-ius*, *-eus* stupňují tímto analytickým způsobem. V pozdějším vývoji románských j. tento způsob zcela převládl (staré formy jsou zčásti zachovány ve funkci elativů). Germánské j. naproti tomu uchovaly jednoduché formy — buď úplně (němčina), nebo aspoň zčásti (angličtina). Podobně je tomu v baltských a slovanských j., v novoperštině aj.

- Agrell S., Zur Geschichte des idg. Neutrums (Lund 1926)
 Balász J., Gli interrogativi slavi e l'origine del genere nell' indoeuropeo. (in) Annali del' Istituto orientale di Napoli — Sezione ling. VII (1966), s. 5—20
 Erhart A., Zum Ursprung der idg. Komparative und der aind. in-Stämme. (in) AOr 24 (1956), s. 432—443
 Fodor I., The Origin of Grammatical Gender. (in) Lingua 8 (1959), s. 1—41, 186—214
 Friš O., The Indo-European Comparative. (in) AOr 18 (1950), s. 170—188
 Friš O., The Indo-European Comparative Suffix *ios* and the Neuter Suffix *os*. (in) AOr 21 (1953), s. 101—113
 Güntert H., Zur Geschichte der griechischen Gradationsbildungen. (in) IF 27 (1910), s. 1—71
 Kuryłowicz J., Inflectional Categories of Indo-European (Heidelberg 1964), s. 207—239
 Lommel H., Studien über idg. Femininbildung (Göttingen 1912)
 Martinet A., Le genre féminin en indo-européen. (in) BSL 32 (1956), s. 83—95

5.7 Srovnání jmenné flexe nostratických jazyků

Se jmennou flexí (tvořením pádových forem jmen pomocí sufixů) se setkáváme ve všech nostratických skupinách, ovšem v různém rozsahu: j. uralské vynikají velkým počtem pádových forem, j. altajské, drávidské, jihokavkazské a indoevropské patří k jazykům se středním počtem pádů, kdežto ze semitohamitských j. mají deklinaci jen některé semitské jazyky, a to jen tři pády. Rozdíly jsou ve struktuře pádových forem: indoevropské a semitské j. reprezentují flexivní typ (numerus a pád jsou označovány spojitě), ostatní nostratické j. typ aglutinační (numerus a pád jsou označovány samostatně). Nostratická teorie klade počátky deklinace ještě do společného období a rekonstruuje některé „sufixy“ označující číslo a pád: *-Na* (plurál životných jmen v ural., alt., jk. a sh.), *-tA* (plurál neživotných jmen v ural., alt., jk., sh.), *-n* (nepřímý pád > genitiv; ural., alt., dráv., jk., sh.; v ide. uchován u heteroklitických jmen — § 5.4.4.7), *-mA* (pád přímého objektu v ural., alt., dráv.; ide. akuzativní sufix *-m*), *na* (lokativ v ural., alt., dráv., jk., sh.; ide. předložka *en/n*), *da* (lokativ v ural., alt., dráv., jk., sh.; ide. sufix ablativu sg.) aj. Byly rekonstruovány též některé derivační sufixy: deminutivní *ka, kã* (§ 5.4.9.2.4.1), adjektivní *lA* (§ 5.4.9.2.7.2), *jA* (§ 5.4.9.2.2), *-mA* (§§ 5.4.9.2.6, 8.7.7.5; v semitohamit. j. prefix participií) aj.

VI. Číslovky

6 Číslovky se vydělují jako zvláštní slovní druh hlavně na základě sémantických kritérií; z morfologického hlediska zvláštní kategorii netvoří, představující zčásti substantiva nebo adjektiva, zčásti adverbia. Pomineme-li adverbia „kolik“, „několik“, „málo“ apod., můžeme konstatovat, že indoevropština (fáze 4) měla 12—15 základních kořenů označujících kvantitu; derivaací a skládáním těchto kořenů se pak vytvářela slova k označení vyšších počtů, pořadí apod. Tyto základní kořeny jsou skryty v základních číslovkách 1—10, 100, resp. 1000.

6.1 Základní číslovky

Základní číslovky ide. jazyků jsou zčásti nesklonná slova, zčásti substantiva (ne-rozlišující rod) nebo adjektiva (rozlišující rod). V některých případech se v kompozici objevuje zvláštní forma, odlišná od samostatných forem.

1:	sti.	ř.	lat.	gót.	lit.	stsl.
m.	<i>eka-</i> (av. <i>aeva-</i>)	<i>heis</i>	<i>ūnus</i>	<i>áins</i>	<i>vienas</i>	<i>jedinъ</i>
f.		<i>mia</i>	<i>ūna</i>	<i>ána</i>	<i>viena</i>	<i>jedina</i>
n.		<i>hen</i>	<i>ūnum</i>	<i>áin</i>		<i>jedino</i>
komp.	<i>sa-</i>	<i>he-, ha-</i>	<i>sem-</i>			

Společnou ide. formu nelze rekonstruovat. Západoide. jazyky mají kmen **oino-* (je doložen též v ř.: *oinē* „jednička na kostce“). Lit. *v-* je nejasné. V sl. nabylo pouhé *inъ* význam „jiný“; jako základní číslovka je komponováno s elementem (*j*)ed-neznámého původu (ale *ino-rogъ* „jednorozec“ apod.). — V ii. je **oiko-*, **oiwo-* (též v ř.: kyper. *oivos* „samojediný“). Řečtina má formy od koř. **sem-*, jinak doložené jen v kompozitech (lat. *simplex* apod.) a číselných adverbíích (§ 6.4).

2:	sti.	ř.	lat.	gót.	lit.	stsl.
m.	<i>dvau</i>	<i>duō</i>	<i>duo</i>	<i>twái</i>	<i>du</i>	<i>dъva</i>
f.	<i>dve</i>		<i>duae</i>	<i>twōs, twa</i>	<i>dvi</i>	<i>dъvě</i>
komp.	<i>dvi-</i>	<i>di-</i>	<i>bi-</i>			
	(arm. <i>erku</i> , alb. <i>dy</i> , stir. <i>dá, dt</i> , toch. A <i>wu</i>)					

Všechny ide. jazyky mají kořen s iniciálou *d(u)w-*. Kompoziční forma má vokalismus *i*, ohebné formy mají zakončení nom. du. *o*-kmenů a *ā*-kmenů.

3 :		sti.	ř.	lat.	gót.	lit.	stsl.
	m.	<i>trayaḥ</i>	<i>treis</i>	<i>trēs</i>	<i>preis</i>	<i>trys</i>	<i>truje</i>
	f.	<i>tisraḥ</i>					<i>tri</i>
	n.	<i>trīni</i>	<i>tria</i>	<i>tria</i>	<i>prija</i>		<i>tri</i>
	komp.	<i>tri-</i>	<i>tri-</i>	<i>tri-</i>			

(arm. *erkh*, alb. *tre*, stir. *trī*, *teoir*, toh. A *tre*)

Ide. kořen *trei/tri*; sklonění *i*-kmenové. Indoiránské femininum má protějšek v stir. *teoir*. Soudí se, že jde o složeninu s koř. *sor-* „žena“: **tri-sor-* > **tisor-* (disimilace).

4 :		sti.	ř.	lat.	gót.	lit.	stsl.
	m.	<i>čatvārah</i>	<i>tettares</i>	<i>quattuor</i>	<i>fidwōr</i>	<i>keturi</i>	<i>četyre</i>
	f.	<i>čatasraḥ</i>				<i>keturios</i>	<i>četyri</i>
	n.	<i>čatvāri</i>	<i>tettara</i>				<i>četyri</i>
	komp.	<i>čatur-</i>	<i>tetra-</i>	<i>quadru-</i>			

(arm. *čorkh*, alb. *katër*, stir. *cethir*, *cetheoir*, toh. A *štvar*)

Ide. kořen **k^wetwor-* ~ *k^wetur-* ~ *k^wetwyr-* (tato podoba v kompozitech). Původně asi nesklonná forma; tento stav uchovala latina, jinde se vytvořila flexe (*r*-kmen). Indoiránské f. má protějšek v stir. *cetheoir*; vykládá se stejně jako *tisraḥ* (**k^wetwro-sor-* > **k^wetosr-*). Ke germ. *f-* srov. § 3.4.1.3.4.

5 : sti. *panča*, ř. *pente*, lat. *quīnque*, gót. *fimf*, lit. *penki*, stsl. *peṭb* (arm. *hing*, alb. *pese*, stir. *coic*, toh. A *pāñ*)

Ide. nesklonné **penk^we*. Deklinace (ii. aj.) je druhotná; k balt. a sl. tvarům srov. § 6.1.2. V lat. a germ. zřejmě došlo k dálkové asimilaci, ovšem různého směru: **penk^we* > **k^wenk^we* (lat. *quīnque*, stir. *coic*) nebo **pempē* (gót. *fimf*).

6 : sti. *ṣaṭ*, ř. *heks*, lat. *sex*, gót. *saihs*, lit. *šeši*, stsl. *šestb* (arm. *vec*, alb. *gjashtë*, stir. *sé*, toh. A *šäk*)

Rekonstrukce ide. formy je obtížná. Vzhledem k sti., balt. a sl. *š-* nelze jako iniciálu rekonstruovat pouhé *s-*; fakta dalších ide. jazyků (av. *xšvaš*, dór. *veks*, kymer. *chwech* aj.) ukazují na souhláskovou skupinu **ksw-*, jež patrně podléhala sandhiovým zjednodušením (§ 3.4.4.8). Původně nesklonný tvar; k balt. a sl. tvarům srov. § 6.1.2.

7 : sti. *sapta*, ř. *hepta*, lat. *septem*, gót. *sibun*, lit. *septyni*, stsl. *sedmь* (arm. *ewthn*, alb. *shtatë*, stir. *secht[n-]*, toh. A *špät*)

Ide. nesklonné **septm*; k balt. a sl. tvarům srov. § 6.1.2.

8 : sti. *aštāu*, ř. *oktō*, lat. *octō*, gót. *ahtāu*, lit. *aštuoni*, stsl. *osmь* (arm. *uth*, alb. *tetë*, stir. *ocht[n-]*, toh. A *oküt*)

Ide. nesklonné **oktō(u)*; k balt. a sl. tvarům srov. § 6.1.2.

9 : sti. *nava*, ř. *ennea*, lat. *novem*, gót. *niun*, lit. *devyni*, stsl. *devetь* (arm. *inn*, alb. *nandë*, stir. *noi[n-]*, toh. A *nu*)

Ide. nesklonné **newy*. V ř. protetické *e-* neznámého původu. Balt. a sl. *d-* je analogické podle následující číslovky 10; srov. dále § 6.1.2.

10 : sti. *daša*, ř. *deka*, lat. *decem*, gót. *taihun*, lit. *dešimt*, stsl. *desetь* (arm. *tasn*, alb. *dhetë*, stir. *deich[n-]*, toh. A *šäk*)

Ide. nesklonné **dekṃ(t)*. K sl. tvaru srov. § 6.1.2.

6.1.2 Jak už bylo naznačeno, byly číslovky 4—10 původně nesklonné. Již indo-evropského data bude konsonantická deklinace číslovky 4; deklinace ostatních základních číslovek je pozdějšího původu (zčásti je zachována původní nesklonnost). Zvláštní zmínky si zaslouží vývoj v baltštině a slovanštině: V litevštině jsou základní číslovky 4—9 rozšířeny o slovtvorný sufix **yo* (8 nadto přejalo od sousedních číslovek jejich původní *n*-ové zakončení). Ve slovanštině nastoupily na místo původních tvarů základních číslovek 5—10 novotvary zpětně odvozené od řadových číslovek (§§ 6.3n.). Východiskem snad bylo 7: kontaminací hypotetického **setь* (< **septm*) a řadové číslovky *sedmь* vzniklo *sedmь*, podle něhož pak vytvořeny z ordinálií další novotvary kardinálií.

6.1.3 Jako číslovky 11—19 původně asi sloužila kompozita s **dekṃ* na druhém místě:

	sti.	ř.	lat.	gót.
11	<i>ekādaša</i>	<i>hendeka</i>	<i>undecim</i>	
12	<i>dvādaša</i>	<i>dōdeka</i>	<i>duodecim</i>	
13	<i>trayodaša</i>		<i>tredecim</i>	
14	<i>čaturdaša</i>		<i>quattuordecim</i>	<i>fidwōrtaihun</i>

V baltštině místo toho nacházíme složeniny s *-lika*: lit. *vienuolika* „11“, *dvylika* „12“, *trylika* „13“ atd. Toto *-lika* se spojuje s kořenem *leik^w-* „zbývat“; odpovídající formy má ještě germánština, ale jen u „11“ a „12“: gót. *ainlif*, *tualif*. Slovanština má místo kompozit slovní spojení s předložkou *na*: stsl. *jedinь na desetь*, *dьva na desetь* atd. (podobně v ř. se spojkou *kai*: *treiskaideka* atd.).

6.1.4 K označení násobků deseti sloužily — jak se zdá — složeniny s kořenem *kṃt* ~ *komt* na druhém místě. Tento kořen zjevně souvisí se základní číslovkou „10“: buď vznikl jejím zkomolením (v redukovaném tvaru *dkṃt* > *kṃt*), anebo jde o původní *komt*, které bylo ve výrazu pro „10“ komponováno s elementem *de-* (§ 6.2.1).

Výraz pro „20“ obsahuje jako první člen element *wi-* (místo očekávaného **dwi-*); značné rozdíly jsou mezi jednotlivými jazyky v zakončení prvního členu složeniny (3-) i v koncovce celého tvaru:

	sti.	ř.	lat.
20	<i>vimsati</i> (av. <i>vīsaiti</i>)	<i>eikosi</i> (aiol. <i>vikati</i>)	<i>vīgintī</i>
30	<i>trimśat</i>	<i>triakonta</i>	<i>trīgintā</i>
40	<i>čatvārimśat</i>	<i>tettarakonta</i>	<i>quadrāgintā</i>
50	<i>pañcāśat</i>	<i>pentēkonta</i>	<i>quīnquāgintā</i>

Zatímco v ř. a lat. jsou tímto způsobem tvořeny i číslovky 60–90, užívá indoíránská předpona „60“ abstrakt odvozených od základních číslovek sufixem *ti* (§ 5.4.6.4): sti. *šašti-*, *saptati-*, *ašti-* (!), *navati-*. Germ., balt. a sl. užívají k označení násobků deseti slovních spojení s abstraktem „desítka“ (gót. *tigus*, lit. *dešimtis*, sl. *deset*): „20“ gót. *twai tigjus*, stsl. *dva deseti*, „30“ gót. *þrins tiguns* (ak.), lit. *trys dešimty*, stsl. *tri deseti* atd. (dalším vývojem vznikaly z těchto spojení jednoduché tvary: něm. *zwanzig*, č. *dvacet* atd.). Pro 70, 80, 90 však měly staré germánské j. výrazy jiné struktury (gót. *sibuntēhund* apod.).

6.1.5 Ide. výraz pro „100“ je substantivum n.: sti. *śatam*, ř. *hekaton*, lat. *centum*, gót. *hund*, lit. *šimtas* (m.), stsl. *sto* (alb. *nji-qind*, stir. *cēt*, toch. A *känt*). Ř. *he-* je předpona, snad s významem „1“. Nenáležitě je sl. *-v-* (čekali bychom *-e-*).

6.1.6 Pro „1000“ nemají ide. jazyky společný výraz: sti. *sahasra-*, ř. *khālioi*, lat. *mille*, gót. *pūsundi*, lit. *tūkstantis*, stsl. *tyseštja* (stir. *mile*, toch. A *wāłts*). Pro východoindoevropské dialekty lze rekonstruovat substantivum **gheslo-* nebo **ghesli-*; sti. předpona *sa-* znamená patrně „1“ (**sm-gheslo-*; viz § 6.1.1), ř. *khālioi* (lesb. *khellioi*) < **ghesli* + *o*. Týž kmen se snad skrývá i v lat. *mille* < **smā-ghsli-* (**smā* — fem. od kořene *sem-* „1“). Germ., balt. a sl. výrazy patrně obsahují kořen *tū-* „silný, mohutný“ jako první člen složeniny. Druhá část připouští dvojí výklad: 1° Jde o participium od koř. *es-* „býti“: **tū-snt-* > gót. *pūsundi*. Sl. tvar je v tomto případě přejatý z germ. — 2° Jde o číslovku „100“: **tū-kmt-* > předsl. **tūsent-*. Germ. tvar v tomto případě pochází ze slovanštiny. Vysvětlení lit. tvaru činí v obou případech potíže (podivná souhlásková skupina).

6.2 Domněnky o původu slov fungujících jako číslovky

Tyto domněnky (etymologie číslovek) jsou nerozlučně spjaty s úvahami o vývoji systému počítání v indoevropských jazycích. Tento systém je ve všech historických ide. jazycích decimální: jednoduché výrazy existují pro čísla 1–10, 100 a 1000.

Takovýto dokonalý systém počítání ovšem nemohl existovat od prapočátku: lze právem soudit, že se vyvinul z primitivnějších systémů. Nasnadě je především domněnka, že decimálnímu systému předcházela systém kvinární: podle mínění některých jazykovědců znamená ide. výraz pro „10“ od původu „dvě ruce“. První část *de-* je obsažena též v číslovce „2“; druhá část *kmt-* je spojována s gót. *handus* „ruka“ apod. Proti této teorii lze vznést řadu námitek: Čekali bychom především, že *kmt* bude obsaženo též ve výrazu pro „5“, příp. i v číslovkách „6“ (5 + 1), „7“ (5 + 2) a dalších. Naopak je toto *kmt* obsaženo ve výrazech pro násobky deseti! **6.2.1** Větší míru pravděpodobnosti vykazuje podle našeho soudu domněnka, nacházející v ide. decimálním systému stopy staršího — velmi primitivního — systému binárního. Základní element tohoto protoindoevropského systému lze rekonstruovat v podobě H_3A (varianty H_3I , H_3AI) s významem „dvě, pár“. Toto H_3A (H^wA) je obsaženo především v číslovce „2“, a to ve spojení s elementem DA : $DA-H_3A > dvo-$. Ve výrazu pro „10“ je totéž DA kombinováno s elementem $KAMT$, jehož původní význam je „souhrn (všech prstů na ruce)“. Ze struktury dalších výrazů pro násobky deseti ($H_3I-KAMT$ „2 × 10“, $TRI-KAMT$ „3 × 10“ atd.) lze pro DA dedukovat význam „jeden“ ($DA-KAMT$ „1 × 10“). Spojení $DA-H_3A$ znamenalo tudíž „1 × 2“. Existence dalšího výrazu pro „1“ není nikterak překvapující: k **sem-* (patrně „osamělý, samojediný“, srov. stsl. *samъ* apod.), **oiwo-*, **oiwo-* a **oiwo-* (základní element *oi-* je snad totožný s výše uvedeným H_3AI „2“; jeho spojením s derivačními sufixy vznikaly výrazy s významem „tento z obou“, „onen z obou“ apod.) přibývá takto ještě **de-*. — Element H_3A je patrně obsažen i v dalších sudých číslovkách. Základní část číslovky „4“ **kwetwo* představuje kombinaci kořene **kwet-* „pár, dvojice“ (sl. *četa* t. v.) s naším H_3A . Číslovka „8“ je — vzhledem ke svému zakončení **-ō(u)* — často vykládána jako duální forma — duál dalšího ide. výrazu pro „4“ **okto-*. Toto *okto-* je možno interpretovat jako kombinaci H^wA-K^wATA „2 × 4“ (druhá labializovaná souhlásková podlehla disimilaci). S menší dávkou pravděpodobnosti lze analyzovat i číslovku „6“: S (pohyblivé *s?*) + H_3A + KAS (druhý ide. výraz pro „3“), tedy „2 × 3“. — Výrazy pro lichá čísla jsou naproti tomu etymologicky nejasné.

6.3 Řadové číslovky

Řadové číslovky jsou adjektiva odvozená — s výjimkou výrazů pro „první“ a „druhý“ — od základních číslovek:

	sti.	ř.	lat.	gót.	lit.	stsl.
1.	<i>prathama-</i>	<i>prōtos</i>	<i>primus</i>	<i>fruma</i>	<i>pirmas</i>	<i>prvovъ</i>
2.	<i>dvitīya-</i>	<i>deuteros</i>	<i>secundus</i>	<i>anþar</i>	<i>antras</i>	<i>vъtorъ</i>
3.	<i>trītya-</i>	<i>tritōs</i>	<i>tertius</i>	<i>þrīdja</i>	<i>trečias</i>	<i>treťvъ</i>
4.	<i>čaturtha-</i>	<i>tetartos</i>	<i>quartus</i>	[<i>fiordo</i>]	<i>ketvirtas</i>	<i>četvrtъ</i>

5.	<i>pañčama-</i>	<i>pemptos</i>	<i>quintus</i>	[<i>fimfto</i>]	<i>penktas</i>	<i>pet̥</i>
6.	<i>šašṭha-</i>	<i>hektos</i>	<i>sextus</i>	<i>saiḥsta</i>	<i>šeštas</i>	<i>šeṣṭ</i>
7.	<i>saptama-</i>	<i>hebdomos</i>	<i>septimus</i>	[<i>sibunto</i>]	<i>septintas</i>	<i>sedm̥</i>
8.	<i>aštama-</i>	<i>ogdoos</i>	<i>octāvus</i>	<i>ahtuda</i>	<i>aštuntas</i>	<i>osm̥</i>
9.	<i>navama-</i>	<i>enatos</i>	<i>nōnus</i>	<i>niunda</i>	<i>devintas</i>	<i>devēt̥</i>
10.	<i>daśama-</i>	<i>dekatos</i>	<i>decimus</i>	<i>taiḥunda</i>	<i>dešintas</i>	<i>desēt̥</i>

(tvary uvedené v [] jsou starohornoněmecké)

6.3.1 Jako řadové číslovky 1. užívají ide. jazyky různých adjektiv s významem „přední“ apod.; téměř všechna tato adjektiva obsahují základní kořen *perH-* (rozšířený o různé další elementy). K označení pořadí 2. slouží adjektiva s významem „jiný“ (**antero-*, **altero-*), „následující“ apod. Výjimečné je sti. *dvitīya-*, odvozené od základní číslovky sufixem *t(i)yo*, převzatým od následující řadové číslovky 3.

6.3.2 Pro řadovou číslovku 3. lze rekonstruovat ide. tvar **tṛt(i)yo-*. Nenáležitá podoba kořene (čekali bychom *tri-*) a neobvyklý sufix dávají tušit, že jde o novotvar již ide. data: původní forma snad byla **triyo-* (tvořená pouhým tematickým vokálem *o* jako u ordinálií 7.—10.), teprve kontaminací s formami obsahujícími sufix *to* (4., 5., 6.) vzniklo **tṛt(i)yo-*. Ř. *tritōs* je spíše novějšího původu.

6.3.3 Řadové číslovky 4.—6. jsou tvořeny pomocí sufixu *to*: 4. **k^wetur-to-* (sti. *čaturtha-* se sekundární aspirací), **k^wetur-to-* (ř. *tetartos*, lit. *ketvirtas*, stsl. *čtvr̥t̥*), **k^wetur-to-* (lat. *quartus*); 5. **penk^w-to-*, 6. **(k)s(w)ek̥s-to-*. Novotvar je sti. *pañčama-* (podle *daśama-*). Podle O. Szemerényiho se i tyto řadové číslovky původně tvořily pouhým *o* (svědčí o tom mj. některé tvary v avestě); *to* se prosadilo nejdříve u 5. (podle 10.), odtud pak proniklo i k sousedním ordinálím.

6.3.4 Přidáním pouhého tematického vokálu *o* se původně tvořily řadové číslovky 7.—10.: **sept^m-o-* (sti. *saptama-* atd.; znělost v ř. a sl. je patrně důsledkem přímého kontaktu souhlásek *pt + m > (b)d + m*), **oktōw-o-* (ř. *ogdoos* se sonorizací — patrně podle *hebdomos*, lat. *octāvus*; v ostatních j. novotvary), **new^on-o-* (lat. *nōnus*; v ostatních j. novotvary), **dek^m-o-* (sti. *daśama-*, lat. *decimus*) a **dek̥mt-o-* (ř. *dekatos*, gót. *taiḥunda*, lit. *dešintas* atd.). Původní stav je nejlépe zachován v latině. V ii. se prosadilo zakončení *-ma-* i u číslovek 8. a 9. Jinde naopak došlo k expanzi zakončení *to* (od *dek̥mto-*): v ř. a sl. takto vznikla nová forma pro 9., v germ. a balt. i pro 7. a 8. (ve starých lit. textech je ovšem ještě zachováno *sekmas* 7. a *ašmas* 8.; toto *ašmas* spolu s odpovídajícím sl. *osm̥* je společná balto-slovanská inovace podle *sekmas = sedm̥*).

6.4 Číselná adverbia

Číselná adverbia se tvoří v jednotlivých ide. jazycích různými způsoby. Existuje však několik forem zřejmě již indoevropského stáří, tvořených velmi jednoduchým způsobem — totiž přidáním pouhého *-s* k redukovanému kořeni základní číslovky:

	sti.	ř.	lat.
2 ×	<i>dvih</i>	<i>dis</i>	<i>bis</i>
3 ×	<i>triḥ</i>	<i>tris</i>	<i>ter (< *t̥rs?)</i>
4 ×	<i>čatuḥ</i>		<i>quater (< *k^wetw̥rs)</i>

Výrazy pro „jednou“ jsou tvořeny různým způsobem od kořene *sem-*: sti. *sakrt*, ř. *hapaks*, lat. *semel* apod.

LITERATURA (§§ 6.1—4)

- Erhart A., Die indoeuropäische Dualendung *-ō(u)* und die Zahlwörter. (in) SPFFBU A 13 (1965), s. 11—33
Gonda J., Reflexions on the Numerals “1” and “2” (Utrecht 1953)
Greenberg J. H., Studies in the Numerical Systems. (in) Working Papers on Language Universals 14 (1974), s. 75—89
Jakobsohn H., Zahlensystem und Gliederung der indogermanischen Sprachen. (in) KZ 54 (1926), s. 76—99
Mažiulis V., Indoeuropejskaja decimal'naja sistema. (in) VJa 1956, č. 4, s. 51—59
Menninger K., Zahlwort und Ziffer (Göttingen 1958)
Szemerényi O., Studies in the Indo-European System of Numerals (Heidelberg 1960)

VII. Zájmena

7 Zájmena patří k ohebným slovním druhům. Od jmen se výrazně liší jednak po stránce sémantické, jednak morfologické. Zájmenné tvary mají nejčastěji dvojčlennou strukturu (R + S_g); nezdá se však setkáváme s neanalyzovatelnými zájmennými tvary, tj. takovými, jež nelze segmentovat na kořen a pádový sufix. Fonemická struktura zájmenných kořenů je jednoduchá: zpravidla patří do tř. 1 (CV, resp. CCV; srov. § 4.2.4). Častý je supletivismus, tj. střídání různých kořenů v jednom paradigmatu. Pádové sufixy jsou zčásti identické s pádovými sufixy jmen, zčásti jsou odlišné („zájenná deklinace“). Zvláště výrazně se tyto morfologické rysy projevují u osobních zájmen, jež stojí jako „bezrodá“ zájmena v protikladu k ostatním zájmenům („rodovým“). Toto dělení zájmen se zakládá na uplatnění gramatické kategorie rodu: ta je cizí osobním zájmenům (v užším smyslu). Totéž vlastně platí o kategorii čísla (§ 7.1); na druhé straně lze u personálií mluvit o uplatnění gramatické kategorie osoby.

7.1 Osobní zájmena

Tradičně se mluví o zájmenech jednotlivých osob a čísel: 1. osoba, 2. osoba, 3. osoba; singulár, plurál, resp. duál. Tento názor je třeba korigovat v dvojím ohledu: 1° zájmeno 3. osoby patří z historického hlediska ne k personáliím, ale k demonstrativům (i při synchronním popisu jsou patrné jeho odlišné rysy); 2° tzv. plurální (duální) osoby nepředstavují kombinace gramémů osoby a čísla, ale patří cele do kategorie osoby. Gramémy této kategorie představují kombinace tří distinktivních rysů: subjektivnost (S), konkrétnost (K) a individuálnost (I). K tomu přistupuje v některých j. čtvrtý distinktivní rys — podvojnost (D), uplatňující se pouze u neindividuálních osob. Jednotlivé osoby lze definovat takto (tab. na str. 143).

V doložených ide. jazycích se nikde nerozlišují osoby 1a a 1b (1. sg. konkrétní a nekonkrétní), 1c a 1d (1. pl. exkluzivní a inkluzivní), 1e a 1f (1. du. exkluzivní a inkluzivní). Diferenciace zájmen 3. osoby je dána uplatněním gramatických kategorií čísla a rodu.

7.1.1 Pádový systém osobních zájmen (vůbec zájmen) se liší od pádového systému jmen chyběním vokativu. V některých pádech existují dvojí formy: přívzvučné a nepřívzvučné. Nepřívzvučné formy nemají vlastní slovní přízvuk a přimykají se

	S	K	I	D
1a	+	+	+	0
1b	+	—	+	0
1c	+	+	—	—
1d	+	—	—	—
1e	+	+	—	+
1f	+	—	—	+
2a	—	+	+	0
2b	—	+	—	—
2c	—	+	—	+
3	—	—	0	0

k některému přívzvučnému slovu (enklitika); někdy je společná nepřívzvučná (enklitická) forma pro několik pádů. Rozdíly mezi jednotlivými ide. jazyky v deklinaci osobních zájmen jsou daleko větší než v deklinaci jmen a ostatních zájmen. Zdá se, že deklinace osobních zájmen se zformovaly teprve v jednotlivých ide. jazycích. Nelze rekonstruovat indoevropská paradigmata, lze pouze rozlišit chronologické vrstvy — tvary indoevropské, východoindoevropské (apod.), indoiránské atd.

7.1.2 Deklinace zájmen 1. sg. (= 1a, b) a 2. sg. (= 2a)

	sti.	ř.	lat.	gót.	lit.	stsl.	het.
1 nom.	<i>aham</i>	<i>egō</i>	<i>ego</i>	<i>ik</i>	<i>aš</i>	<i>azъ</i>	<i>uk</i>
gen.	<i>mama</i>	<i>emou</i>	<i>meī</i>	<i>meina</i>	<i>manęs</i>	<i>mene</i>	<i>ammel</i>
ak.	<i>mām</i>	<i>eme</i>	<i>mē</i>	<i>mik</i>	<i>mane</i>	<i>mę</i>	<i>ammuk</i>
enkl.	<i>mā</i>	<i>me</i>					<i>-mu</i>
dat.	<i>mahyam</i>	<i>emoi</i>	<i>mihī</i>	<i>mis</i>	<i>man</i>	<i>mъnĕ</i>	<i>ammuk</i>
enkl.	<i>mē</i>	<i>moi</i>				<i>mi</i>	<i>-mi-</i>
lok.	<i>mayi</i>				<i>manyje</i>	<i>mъnĕ</i>	
instr.	<i>mayā</i>				<i>manimi</i>	<i>mъnojo</i>	
abl.	<i>mat</i>		<i>mē</i>				<i>ammedaz</i>
2 nom.	<i>tvam</i>	<i>su</i>	<i>tū</i>	<i>þū</i>	<i>tu</i>	<i>ty</i>	<i>zik</i>
gen.	<i>tava</i>	<i>sou</i>	<i>tū</i>	<i>þeina</i>	<i>tavęs</i>	<i>tebe</i>	<i>tuel</i>
ak.	<i>tvām</i>	<i>se</i>	<i>tē</i>	<i>þuk</i>	<i>tave</i>	<i>tę</i>	<i>tuk</i>
enkl.	<i>tvā</i>						<i>-ta</i>
dat.	<i>tubhyam</i>	<i>soi</i>	<i>tibi</i>	<i>þus</i>	<i>tau</i>	<i>tebĕ</i>	<i>tuk</i>
enkl.	<i>te</i>				<i>(ti)</i>	<i>tĭ</i>	<i>-ti-</i>
lok.	<i>tvayi</i>				<i>tavyje</i>	<i>tebĕ</i>	
instr.	<i>tvayā</i>				<i>tavimi</i>	<i>tobojo</i>	
abl.	<i>tvat</i>		<i>tē</i>				<i>tuedaz</i>

Tvary ostatních ide. jazyků:

	arm.	alb.	stir.	toch. A
1	<i>es</i> <i>im</i> (gen.)	<i>unë</i> <i>më</i> (ak.)	<i>më</i>	<i>näs, ñuk</i>
2	<i>du</i> <i>kho</i> (gen.)	<i>ti</i> <i>të</i> (ak.)	<i>tú</i>	<i>tu</i> <i>cu</i> (obl.)

7.1.2.1 Nejstarší vrstvu tvarů zájmen 1. sg. a 2. sg. reprezentují nominativy a enklitické formy. Jádrem nominativních forem 1. sg. je všude útvar struktury *VG*. Co se týká vokalicke složky, ukazuje stav většiny ide. jazyků na *e*. Lit. *a*- (ale lotyština má *es*!) a stsl. *a*- (< *ō-?) nebylo zatím uspokojivě vysvětleno. Het. *u*- je nejspíše analogické (podle *ammuk*). Co se týká konsonantické složky, ukazuje většina ide. jazyků na *ǵ*, indoíránština však na *ǵh*; střídání media : media aspirata je doloženo i jinde a souvisí snad s irelevancí příslušného rozdílu v protoindoevropském období (§ 3.1.3.4.2). Za souhláskou snad původně následoval krátký vokál (het. má též *ugga*); toto zakončení bylo druhotně upraveno podle vzoru koncovek slovesných tvarů 1. sg. **-om* (ii., germ., sl.) nebo **-ō* (ř., lat.). — Jednodušší je rekonstrukce nominativu 2. sg.: *tū. V ii. bylo *tū (doložené ještě v av.) upraveno podle vzoru nominativu 1. sg. (sti. *tvam*, av. *tvəm*). Řecké *s*- vzniklo asibilací, která ovšem v pozici před *ǵ* není pravidlem (§ 3.4.1.2.1). Het. *zik* (*zigga*) odpovídá svou strukturou tvarům fungujícím jinde jako akuzativ (§ 7.1.2.2).

7.1.2.2 Indoevropského stáří je nepochybně enklitická forma *moi, doložená v ii., ř., lat. (arch. *mās*), balt. (stlit. *mi*), sl. a het. Totéž platí o enklitickém tvaru 2. sg. *toi. Tyto tvary představují holý zájmený kořen (-*oi* je součástí kořene — §§ 4.6.1—2, 7.6). Obdobnou strukturu mají též akuzativní tvary sti. *mā*, ř. *me*, lat. *mē* (stlat. *mēd* s analogickým *-d* podle ablativu) a het. *-mu*, sti. *twā* (srov. § 7.1.2.6), ř. *se* (dór. *te*), lat. *tē* a het. *-ta* (na *me, *te ukazují též některé sl. tvary osobních zájmen). I v těchto případech jde o holý kořen (jeho různé varianty, příp. kombinace) bez jakéhokoli ukazatele pádové funkce.

7.1.2.3 Indoevropského stáří mohou být dále i ty formy, jež jsou doloženy jen ve 2—3 jazycích, pokud tyto jazyky patří do různých nářečních skupin. Indoíránským, baltským a slovanským jazykům jsou společné genitivы *mene, *teve (nebo pod.); sti. *mama* je inovace (av. *mana*) podobně jako stsl. *tebe* (podle dat.), v balt. byly tyto tvary rozšířeny o genitivní koncovky. Méně pravděpodobná je genetická souvislost u akuzativů sti. *mām*, *tvām*, stsl. *mę*, *tę*: k rozšíření původní bezkoncovkové formy (§ 7.1.2.1.1) o akuzativní *-m* mohlo dojít v obou dialektech nezávisle na sobě (anebo jde o indoíránský vliv na slovanštinu — § 1.3.6). Indoíránským a italickým jazykům je společná forma dat. 1. sg. **mēǵhi|ei* (v sti. rozšířena o *-am*); obdobná forma **tebhī|ei* je v ii. (av. *taībya*, sti. *tubhyam* je přetvořeno), ital., sl. a balt. (stprus. *tebbei*). V tomto případě jde už o spojení pronominálního kořene s pádovým sufixem (*bhi* — § 5.2.2.6). Av. *maībya* dává tušit, že obdobného původu je i dativ 1. sg.: *mēbhi bylo přetvořeno v *mēǵhi podle nominativu 1. sg. (§ 7.1.2.1). O společném

původu lze dále uvažovat u ablativních forem: společným rysem je tu dentála v koncovce (stlat. *mēd*, *tēd*), v detailech jsou však značné rozdíly.

7.1.2.4 Zvláštní zmínky si zaslouží germánské tvary akuzativu a dativu. Gót. *mīk*, *þuk* (sthn. *dīh*) se dají srovnat s het. *ammuk* (*ammugga*), *tuk* (*tugga*) a *zik* (*zigga* — nominativ!), dále pak s řeckými akuzativními tvary, rozšířenými o zesilující částici *ge*: *emege*, *sege* a *suge* (nom.). I zde máme co činit s tvary bez pádových příznaků: spojení pronominálních kořenů s částicí *ge* byla adaptována do funkce akuzativu, resp. nominativu. Dativní formy gót. *mis*, *þus*, sthn. *dīr* (< *meso, *teso) lze spojit jedině s ř. genitivу *emou* (ion. *emeo*), *sou* (dor. *teo*).

7.1.2.5 Zbývající tvary jsou zjevně pozdního původu. Platí to především o genitivech v lat., germ. a het. (lat. a germ. tvary jsou odvozeny od posesíva, podobné povahy jsou snad i het. tvary s *l*-ovou koncovkou). Samostatný výtvar jednotlivých jazyků představují dále tvary lokativu a instrumentálu: v ii. jsou odvozeny od enklitických forem *mai, **t(w)ai*, v balt. a sl. od neenklitického dativu. Vlastním východiskem inovace byl ovšem genitiv: dativ byl přetvořen podle genitivu (s výjimkou slovanšského dat. 2. sg., kde proces proběhl opačně), společný „kmen“ genitivu a dativu byl pak opatřen pádovými koncovkami lokativu a instrumentálu (v litevštině byl takto přetvořen i akuzativ).

7.1.2.6 Protoindoevropské pronominální kořeny obsažené v zájmenech 1. sg. a 2. sg. můžeme rekonstruovat v této podobě:

- 1 M_2A (M_2AI , M_2U), H_1A , GA (GI)
- 2 TA (TAI , TU), WA , (GA , GI)

Nejstarší vrstvu pronominálních forem 1. sg. a 2. sg. představují tyto kořeny v holé podobě nebo (častěji) jejich kombinace:

M_2A	: ř. <i>me</i>
M_2AI	: sti. <i>me</i> , ř. <i>moi</i> atd.
M_2A-H_1A	: lat. <i>mē</i> (?)
H_1A-M_2A	: ř. <i>eme</i>
H_1A-M_2A-GA	: ř. <i>emege</i> , gót. <i>mīk</i>
H_1A-M_2U-GA	: het. <i>ammuk</i>
H_1A-GA	: sti. <i>aham</i> , ř. <i>egō</i> , lat. <i>egō</i> atd.
TA	: ř. <i>se</i> , lat. <i>tē</i> (<i>ē</i> je analogické podle 1. os.?)
TAI	: sti. <i>te</i> , ř. <i>soi</i> atd.
$TA-WA$	: sti. <i>tava</i> , <i>twā</i> (délka podle 1. os.), <i>tvat</i> atd.
$TA-GA$	: ř. <i>sege</i> , het. <i>zik</i> , sthn. <i>dīh</i>
$TU-WA$	: av. <i>tū</i> , lat. <i>tū</i> atd. (* <i>tūwa</i> > <i>tū</i>)
$TU-GA$	: ř. <i>suge</i> , gót. <i>þuk</i> (?), het. <i>tuk</i> apod.

7.1.3 Deklinace zájmen 1. pl. (= 1c, 1d) a 2. pl. (= 2b) (tab. na str. 146)

Tvary ostatních ide. jazyků:

	arm.	alb.	stir.	toch. A
1	<i>mekh</i>	<i>na</i>	<i>snī</i>	<i>was</i>
2	<i>dukh</i>	<i>ju</i>	<i>stī</i>	<i>yas</i>

	sti.	ř.	lat.	gót.	lit.	stsl.	het.
1 nom.	<i>vayam</i>	<i>hēmeis</i>	<i>nōs</i>	<i>weis</i>	<i>mes</i>	<i>my</i>	<i>weš</i>
gen.	<i>asmākam</i>	<i>hēmōn</i>	<i>nostrum</i>	<i>unsara</i>	<i>mūsų</i>	<i>nasъ</i>	<i>anzel</i>
ak.	<i>asmān</i>	<i>hēmās</i>	<i>nōs</i>	<i>uns(is)</i>	<i>mus</i>	<i>ny</i>	<i>anzaš</i>
enkl.	<i>nah</i>						<i>-naš</i>
dat.	<i>asmabhyam</i>	<i>hēmīn</i>	<i>nōbīs</i>	<i>uns(is)</i>	<i>mūms</i>	<i>namъ</i>	<i>anzaš</i>
lok.	<i>asmāsu</i>				<i>mumyse</i>	<i>nasъ</i>	
instr.	<i>asmābhiḥ</i>				<i>mumis</i>	<i>namī</i>	
abl.	<i>asmat</i>		<i>nōbīs</i>				<i>anzedaz</i>
2 nom.	<i>yūyam</i>	<i>hūmeis</i>	<i>vōs</i>	<i>jus</i>	<i>jūs</i>	<i>vy</i>	<i>šumeš</i>
gen.	<i>yušmākam</i>	<i>hūmōn</i>	<i>vestrum</i>	<i>izwara</i>	<i>jūsų</i>	<i>vasъ</i>	<i>šumel</i>
ak.	<i>yušmān</i>	<i>hūmās</i>	<i>vōs</i>	<i>izwis</i>	<i>jus</i>	<i>vy</i>	<i>šumaš</i>
enkl.	<i>vaḥ</i>						<i>-šmaš</i>
dat.	<i>yušmabhyam</i>	<i>hūmīn</i>	<i>vōbīs</i>	<i>izwis</i>	<i>jums</i>	<i>vamъ</i>	<i>šumaš</i>
lok.	<i>yušmāsu</i>				<i>jumyse</i>	<i>vasъ</i>	
instr.	<i>yušmābhiḥ</i>				<i>jumis</i>	<i>vamī</i>	
abl.	<i>yušmat</i>		<i>vōbīs</i>				<i>šumedaz</i>

7.1.3.1 Indoevropského stáří jsou především některé formy nominativů: pro 1. pl. se rekonstruuje **wei(e)s* (gót. *weis*, het. *weš*), resp. **mei(e)s* (lit. *mes*), pro 2. pl. **yūs* (av. *yūš*, gót. *jus*, lit. *jūs*). V ii. a sl. bylo upraveno zakončení těchto tvarů: v ii. na *-am* (jednotné zakončení všech nominativů osobních zájmen — § 7.1.2.1), v sl. na *-y* (podle akuzativů; forma nom. 2. pl. *vy* je vůbec převzata z ak.). V ř. a lat. byly tyto staré nominativy nahrazeny formami převzatými z nenominativních pádů; k het. srov. ještě § 7.1.3.3.

7.1.3.2 K této nejstarší vrstvě dále patří enklitické tvary (dat., ak.) **nos* (sti. *nah*, het. *-naš*), resp. **nse* (gót. *uns*), **wos* (sti. *vaḥ*). Tyto formy jsou dále doloženy v lat., balt. a sl., ovšem se zakončením upraveným podle ak. pl. o-kmenových jmen: lat. *nōs*, *vōs*, stsl. *ny*, *vy* (< **nōs*, **wōs*), stprus. *mans* (*m-* podle nom.), *wans*. Do této skupiny tvarů patří dále het. *-šmaš* (§ 7.1.3.3).

7.1.3.3 V ii. a ř. se většina tvarů zájmen 1. pl. a 2. pl. tvoří od základů, jež lze rekonstruovat přibližně v podobách **n̥sme*, **(y)usme*. Tyto základy se vyskytují i samostatně (bez pádové koncovky), a to ve funkci akuzativů: av. *ahma*, hom. *amme*, lesb. *umme* apod. V íránštině a hethitštině funguje jako základ tvarů 2. pl. i pouhé **sme-*: av. *xšma-* (s protetickým *x-*), het. *šumeš* (nom.), *-šmaš* (enkl.) atd.

7.1.3.4 Ostatní tvary osobních zájmen 1. pl. a 2. pl. jsou pozdějšího původu: jsou tvořeny od právě zmíněných základů **n̥sme*, **(y)usme* nebo od základů fungujících jako enklitické tvary (**nos/n̥s*, **wos/us*) pomocí pádových sufixů jmen (nebo jejich zvláštních variant). Sem patří akuzativy sti. *asmān*, *yušmān*, ř. *hēmās*, *hūmās*, het. *anzaš* (*anz-* < *n̥s-*), ii. dativy, lokativy a instrumentály aj. Pozoruhodné je, že ablativ má v ii. a het. zvláštní formu, tvořenou ovšem pomocí stejných prostředků jako

u singulárních zájmen (§ 7.1.2.3); v indoíránsčině nacházíme formy se singulárními sufixy i v jiných pádech: av. *ahmāi* (dat.), véd. *asme*, *yušme* (lok.), av. *xšmā* (instr.). Tato zvláštnost zřejmě souvisí s tím, že v době, kdy příslušné pádové formy vznikaly, byla ještě pocítována „neplurální“ povaha zájmen 1. pl. a 2. pl. (§ 7.1). V lat., balt. a sl. jsou lokální pády tvořeny od zdložených základů **nō-*, **wō-* (výchozískem této inovace snad byly akuzativy — § 7.1.3.2): lat. *nōbīs*, *vōbīs* (s pádovým sufixem *-bīs*, v latině jinak nedoloženým; srov. av. *-bīš*, lit. *-mis*), stprus. *noumans*, stsl. *namъ*, *vamъ* apod. — Jako genitivы fungují v ii., lat. a germ. tvary posesív (§ 7.1.6), v ř. tvary od plurálních základů s koncovkami gen. pl., v het. tvary s typickou pronominální koncovkou *-el* (§§ 7.1.2.5, 7.2.3); balt. a sl. genitivы jsou patrně odvozeny od akuzativů (**nōs-om*, **wōs-om*).

7.1.3.5 V některých ide. jazycích se projevila výrazná tendence k odstranění supletivismu. V ř. a lat. vedla k nahrazení starých nominativů novotvary od základu ostatních pádů nebo akuzativy. V litevštině naopak podlely nepřímé pády vlivu nominativní formy — přejaly její začáteční souhlásku: gen. *mūsų*, *jūsų* místo **nūsų* (stprus. *nouson*), **vūsų*, ak. *mus*, *jus* místo **nus*, **vus* (stprus. *vans*). Nehledíme-li k této úpravě, odpovídají litevské tvary plně tvarům slovanským — s výjimkou lokativů, jež představují novotvary pozdního data.

7.1.3.6 Jako stavební kameny zájmen 1. pl. a 2. pl. můžeme rekonstruovat tyto protoindoevropské zájmenné kořeny:

- 1 M_2A (M_2AI), NA , SA , SM_1A (SM_1I)
- 2 YU , WA , SA , SM_1A (SM_1I)

Nejstarší vrstva pronominálních forem 1. pl. a 2. pl. má tuto strukturu:

M_2AI	: sti. <i>vay(am)</i> , gót. <i>weis</i> , lit. <i>mes</i> atd. (§ 3.1.3.3)
$NA-SA$	: sti. <i>nah</i> , gót. <i>uns</i> , het. <i>-naš</i> , <i>anz-</i> atd.
$NA-SM_1A$	: sti. <i>asma-</i> , hom. <i>amme</i> atd.
$NA-SM_1I$	: hom. <i>ammi(n)</i>
$YU-WA$, $YU-SA$	: sti. <i>yū(yam)</i> , lit. <i>jūs</i> atd. (kontaminace?)
$WA-SA$	: sti. <i>vaḥ</i> atd.
SM_1A	: av. <i>xšma</i> , het. <i>-šmaš</i> atd.
$WA-SM_1A$, $YU-SM_1A$ (?)	: sti. <i>yušma-</i> , hom. <i>umme</i>

U složených tvarů mohla být nositelem přízvuku první i druhá část: $NA-SA$ > *nos*, $NA-SA$ > *nse*, $YU-WA$ > *yū-*, $YU-SA$ > *yus*, $YU-SA$ > *yusé* > *iswe* (gót. *izwis*?). Výskyt kořenů SA , SM_1A ve tvarech 1. i 2. osoby (zde dokonce samostatně!) nasvědčuje tomu, že tvary 1. pl. obsahující tyto složky byly inkluzivní (1d); výskyt kořene M_2A (M_2AI) jak v singuláru, tak i v plurálu, může na druhé straně svědčit o exkluzivním významu příslušných tvarů (1c).

7.1.4 Deklinace zájmen 1. du. (= 1e, 1f) a 2. du. (= 2c) (tab. na str. 148)

7.1.4.1 Ze starých tvarů duálních zájmen jsou nejprůhlednější ty, jež mají typické duální zakončení **-ō(u)*: **nō(u)* (sti. *nav*, ř. *nō*, stsl. *na*), **wō(u)* (sti. *vām* = *vā* +

am — § 7.1.2.1, stsl. va). K nim lze přiřadit i ř. *sphō*, obsahující snad variantu zájmeného kořene *SM₁A* (§ 7.1.3.3; záměna labiál?). Ve všech těchto případech zřejmě jde o spojení zájmenných kořenů s elementem *H₃A* „2“ (§ 6.2.1): *NĀ-H₃A*, *WĀ-H₃A*, *SM₁Ā-H₃A*. Další tvary lze interpretovat jako obdobná spojení s přízvukem na druhé složce: *NA-H₃Ā* > *ṅHwe* (sti. *āva-*, § 4.4.6.2) > *ṅgwe* > gót. *ugk-* (disimilací), *YU-H₃Ā* > sti. *yuva-* (krátké *u* místo očekávaného *ū* lze vysvětlit nepřizvučností slabiky).

	sti.	ř.	gót.	lit.	stsl.
1 nom.	<i>āvām, āvām</i>	<i>nō</i>	<i>wit</i>	<i>mudu</i>	<i>vē</i>
gen.	<i>āvayoh</i>	<i>nōin</i>	<i>ugkara</i>	<i>mudvieju</i>	<i>naju</i>
ak.	<i>āvām</i>		<i>ugkis</i>		<i>na</i>
dat.	<i>āvābhayām</i>		<i>ugkis</i>	<i>mudviem</i>	<i>nama</i>
enkl.	<i>nav</i>				
2 nom.	<i>yuvām, yuvām</i>	<i>sphō</i>	<i>jut</i>	<i>judu</i>	<i>va</i>
gen.	<i>yuvayoh</i>	<i>sphōin</i>	<i>igqara</i>	<i>judvieju</i>	<i>vaju</i>
ak.	<i>yuvām</i>		<i>igqis</i>		<i>va</i>
dat.	<i>yuvābhayām</i>		<i>igqis</i>	<i>judviem</i>	<i>vama</i>
enkl.	<i>vām</i>				

7.1.4.2 Spojení zájmenných kořenů s číslovkou „2“ představují i tvary vzniknuvší druhotně v germ. a balt.: gót. *wit*, *jut*, lit. *mudu* (dial. *vedu*), *judu*. V germ. je tato inovace omezena na nominativ (*-t* < **-dwō?*), v lit. se rozšířila do všech pádů.

7.1.4.3 Stsl. *vē* má snad zakončení ženského tvaru číslovky „2“ (*dṽvē*). Základ *we* (= *M₂A*) v 1. du. (gót. *wit*, lit. nář. *vedu*, stsl. *vē*) svědčí o tom, že i zde byly kdysi rozlišovány exkluzivní (1e — tvary s *M₂A*) a inkluzivní (1f — tvary s *NA*) formy (§ 7.1.3.6).

7.1.4.4 Tvary genitivů a dativů většinou obsahují typické pádové sufixy duálu (§§ 5.2.3.3—4). Výjimku tvoří ř. *nōin*, *sphōin* (*NA-H₃I?* — §§ 5.3.8.3, 6.2.1) a gót. *igqara*, *igqis*, vzniknuvší nejspíše analogickou porocí:

unsis (1. pl.) : *izwis* (2. pl.) = *ugkis* (1. du.) : x

x = *igqis*

7.1.5 Reflexivum

K osobním zájmenům se přimyká — po stránce sémantické i morfologické — zájmeno odkazující na osobu/věc totožnou se subjektem věty (příp. i jinými větnými členy) — zájmeno zvrtné (reflexivum). Svou strukturou se tvary reflexiva blíží tvarům zájmena 2. sg. (místo *t-* obsahuje *s-*):

	ii.	ř.	lat.	gót.	balt.	sl.
gen.		att. <i>hou</i>	<i>suī</i>	<i>seina</i>	lit. <i>savo</i>	<i>sebe</i>
ak.		att. <i>he, lesb. ve</i>	<i>sē</i>	<i>sik</i>	stprus. <i>sien</i>	<i>se, *se</i>
dat.	střind. <i>se</i>	att. <i>hoi, lesb. voi</i>	<i>sibi</i>	<i>sis</i>	stprus. <i>sebbei</i>	<i>sebě</i>
enkl.					lit. <i>si</i>	<i>si</i>
poss.	sti. <i>sva-</i>	hom. <i>heos</i>	<i>suus</i>	<i>seins</i>	stprus. <i>swais</i>	<i>svoj</i>

Řečtina má zvláštní reflexivum pro plurální úzus: nom. *spheis*, *sphea*, ak. *sphās* atd.

7.1.5.1 V užití těchto forem existují značné rozdíly mezi jednotlivými ide. jazyky. V ii., balt. a sl. se reflexivum vztahuje ke kterékoli ze tří gramatických osob, v ř., lat. a germ. naproti tomu jen ke třetí osobě (kdežto v 1. a 2. osobě se zvrtnost vyjadřuje tvary příslušných zájmen). V ii., ř. a het. se setkáváme i s nereflexivním užitím některých z uvedených forem: jde zejména o enklitický dativ **soi*, jenž se často užívá jako anaforikum (zájmeno 3. osoby).

7.1.5.2 Řada okolností nasvědčuje tomu, že uvedené formy nejsou jednotného původu. Formy bez *-w-* obsahují protoide. zájmenný kořen *SA* (*SAI*), s nímž se můžeme setkat také v 2. os. (§ 8.6.3.2) a v některých tvarech demonstrativ (§ 7.2.1.1). Z toho plyne, že anaforické užití těchto tvarů je starší než užití reflexivní. Z prvé funkce bylo ovšem toto zájmeno záhy vytlačeno demonstrativy. Reflexivní úzus zřejmě souvisí s jeho kontaminací s tvary nepronominálního původu, obsahujícími kořen **sew(e)-*, jenž snad označoval příslušnost k jedné velkorodině (odtud univerzálně reflexivní význam těchto tvarů v některých ide. jazycích). — Co se týká struktury jednotlivých tvarů, platí mutatis mutandis to, co bylo řečeno v §§ 7.1.2.2—5 o tvarech 2. sg.

7.1.6 Posesiva

Posesiva (přivlastňovací zájmena) jsou adjektiva odvozená od základů osobních zájmen. Nejstarší vrstvu představují ta, jež jsou tvořena pouhým **o*:

1. sg. av. *ma-*, ř. *emos*
lat. *meus* (< **mei-o-*), stprus. *mais*, stsl. *moj*
lit. *manas* (od gen. **mene*)
2. sg. sti. *tva-*, ř. *sos*, lat. *tuus* (< **teu-o-*), lit. *tavas*, stprus. *twais*, stsl. *tvoj*
1. pl. av. *ahma-*, lesb. *ammos*
2. pl. lesb. *ummos*

U některých z uvedených forem může ovšem jít o sufix *yo* (stsl. *twoj* aj.); ten je nepochybně obsažen v stsl. *našb*, *vašb* (< **nōs-yo-*, **wōs-yo-*). Sufix *īyo* je v sti. *mađīya-*, *tvađīya-*, *asmađīya-*, *yušmađīya-* (od ablativních forem, objevujících se také v kompozicích!). Sufix *no* je v gót. *meins*, *peins*, *seins* (**mei-no-* atd.). Sufix *tero* (§ 5.6.3.4) je v ř. *hēmeteros*, *hūmeteros*, lat. *noster*, *vester*, sufix *oro* v gót. *unsar*, *izwar*.

Sufix *ko* je v sti. *asmāka-*, *yušmāka-*. Všechny právě uvedené formy jsou pozdějšího původu; snad nahradily kratší formy, uvedené na začátku tohoto odstavce (v ii. a ř. existují namnoze ještě vedle sebe).

7.1.7 Vývoj kategorie osoby a geneze osobních zájmen

Analýza indoevropských forem, jakož i situace v řadě neindoevropských jazyků nasvědčují tomu, že ze tří prvků vytvářejících gramémy kategorie osoby (§ 7.1) je nejpodstatnější „subjektivnost“. Jemu zřejmě náleží i historická priorita: z mnoha deiktických částic existujících v protoindoevropštině byly tři používány k ukazování na mluvčí subjekt — H_1A , NA a M_2A . Element M_2A měl pravděpodobně exkluzivní charakter (stavěl mluvčí osobu do protikladu k ostatním), elementy H_1A a zvláště NA spíše charakter inkluzivní (označovalo mluvčí osobu jako reprezentanta skupiny). Tento nejstarší stav se odráží i v ide. systému osobních přípon (§§ 8.6.4n.). — Sémantické rozdíly mezi těmito subjektivními prazájmeny byly snad východiskem další diferenciaci a vzniku dalších opozic. Rozdíl mezi H_1A a NA byl zárodkem opozice osoby individuální a neindividuální. Jejím formálním výrazem se stalo především vytváření složených forem, a to jednak kombinací deiktických částic subjektivních (H_1A-M_2A , M_2A-H_1A) nebo nesubjektivních ($TA-WA$, $TU-WA$), jednak spojení se silně deiktickým (a individualizujícím) elementem GA (M_2A-GA , H_1A-GA , $TA-GA$, $TU-GA$). Tyto složené formy označovaly individuální osoby, kdežto nesložené formy většinou fungovaly jako výrazy neindividuálních osob. — V třetí fázi tohoto vývoje nastala formální diferenciaci osob konkrétních a nekonkrétních (distinktivní rys „konkrétnost“). Východiskem tohoto rozlišení byl — aspoň zčásti — rozdíl mezi subjektivními prazájmeny M_2A a H_1A . U neindividuálních subjektivních osob byl tento rozdíl podtržen kombinací elementu NA s nesubjektivními elementy SA nebo SM_1A : $NA-SA$, $NA-SM_1A$ („já + vy, oni“). Podobné složené formy vznikaly v této fázi u neindividuálních nesubjektivních osob: $YU-WA$, $YU-SA$, $WA-SA$, $WA-SM_1A$. Proces formální diferenciaci prazájmen byl dovršen tím, že složené formy nesubjektivních osob byly rezervovány pro označení osob konkrétních (2. sg., 2. pl.), zatímco zbývající nesložené formy zůstaly — až na některé výjimky — stranou dalšího vývoje systému ide. osobních zájmen. Do této fáze můžeme klást i vznik duálních forem: vznikly — jak už bylo ukázáno v § 7.1.4.1 — spojením zájmenných kořenů s elementem H_3A „2“. — Na konci tohoto vývoje můžeme tedy počítat s těmito formami protoindoevropských zájmen (předpokládá se, že v této fázi M_2 přestalo již existovat jako samostatný foném — jeho alofony splynuly s alofony fonémů M_1 a W):

- 1a *MAGA, MAH₁A*
- 1b *H₁AGA, H₁AMA*
- 1c *MAI ~ WAI*
- 1d *NASA, NASMA*
- 1e *WA (?)*
- 1f *NAH₃A*

- 2a *TAGA, TUGA, TAWA, TUWA*
- 2b *YUWA, YUSA, WASMA, WASA, SMA*
- 2c *YUH₃A, WAH₃A, SMAH₃A*
- 3 *SA* aj.

Tento přehled není ovšem vyčerpávající: byly tu dále varianty s vokalizmem *I, AI*, resp. *U* (§ 7.6), jakož i varianty rozlišené přízvukem (*NÁSA* — *NASÁ* apod.). Je málo pravděpodobné, že by tvary označující tutéž osobu byly zcela synonymní; jisté funkční rozdíly tu patrně byly, dlouhým vývojem však byly téměř setřeny a naše bádání není již vstupu je odhalit. Lze rovněž soudit, že v žádném z protoide. dialektů (§ 1.3.2) neexistovaly vedle sebe všechny uvedené formy.

7.1.7.1 Vznik a vývoj flexe osobních zájmen je pozdějšího data než geneze nominální flexe (§§ 5.3n.) a ubíral se — aspoň zčásti — jinými cestami. Důležitou úlohu v něm sehrála redistribuce existujících synonymních (nebo skoro synonymních) forem a jejich adaptace do různých funkcí; teprve později docházelo k přejímání pádových sufixů ze jmenné flexe. Počet synonymních forem osobních zájmen se zřejmě ještě před začátkem vývoje flexe zvětšil zánikem některých významových rozdílů, především rozdílu mezi exkluzivními a inkluzivními formami 1. pl. a 1. du. Tento časný zánik formálního rozdílu 1c : 1d (1e : 1f) měl patrně řadu příčin (konkurence 3. osoby ve funkci obecného subjektu aj.). — První krok ve vývoji deklinace osobních zájmen spočíval v diferenciaci emfatických a neemfatických forem. Pro emfatický úzus byla rezervována jedna z existujících synonymních forem: 1. sg. *H₁AGA*, 2. sg. *TUWA* nebo *TUGA*, 1. pl. *MAI (WAI)*, 2. pl. *YUWA* nebo *YUSA*, v duálu snad spojení krátkých zájmenných forem *WA, YU* s tvary číslovky „2“. Z emfatických forem se pak vyvinuly nominativy osobních zájmen: ještě v historických ide. jazycích se těchto nominativů užívá pouze v emfázi — při zdůraznění subjektu (ten je již označen na slovesném tvaru!).

7.1.7.2 Ostatních forem protoide. osobních zájmen se užívalo promiskue v různých nenominativních pádových funkcích (jako objektu, přívlastku, příslov. určení apod.). Napodobením jmenné flexe docházelo ovšem i zde k postupné diferenciaci forem pro jednotlivé funkce. Tato diferenciaci se uskutečňovala jednak přebíráním pádových sufixů jmen, jednak adaptací bezsufixových zájmenných forem do konkrétních funkcí. Analýza pádových forem osobních zájmen (§§ 7.1.2.1n.) ukázala, že jako první byl přejat pádový sufix *bhi* (§§ 5.3.5—6), dále pak sufix-determinativ *t* (§ 5.3.2). Za terminus post quem těchto počátků sufixové deklinace personálií lze pokládat redukci nepřízvučných slabik (§ 4.6.6): při spojování zájmenných kořenů s pádovými sufixy k této redukci již nedocházelo. Terminus ante quem vyplývá z výskytu sufixu *t/d* v neablativních formách osobních zájmen (sti. *mat-*, *vat-* atd. v kompozitech): k jeho přejetí došlo ještě před tím, než se stal znakem ablativu (§ 5.3.6). Spojením zájmenných kořenů se sufixy *BI* a *T* vznikly důrazové formy adessivu a inessivu. Vedle nich však byly nadále užívány v těchto funkcích, jakož i ve funkcích *E-* a *E+* bezsufixové formy: zde je možno hledat počátek rozdílu mezi přízvuknými

a nepřízvučnými (enklitickými) formami osobních zájmen. Důrazová forma pro E⁻ (genitiv) byla vytvořena způsobem příznačným pro všechna zájmena (§ 7.2.1.2): rozšířením zájmenného základu o další zájmenný základ (částici). Tak vznikly genitivní formy (H)MA-NA (*mene* — srov. však § 7.7), (H)MA-SA (*meso*), TA-WA (*tewe*) apod. (pro 1. pl. a 2. pl. však nedovedeme tyto nejstarší formy genitivů rekonstruovat). Forma pro E⁺ (akuzativ) naproti tomu vznikla adaptací: jedna z nedůrazových forem byla rezervována pro tuto funkci. Paradigma osobních zájmen vypadalo na konci této vývojové fáze přibližně takto (jako příklad uvádíme zájmeno 2. sg.):

nom.	<i>tū</i>
gen.	<i>tewe</i>
ak.	<i>t(w)e</i>
lokální pády	<i>tebhi, t(w)et, toi</i>

7.1.7.3 Poněkud odlišně probíhal vývoj flexe osobních zájmen v těch ide. dialektech, z nichž se později vyvinula řečtina, germánština a anatolské j. V těchto jazycích není u osobních zájmen vůbec dosvědčena pádová forma s *-bhi*; o existenci sufixu *-t* by mohly svědčit het. formy *ammedaz, tuedaz* apod. Řecké genitivy vznikly patrně spojením zájmenných základů s elementem SA (jako u demonstrativ — § 7.2.1.2); v germ. nacházíme tyto formy posunuty do funkce adessivu (dativu): E⁻ → I⁻ → A (§ 5.3.8.2). V anatolských a germánských j. byly do paradigmát osobních zájmen začleněny formy rozšířené o důrazové GA (§ 7.1.7), a to ve funkci akuzativů (v het. též dativů a nominativu 2. sg.); v řečtině jsou dochovány jen jako emfatické varianty. Bez obdoby v jiných ide. jazycích je adaptace *i*-ových variant složených kmenů 1. pl. a 2. pl. (NA-SMI, YU-SMI) do funkce dativů v řečtině.

7.1.7.4 Další vývoj flexe osobních zájmen spočíval především v přejímání dalších pádových sufixů z nominální flexe (např. akuzativního *-m*) a dotváření pádového systému v některých jazycích (formy lokativu a instrumentálu v ii., balt. a sl.). Zvláštní zmínky si zaslouží vývoj genitivů. Původní formy (jež lze rekonstruovat jen zčásti) byly ve své hlavní funkci (E⁻) patrně záhy nahrazeny adjektivními odvozeninami (posesívy); jen v části ide. jazyků zůstaly uchovány (ale jen v 1. sg. a 2. sg.). Závažné spojení funkcí E⁻ a I⁻ v jedné formě v nominální flexi (§ 5.3.6) však vedlo k vytvoření nové společné formy pro obě funkce i v pronominální flexi, a to na bázi posesíva: lat. *mēi*, gót. *meina* atd. — K pozdějším vývojovým tendencím v pronominální flexi srov. §§ 7.1.2.5, 7.1.3.4.

7.2 Ukazovací zájmena

V inventáři demonstrativ jsou mezi jednotlivými ide. jazyky značné rozdíly. Jen některá z nich jsou společným majetkem všech nebo většiny ide. jazyků, mnohá jsou naproti tomu doložena jen v jediné větvi. Od osobních zájmen se demonstrativa

po formální stránce liší uplatněním kategorií rodu a čísla (§ 7). Častý je supletivismus. Deklinace demonstrativ se někde liší od deklinace jmen, jinde (např. v řečtině) se s ní téměř shoduje. Rozdíly mezi jednotlivými ide. jazyky jsou i v tomto ohledu značné (ale menší než u osobních zájmen), zdá se však, že jde značným dílem o důsledek pozdější diferenciaci (přichýlením k nominální flexi v některých j. apod.). Z toho vyplývá závěr, že deklinace demonstrativ (a vůbec „rodových“ zájmen) je staršího data než deklinace personálií, a můžeme také rekonstruovat — aspoň zčásti — společná ide. paradigmata. Co se týká významu jednotlivých demonstrativ, je nutno brát udávané české (příp. latinské) ekvivalenty s jistou rezervou. Funkční rozdíly tu nepochybně byly, jejich přesné stanovení je však obtížné (v tomto případě je zvláště důležitá znalost živého jazykového úzu, jež nám přirozeně pro starší vývojová stadia ide. jazyků chybí). Významy konkrétních demonstrativ v jednotlivých ide. jazycích se plně nekryjí; při opačném postupu (od významu k formě) musíme mj. konstatovat, že ide. jazyky nemají společné demonstrativum k ukazování na vzdálenější předmět („onen“). Klasifikace demonstrativ vycházející z kategorie osoby („Ich-Deixis“ — „Du-Deixis“ — „Er-Deixis“) je podle našeho mínění neodůvodněná.

7.2.1 Základní demonstrativum „ten“ (tab. na str. 154)

Význam tohoto základního demonstrativa je celkem dobře uchován u našeho „ten“: ukazovalo se jím na různé položené předměty (blízké i vzdálené), zpravidla už známé. Odtud jeho časté anaforické užívání na jedné straně, na druhé straně pak jeho gramatikalizace v ř. a germ. (→ člen, § 5.5.3). Lat. *iste* nesouvisí s ostatními zde uvedenými zájmeny (srov. § 7.2.8); má sloužit pouze jako ukázka deklinace demonstrativ v latině.

7.2.1.1 V deklinaci základního demonstrativa se střídají dva kořeny: *so* a *to*. Původní jejich distribuce je uchována v ii. a germ.: *so* je pouze v nom. sg. m. a f., všude jinde je *to*. Jako nominativ m. slouží holý kořen, nom. f. byl k němu přitvořen již v obecně indoevropské fázi podle nominativů jmen (§ 5.6.1.3). V balt. a sl. byly původní nominativy **so*, **sā* nahrazeny novotvory od koř. *to*: **tos*, **tā*. Nominativ (akuzativ) sg. neutra je tvořen od koř. *to* sufixem (determinativem) *t*: **tot*. Indoevropského data je i tvoření akuzativu sg. sufixem *-m* (§ 5.2.1.3): **tom*, **tām*. Germánské tvary (gót. *pana*, *pata*) ukazují na rozšíření původních tvarů o přídavek neznámého původu ještě v době před ztrátou koncových souhlásek.

7.2.1.2 Genitiv sg. m. n. je tvořen způsobem typickým pro všechna zájmena: tvary **tosyo* (sti. *tasya*, hom. *toio* > att. *tou*), **teso* (gót. *þis*, stprus. *stesse*), *togo* (sl.) představují složeniny dvou zájmenných kořenů, odpovídající determinativním složeninám dvou jmen (dod. III). První část odkazuje na akcesorní člen nominální grupy (vlastníka apod.), druhá na konstitutivní člen (vlastněné apod.): *to-syo* „toho to“. Lat. *-ius* (v *istius* apod.) reprezentuje patrně variantu **esyso*, rozšířenou o genitivní *-s*: **esyso-s* > **eyos* (disimilací) > *-ius*. Lit. *to* je nejspíše novotvar podle nominální flexe (stprus. *stesse*). — Genitivní formy fem. vznikly patrně proporcí

		sti.	ř.	gót.	lit.	stsl.	lat.
m. n.	sg. nom. m.	sa	ho	sa	tas	τ	iste
	n.	tat	to	pata		to	istud
	gen.	tasya	tou	þis	to	togo	istius
	ak. m.	tam	ton	þana	tą	τ	istum
	dat.	tasmai	tōi	þamma	tam	tomu	isti
	lok.	tasmin			tame	tomъ	
	instr.	tena			tuo	tēmъ	
	abl.	tasmāt					istō
	pl. nom. m.	te	hoi	þai	tie	ti	isti
	n.	tāni	ta	þō		ta	ista
	gen.	tešām	tōn	þizē	tu	tēchъ	istorum
	ak. m.	tān	tous	þans	tuos	ty	istos
	dat.	tebhyaḥ	tois	þáim	tiems	tēmъ	istis
	lok.	tešu			tuose	tēchъ	
	instr.	tebhīḥ			tais	tēmi	
	du. nom. m.	tau	tō		tuodu	ta	
n.	te				tē		
gen.	tayoh			tūdvieju	toju		
dat.	tābhyaṃ	toin		tiemdviem	tēma		
f.	sg. nom.	sā	hē	sō	ta	ta	ista
	gen.	tasyāḥ	tēs	þizōs	tos	toje	istae
	ak.	tām	tēn	þō	tą	tō	istam
	dat.	tasyai	tēi	þizái	tai	toji	istae
	lok.	tasyām			toje	toji	
	instr.	tayā			ta	tojo	
	pl. nom.	tāḥ	hai	þōs	tos	ty	istae
	gen.	tāsām	tōn	þizō	tu	tēchъ	istārum
	ak.	tāḥ	tās	þōs	tas	ty	istās
	dat.	tābhyaḥ	tais	þáim	toms	tēmъ	istis
	lok.	tāsu			tose	tēchъ	
	instr.	tābhīḥ			tomis	tēmi	
	du. nom.	te			tiedvi	tē	
	gen.	tayoh			tūdvieju	toju	
	dat.	tābhyaṃ			tiemdviem	tēma	

*so : *sā = *tosyo : *tosyā = *teso : *tesā; nově vzniklé tvary *tosyā*, *tesā* byly dále doplněny o -s podle vzoru nominální flexe. Stsl. *toje* má koncovku gen. sg. *yā*-kmenů (těžko vysvětlitelnou!), základ *toj-* nejspíše pochází z instrumentálu (§ 7.2.1.3): analogií podle instr. byla v gen. (a dalších pádech) skupina -sy- nahrazena pouhým -y-. Ř. a lit. genitiv sg. f. jsou novotvary podle nominální flexe.

7.2.1.3 Tvary instrumentálu sg. větším dílem obsahují kořen *toi* (§ 7.2.1.5); ten je v sti. *tena* rozšířen o partikuli **ne*, ve stsl. *tēmъ*, stangl. *ðæm* apod. o instrumentální sufix -mi (§ 5.2.1.6), ve tvarech f. sti. *tayā*, stsl. *toje* o instrumentální koncovku

ā-kmenů **-ā(m)* (§ 5.4.8.1). Lit. tvary patrně představují inovace podle nominální flexe.

7.2.1.4 Tvary dativu, lokativu a ablativu sg. m. (n.) mají ve většině ide. jazyků kořen rozšířený o element (s)m: dat. sg. sti. *tasmai*, umber. *esmei* (§ 7.2.2), gót. *þamma*, sthn. *demu*, stprus. *stesmu*, lit. *tam(ui)*, stsl. *tomu*. Vzhledem k nepravděpodobnosti hláskového vývoje -sm- > -m- v příslušných jazycích je třeba počítat buď s variací *SMA* ~ *MA* (§§ 4.2.21, 4.6.2), anebo s analogickým odsunutím s napodobením situace v instr. sg. (stangl. *ðæm*, stsl. *tēmъ* apod. — § 7.2.1.3; podobně ve femininních tvarech — § 7.2.1.2). Koncovky těchto tvarů jsou zřejmě upraveny podle nominální flexe v příslušných jazycích. Ř. *tōi* má dativní koncovku *o*-kmenů, lat. *isti* (apod.) dativní koncovku souhláskových kmenů. U feminina sledujeme koncovky *ā*-kmenů; báží je v ř. a lit. nominativ, v ii., germ. a sl. naproti tomu genitiv (§ 7.2.1.2).

7.2.1.5 Jako nominativ pl. m. slouží **toi*, představující variantu zájmeného kořene *to* (§ 7.6). Od této bezkoncovkové formy je odvozena řada dalších pádových forem pomocí pádových sufixů jmen: dat. pl. sti. *tebhyaḥ*, gót. *þáim*, lit. *tiems*, stsl. *tēmъ*, lok. pl. sti. *tešu*, stsl. *tēchъ* (a ř. dativ *toisi*), instr. pl. sti. *tebhīḥ*, stsl. *tēmi*. Genitiv pl. byl patrně tvořen obdobným způsobem jako gen. sg. (§ 7.2.1.2), totiž přidáním -so: **toi-so* + *m* (podle jmenných genitivů pl.) > sti. *tešām*, stsl. *tēchъ*, gót. *-aizē*, *-aizō* v adjektivní deklinaci (§ 5.6.2; kdežto *þizē*, *þizō* bylo dodatečně přetvořeno podle gen. sg. *þis*). Od téhož základu je konečně tvořen i genitiv du. **toy-ous* (§ 5.2.3.3; > sti. *tayoh*, stsl. *toju*) a dativ du. v balt. a sl. (*tiem-*, *tēma*).

7.2.1.6 Ostatní plurální pády m. a n. mají podoby odpovídající deklinaci *o*-kmenových jmen. Obecně indoevropské jsou ak. pl. m. **toms*, nom. pl. n. **tā* a nom. du. **tōu* (m.), **toi* (f., n.; § 5.2.3.1). Novějšího původu budou gen. pl. ř. *tōn*, lit. *tu*, dat. pl. ř. *tois*, lat. *istis* a instr. pl. sti. *taiḥ* (vedle *tebhīḥ*), lit. *tais*.

7.2.1.7 Z plurálních forem fem. jsou obecně indoevropské nom. **tās* (ř. *hai* a lat. *istae* jsou novotvary) a ak. **tā(m)s*. V ostatních pádech se snad původně nerozlišoval rod: formy odvozené od **toi* (§ 7.2.1.5) sloužily i pro fem., což je ještě zachováno v sl. a germ. Teprve později vznikly pádové formy od základu **tā*, především gen. pl. f., a to porocí

*toi : **toisōm* = **tās* : *tāsōm*

Tato forma **tāsōm* byla východiskem inovace genitivů pl. v řečtině a zejména v latině (§§ 5.4.8.1, 5.4.9.1).

7.2.2 Zájmeno, jež funguje v italických a germánských j. jako anaforicum, v indo-iránských j. jako demonstrativum „tento“, má v těchto jazycích značně rozdílné tvary. V baltštině a slovanštině splynulo v jedno paradigma se zájmenem *yo* (§ 7.5), v hethitštině je uchováno jako enklitické zájmeno -aš „on“. V řečtině jen nejisté stopy.

m. n.	sti.			f.		
	sti.	lat.	gót.	sti.	lat.	gót.
sg. nom. m.	<i>ayam</i>	<i>is, eis</i>	<i>is</i>	<i>iyam, av. ī</i>	<i>ea</i>	<i>si</i>
n.	<i>īdam</i>	<i>id</i>	<i>ita</i>			
gen.	<i>asya</i>	<i>eius</i>	<i>is</i>	<i>asyāh</i>	<i>eius</i>	<i>izōs</i>
ak.	<i>īmam</i>	<i>eum, im, em</i>	<i>ina</i>	<i>īmām, īm</i>	<i>eam</i>	<i>ija</i>
dat.	<i>asmāi</i>	<i>eī</i>	<i>imma</i>	<i>asyāi</i>	<i>eī</i>	<i>izai</i>
lok.	<i>asmīn</i>			<i>asyām</i>		
instr.	<i>anena</i>			<i>anayā, ayā</i>		
abl.	<i>asmāt</i>	<i>eō</i>		<i>eā</i>		
pl. nom. m.	<i>ime</i>	<i>(i)ī, eī</i>	<i>eis</i>	<i>īmāh</i>	<i>eae</i>	<i>ijōs</i>
n.	<i>īmā(ni)</i>	<i>ea</i>	<i>ija</i>			
gen.	<i>ešām</i>	<i>eōrum</i>	<i>izē</i>	<i>āsām</i>	<i>eārum</i>	<i>izō</i>
ak.	<i>īmān</i>	<i>eos</i>	<i>īns</i>	<i>īmāh, av. īš</i>	<i>eās</i>	<i>ijōs</i>
dat.	<i>ebhyaḥ</i>	<i>(i)īs, eīs</i>	<i>īm</i>	<i>ābhyaḥ</i>	<i>(i)īs, eīs</i>	<i>īm</i>
		atd.			atd.	

7.2.2.1 Tvary tohoto ide. zájmena obsahují kořen *o/e ~ i ~ ei/oi* (= $H_1A \sim H_1I \sim H_1AI$, §§ 4.6.2, 7.6). Varianta *ei/oi* fungovala — bez sufixu — nejen jako nominativ pl. m. (lat. *ī*, gót. *eis* s přidaným *-s*; srov. § 7.2.1.5), ale také jako nom. sg. m.: sti. *ay-am* (s přídatkem *-am*, § 7.1.3.1), stlat. *ei-s*. Mladšího data bude nom. sg. m. **is* (lat., gót.). *ei/oi* je dále obsaženo v indoíránském gen. pl. m., dat. pl. m., lok. pl. m., instr. pl. m. a instr. sg. f. *ayā*; struktura těchto tvarů je jinak obdobná struktuře příslušných pádových forem zájmena *so/to* (§§ 7.2.1.2n.).

7.2.2.2 Od varianty *i* byl tvořen — vedle zmíněného už nominativu **is* — akuzativ sg. m. **im*: stlat. *im, em*, gót. *ina* (srov. § 7.2.1.1). V indoíránské bylo **im* rozšířeno o typický zájmenný sufix *-am* (§§ 7.1.3.1, 7.2.2.1); tento tvar byl záhy chápán jako *ima-m* a kmen *ima-* posloužil ještě v indoíránské fázi jako východisko inovace nominativu a akuzativu pl. a du. všech rodů (sti. *ime, imān* atd.). Starší tvar akuzativu pl. m. je uchován v gót. *īns*. Kořen *i* je dále obsažen v nom. ak. sg. n. **it* (§ 7.2.1.1; v ii. a germ. přidán další sufix podobně jako v akuzativu sg. m. aj.).

7.2.2.3 Tvary gen. sg. m., dat. sg. m., lok. sg. m. a abl. sg. m. (sti. *asmāt*) obsahují kořen *e/o*; o jejich struktuře platí mutatis mutandis to, co bylo řečeno v §§ 7.2.1.2, 7.2.1.3. Tentýž kořen je v het. enklitických tvarech *-aš, -at, -an* apod.

7.2.2.4 Tvary feminina jsou větším dílem tvořeny obdobně jako u zájmena *so/to* (§§ 7.2.1.2—7). Nejstarší podoba nom. sg. je uchována v av. *ī* (sti. *iy-am* — § 7.1.3.1), akuzativu sg. ve véd. *īm*, akuzativu pl. v av. *īš*. Ostatní formy těchto pádů představují inovace (sti. *īmām* atd.).

7.2.2.5 Instrumentál sg. a genitiv du. jsou v indoíránské suplovány tvary od základu *ana-* (§ 7.2.5), nominativ sg. fem. v germánštině tvarem od kořene *so ~ si* (§§ 7.1.5.2, 7.2.1.1). V latině je většina pádů tvořena od dvojslabičného základu *eyo-, eyā-* (*ei-o* nebo *e-yo?*); totéž lze říci o některých germánských tvarech.

7.2.3 K ukazování na blízký předmět („tento“) sloužilo v indoevropštině nejspíše demonstrativum s kořenem *ko ~ ki ~ koi*. Je zachováno v hetitštině, baltštině a slovanštině, ve zbytecích i v jiných ide. jazycích (především v germánštině):

	het.	lit.	stsl.	germ.		
sg. nom.	<i>kaš</i>	m. <i>šis</i>	f. <i>ši</i>	m. <i>sō</i>	f. <i>si</i>	stangl. <i>hē</i>
gen.	<i>kel</i>	<i>šio</i>	<i>šios</i>	<i>sego</i>	<i>seje</i>	<i>hīs</i>
ak.	<i>kun</i>	<i>šī</i>	<i>šiā</i>	<i>sō</i>	<i>sijō</i>	got. <i>hina</i>
dat.	<i>kedani</i>	<i>šiam</i>	<i>šiai</i>	<i>semu</i>	<i>seji</i>	<i>himma</i>
pl. nom.	<i>ke</i>	<i>šie</i>	<i>šios</i>	<i>si(i)</i>	<i>sije</i>	stangl. <i>hīe</i>
gen.	<i>kenzan</i>	<i>šiū</i>			<i>sichr</i>	<i>hiera</i>
ak.	<i>kuš</i>	<i>šiuos</i>	<i>šias</i>		<i>sije</i>	<i>hīe</i>
		atd.				

Distribuce kořenových variant je různá: v het. je doloženo pouze *ke/ko* (resp. *koi*), v lit. jen *ki* (ve většině tvarů ovšem tematizované), v sl. *ki* i *ke*. V germ. je *ki* zachováno s původním významem „tento“ jen ve zbytecích (gót. *himma* apod.); v ingveonských dialektech kontinentální germánštiny (§ 1.2.8.1) splynulo v jedno paradigma s tvary od kořene *e/o ~ i* (§§ 7.2.2n.) a funguje jako zájmeno 3. osoby. — Struktura jednotlivých tvarů je podobná jako u předcházejících demonstrativ (viz např. typický zájmenný dativ lit. *šiam*, stsl. *semu*, gót. *himma*, fryg. *semoun*). Hethitské paradigma je ukázkou zájmenné flexe v anatolských j. s některými zvláštními koncovkami: gen. sg. *-el* (§ 7.1.2.5), dat. sg. *-edani*, gen. pl. *-enzan* apod.

7.2.4 V latině je demonstrativum „tento“ tvořeno od kořene *ghe/gho ~ ghei*. Struktura tvarů je podobná jako u předcházejících zájmen, singulární tvary jsou však většinou rozšířeny o zesilující částici *ke* (§ 7.2.3): nom. sg. m. *hic* < **ghe-ke*, gen. *huius* < **ghosyo-s*, ak. *hunc* < **ghom-ke*, nom. -ak. sg. n. *hoc* < **ghot-ke*, nom. pl. m. *hī* < **ghoi* atd.

7.2.5 K ukazování na vzdálenější předmět („onen“) slouží v řadě ide. jazyků zájmenné základy obsahující nosovku *n* (kombinace zájmenného kořene *no* s různými jinými elementy): sti. *ena-* (neúplné paradigma; anaforikum), ř. *(e)keinos* (*e-ke-eno-*), gót. *jáins* (*yoi-no-?*), stsev. *hinn* (*ki-no-?*), lit. *ans*, stsl. *onr* (*o-no-*; odpovídající ii. *ana-* bylo vtěleno do paradigmatu zájmena *o ~ i* — § 7.2.2.5) aj. O deklinaci těchto zájmen platí v podstatě to, co bylo řečeno v předcházejících odstavcích.

7.2.6 Stejnou funkci má i lat. *ille, illa, illud*, stlat. *ollus, olla*. Vysvětlení těchto tvarů je nesnadné. *Ille* sotva vzniklo hláskovým vývojem z *oll-* (< **ol-no-?*), spíše je produktem kontaminace zájmen *is* a *ollus* anebo jde o spojení zájmena *is* s částicí *le* (srov. § 7.2.8).

7.2.7 V sanskrtu slouží k ukazování na vzdálenější předmět zájmeno s velmi podivnou flexí:

	sg.			pl.		
	m.	n.	f.	m.	n.	f.
nom.	<i>asau</i>	<i>adah</i>	<i>asau</i>	<i>amī</i>	<i>amūni</i>	<i>amūh</i>
gen.		<i>amušya</i>	<i>amušyāh</i>		<i>amīšām</i>	<i>amūšām</i>
ak.	<i>amum</i>	<i>adah</i>	<i>amūm</i>	<i>amūn</i>	<i>amūni</i>	<i>amūh</i>
dat.		<i>amušmai</i>	<i>amušyai</i>	<i>amībhyaḥ</i>		<i>amūbhyaḥ</i>
				atd.		

Toto paradigma představuje čistě indický výtvor; v íránštině má protějšek pouze nom. sg. *asau* (av. *hāu*, stpers. *hawv*), představující nejspíše kombinaci zájmenných kořenů (*e/o*) + *so* + *ou* (§§ 7.2.1.1, 7.2.2.1; *ou* je možno pokládat za variantu kořene *o*). Nom. sg. f. **e-sā-ou* hláskovým vývojem splynul s tvarem m. Pro neutrum je možno předpokládat **e-tod-ou* > **atadau* > **adau* (haplologií) > sti. *ado*, gramatiky mylně interpretované jako sandhiová varianta domnělé formy *adah*. Východiskem ostatních sti. forem je nejspíše forma ak. sg. m. *amum*, kterou můžeme interpretovat dvojím způsobem: 1° *om* (akuzativ zájmena *o*) + *u* (částice) + *m* (opakovaný akuzativní sufix); 2° *e* + *mu* (zájmenný kořen — § 7.6) + *m* (akuzativní sufix). Tento druhý výklad nachází jistou oporu v het. *apun* (ak. sg. k *apaš* „onen“), jež lze interpretovat jako *o-bhu-m* (*bhu* by byl zájmenný základ paralelní k *mu* — § 7.1.4.1). K této akuzativní formě pak byly přitvořeny ostatní pády analogií podle základního demonstrativa *sa, sā, tat* (§ 7.2.1); nom. pl. m. *amī* snad vznikl napodobením formy **tai*.

7.2.7.1 Zájmenný kořen *ou* (varianta kořene *o*) je snad skryt i v ř. demonstrativu *houtos, havtē, touto* „tento“ (< *so* + *ou* + *to* atd.). Za jeho tematizovanou podobu můžeme podkládat av. *ava-* „onen“, stsl. *ovъ* „tento — onen“.

7.2.8 V jednotlivých ide. jazycích vznikla ještě další demonstrativa, a to spojováním základních ukazovacích zájmen *so/to* a *o/i* s různými anteponovanými nebo postponovanými elementy. V indoíránštině vzniklo takto zájmeno (sti.) *eša, ešā, etat* (*oi* + *so/to*), v ř. *hode, hēde, tode* „tento“, v germánštině gót. *sah, sōh, patuh* (*so/to* + *ke*), sthn. *dese* (*to* + *se*) > nhn. *dieser* atd., v baltštině lit. *šitas, šita* „tento“ (*ki* + *to*) aj., v slovanštině r. *tot*, č. *tento* apod. Složeniny základního zájmena *o/i* zacházíme především v latině: *īdem, eadem, idem* „tentýž“, *iste, ista, istud* „tenhle“, *ipse, ipsa, ipsum* „sám“. V případě zájmena *īdem* zůstala zachována původní struktura tvarů, u druhých dvou (*is-te, *is-pse*) se flexe přemístila na konec složeniny (v archaickém jazyce jsou ještě tvary *eampse, eōpse* apod.). Není vyloučeno, že sem patří i *ille* (< **is-le* — § 7.2.6). Je pozoruhodné, že tvary tohoto druhu byly později

znovu rozšiřovány o zesilující částice: *istic, illic* (srov. *hic* — § 7.2.4), v lid. latině *ecce iste* (> fr. *cel*, it. *questo*, rum. *acest*), *ecce ille* (> fr. *cel*, it. *quello*, rum. *cel*) apod.

7.3 Tázací zájmena

Všechny formy indoevropských interogativ jsou tvořeny od kořene *k^{wo}* ~ *k^{wi}* ~ *k^{woi}*:

	sti.	ř.	lat.	gót.	lit.	stsl.	het.
sg. nom. m.	<i>kaḥ</i>		<i>quī</i>	<i>hwas</i>	<i>kas</i>	<i>kъto</i>	
	<i>čiš</i> (av.)	<i>tis</i>	<i>quis</i>				<i>kuiš</i>
n.	<i>kat</i> (av.)		<i>quod</i>	<i>hwa</i>			
	<i>čit</i> (av.)	<i>ti</i>	<i>quid</i>			<i>čyto</i>	<i>kuit</i>
gen.	<i>kasya</i>	<i>teo</i> (hom.)	<i>cuius</i>	<i>hwis</i>	<i>ko</i>	<i>kogo</i>	<i>kuel</i>
						<i>česo</i>	
ak.	<i>kam</i>			<i>hwana</i>	<i>ką</i>	<i>(kogo)</i>	
	<i>čim</i> (av.)	<i>tina</i>	<i>quem</i>				<i>kuiñ</i>
dat.	<i>kasmāi</i>	<i>tini</i>	<i>cui</i>	<i>hwamma</i>	<i>kam</i>	<i>komu</i>	<i>kuedani</i>
			<i>pusme</i> (umber.)				
			atd.				
pl. nom. m.	<i>ke</i>		<i>quī</i>				<i>kueš</i>
n.	<i>kā(ni)</i>		<i>quae</i>				<i>kue</i>
gen.	<i>kešām</i>		<i>quorum</i>				
ak. m.	<i>kān</i>		<i>quōs</i>				<i>kueuš</i>
dat.	<i>kebhyah</i>		<i>quibus</i>				<i>kuedaš</i>
						atd.	

Plurální tvary jsou zjevně pozdějšího původu (ve většině ide. jazyků chybějí). It., lat. a germ. mají zvláštní tvary pro femininum, což zjevně představuje inovaci; stav ostatních ide. jazyků odpovídá původnímu rozlišování životného a neživotného rodu (§ 5.6.1.1).

7.3.1 V nominativu a akuzativu nacházíme tvary jak od kořene *k^{wo}*, tak i *k^{wi}*: v it. a lat. vedle sebe, v ř. a het. jen od koř. *k^{wi}*, v germ. a balt. jen od koř. *k^{wo}*, v sl. obsahuje tvar m. kořen *k^{wo}*, tvar n. kořen *k^{wi}*. Ostatní pády jsou tvořeny od koř. *k^{wi}/k^{wo}*. Nominativ m. má všude sufix *-s*, výjimku tvoří jen lat. *quī* < **k^{woi}* (srov. sti. *ayam* — § 7.2.2.1). Nom. n. má typický pronominální sufix *-t*. V sl. byly oba nominativy rozšířeny o částici *to*: *kъ-to, čb-to*. Akuzativ má sufix *-m* (**k^{wom}*, **k^{wim}*); v ř. bylo **tin* (< **k^{wim}*) rozšířeno o další akuzativní koncovku *-a* (< **-m*), odtud abstrahovaný základ *tin-* pak posloužil k vytvoření nových forem genitivu a dativu (*tinōs, tini*). Ostatní pády jsou tvořeny stejným způsobem jako u demonstrativ: gen. **k^{wosyo}*, **k^{weso}*, dat. **k^{wo}(s)mo...* atd.

7.3.2 Od kořene *k^{wo}* (atd.) je tvořena pomocí různých sufixů řada sekundárních interogativ. Obecně indoevropská je odvozenina tvořená sufixem *tero* (§ 5.6.3.4) s významem „který z obou“: sti. *katara-*, ř. *poteros*, lat. *uter*, got. *h^waþar*, lit. *katras*, stsl. *kotoryjъ*. V germ. a lit. hraje důležitou úlohu interogativum tvořené sufixem *yo* od tázacího adverbia s *r*-ovým sufixem: gót. *h^war*, lit. *kur* „kde“ (**k^wo-r*, **k^wu-r*) → gót. *h^warjis*, lit. *kur(i)s* „který“.

7.4 Neurčitá zájmena

Interrogativa, nemají-li vlastní přízvuk, fungují často jako indefinitiva, zejména v záporných větách (ř. *tis* „kdo“ — *tis* „někdo“, lat. *quid* „něco“, lit. *kàs* „někdo“ apod.). Častěji ovšem vznikají indefinitiva z interogativ přidáním různých antepovonaných nebo postponovaných elementů: sti. *kaš-čít*, *kaš-čana* „někdo“, lat. *ali-quis* „někdo“, *quī-dam*, *quis-quam* „kdo“, gót. *h^was-hun* „někdo“, lit. *kaž-kas*, *kas nors*, č. *ně-kdo*, *kdo-si* apod. Spojení interogativa s částicí *k^we* má význam „kdo-koli → každý“: av. *čiščā*, lat. *quisque*, gót. *h^wazuh* apod.

7.5 Vztažná zájmena

Ve východindoevropských j. (ii., ř.) fungují jako relativum tvary od kořene *yo*, jež v balt. a sl. vykonávají funkci anaforického zájmena (zájmena 3. osoby):

	m. n.				f.			
	sti.	ř.	lit.	stsl.	sti.	ř.	lit.	stsl.
sg. nom. m.	<i>yaħ</i>	<i>hos</i>	<i>jis</i>	(<i>j^bže</i>)	<i>yā</i>	<i>hē</i>	<i>ji</i>	(<i>jaže</i>)
n.	<i>yat</i>	<i>ho</i>		<i>je</i>				
gen.	<i>yasya</i>	<i>hou</i>	<i>jo</i>	<i>jego</i>	<i>yasyāħ</i>	<i>hēs</i>	<i>jos</i>	<i>joje</i>
ak.	<i>yam</i>	<i>hon</i>	<i>jī</i>	<i>jъ</i>	<i>yām</i>	<i>hēn</i>	<i>ja</i>	<i>jē</i>
dat.	<i>yasmai</i>	<i>hōi</i>	<i>jam</i>	<i>jemu</i>	<i>yasyai</i>	<i>hēi</i>	<i>jai</i>	<i>jeji</i>
lok.	<i>yasmīn</i>		<i>jame</i>	<i>jemъ</i>	<i>yasyām</i>		<i>joje</i>	<i>jeji</i>
instr.	<i>yena</i>		<i>juo</i>	(<i>jimъ</i>)	<i>yayā</i>		<i>ja</i>	<i>jejo</i>
pl. nom. m.	<i>ye</i>	<i>hoi</i>	<i>jie</i>	(<i>jⁱže</i>)	<i>yāħ</i>	<i>hai</i>	<i>jos</i>	(<i>ježe</i>)
n.	<i>yā(ni)</i>	<i>ha</i>		(<i>jaže</i>)				
gen.	<i>yešām</i>	<i>hōn</i>	<i>ju</i>	(<i>jichъ</i>)	<i>yāsām</i>	<i>hōn</i>	<i>ju</i>	(<i>jichъ</i>)
ak.	<i>yān</i>	<i>hous</i>	<i>juos</i>	<i>jē</i>	<i>yāħ</i>	<i>has</i>	<i>jas</i>	<i>jē</i>
dat.	<i>yebhyaħ</i>	<i>hois</i>	<i>jiems</i>	(<i>jimъ</i>)	<i>yābhyaħ</i>	<i>hais</i>	<i>joms</i>	(<i>jimъ</i>)

atd.

7.5.1 Jak je na první pohled patrné, jsou jednotlivé pády tvořeny stejným způsobem jako u demonstrativ (§§ 7.2n.). Některé baltské a slovanské tvary mohou od původu

patřit zájmenu *o ~ i* (§ 7.2.2), s nímž *yo* v těchto jazycích splynulo v jedno paradigma.

7.5.2 V latině a baltštině plní funkci relativa interogativum: lat. *quī* (§ 7.3), lit. *kurs* (§ 7.3.2). V gótštině je relativum odvozeno od základního demonstrativa partikulí *-ei*: *saei*, *sōei*, *þatei*. V slovanštině slouží jako relativum výše uvedené anaforické zájmeno, rozšířené o částici *že*: stsl. *j^bže*, *jegože*, *jemuže* atd. Užívání tázacích zájmen ve funkci relativa v germ. a sl. jazycích je až pozdějšího data.

7.6 Pronominální kořeny a geneze deklinace rodových zájmen

Pronominální kořeny (§ 4.6.2) fungují samostatně jako částice a spojky (1) v jednotlivých případech i jako pádové formy zájmen (2, 3, 4), ve vzájemných spojeních a ve spojeních s pádovými sufixy jako složené částice a spojky (1), pádové formy zájmen osobních (2), ukazovacích (3) a tázacích (4) a jako číslovky (7). Dále jsou patrně obsaženy v některých pádových sufixech jmen (5), v osobních sufixech sloves (6) a snad i v některých kořenech (jako „kořenové sufixy“ — §§ 4.6.1, 4.7.4, 4.7.4.1). Distribuce pronominálních kořenů (jejich výskyt ve svrhu uvedených případech) je zachycena v následující tabulce:

	A	I	U	AI
B	1	5		1
T	1 2 3 6	1	1 2	1 2 3
D	1 6 7	1 3 6	6	
K	1 3	1 3	3	1 3
G	1 2 3	1 3	1	3
K ^w	1 4	4	1	4
M ₂	1 2 6		2	2
S	1 2 3 6	(2) 3 5	5	1 2
H ₁ /H ₂	1 2 3 5 6	1 3 5	1 5	1 3
H ₃	2 3 5 7	2 3 5 7		7
Y	1 3		1 2	1
W	2			2
(S)M ₁	1 2 3	2 3	1 5	1 3
N	1 2 3	3		

Stanovit významové (funkční) rozdíly mezi jednotlivými pronominálními kořeny je možné jen zčásti; srov. §§ 7.1.7, 7.2n. Přitom lze konstatovat, že v případech 2, 3, 4, 6, 7 je relevantní spíše konsonantická složka, kdežto v případě 5 (nominální flexe) spíše vokální složka pronominálního kořene. Srov. též § 7.7.

7.6.1 Deklinace rodových zájmen (demonstrativ, interrogativ atd.) je staršího data než deklinace personálií (rozdíly mezi jednotlivými ide. jazyky jsou tu menší — § 7.2), na druhé straně je však zřejmě mladší než deklinace jmen. O tom mj. svědčí chybění ablautových jevů v zájmené deklinaci.

7.6.2 Lze se domnívat, že deiktickou funkci plnily zpočátku neohebné částice (= pronominální kořeny, resp. jejich kombinace). Teprve později se začala tato slova skloňovat — zprvu snad jen v samostatném (neatributivním) postavení (tak je tomu např. v turkotatarských j.); tak vznikl rozdíl mezi neohebnými částicemi na jedné straně a skloňovanými zájmeny na straně druhé. Po formální stránce probíhal tento proces podobně jako u osobních zájmen: spočíval jednak v (re)distribuci pronominálních kořenů a jejich složenin (v jejich adaptaci do jednotlivých pádových funkcí), jednak v přebírání pádových sufixů jmen. Tento druhý případ byl ve starší fázi vývoje rodových zájmen zřejmě méně častý: opravdu starého data je patrně jen rozlišení nominativu a akuzativu přejetím sufixu *-m* (resp. *-ms* v ak. pl.) z nominální flexe, kdežto ostatní formy tohoto druhu jsou podle všeho mladší.

7.6.3 O tom, jak významnou úlohu sehrála v procesu geneze indoevropských zájmen kompozice (skládání zájmených kořenů, přidávání částic), lze se přesvědčit i z jejich pozdějšího vývoje (§§ 7.2.7—8). Za nejstarší (nebo jednu z nejstarších) formu tohoto druhu můžeme pokládat nominativ-akuzativ sg. n. **tot* (sti. *tat*, ř. *to* atd.), vzniknuvší snad redukcí druhé slabiky ve složenině *TÁ-TA*. V dalších starých složeninách tato redukce již nenastala: ve složeninách *TA-SYA*, *TA-SA*, *TA-GA* apod., sloužících jako genitiv (§ 7.2.1.2) a ve složeninách *TA-SMA*, *TA-SMI* aj., fungujících jako lokální pády. Forma *TA-SMI* snad měla význam inessivní, *TA-SMA* význam adessivní (§§ 5.1.3, 5.3.5); objevila se však domněnka, že složených tvarů se (*s*)*m* se původně užívalo jen k ukazování na živé bytosti. — Nejstarší paradigma rodových zájmen mohlo vypadat asi takto (jako příklad uvádíme tvary od kořene *TA ~ SA*):

	—	0	+
E	<i>TASYA</i> <i>TASA</i> <i>TAGA</i>	<i>SA</i> <i>TA(T)</i>	<i>TAM</i>
I	<i>TASMI</i>		
A	<i>TASMA</i>		

7.6.4 Teprve později došlo k diferenciaci tvarů co do rodu a čísla. K rozlišení co do numeru bylo v první fázi využito existujících variant pronominálních kořenů, např. *TA — TAI* (§ 7.6). Právě využití forem s vokalizmem *AI* výmluvně svědčí o tom, že funkce jednotlivých pronominálních kořenů (jejich variant) nejsou primární, ale představují výsledek redistribuce (adaptace). Jak již bylo ukázáno v před-

cházejících odstavcích, funguje forma s *AI* někde jako plurál (*TAI*), jinde jako nominativ singuláru (*HAI*, *K^wAI*) a nadto je obsažena i v některých dalších formách (instrumentál sg. aj.).

7.6.5 Ostatní formy rodových zájmen zřejmě vznikly až později — přidáním pádových sufixů jmen k výše uvedeným základním formám; jejich geneze byla popsána v §§ 7.2.1.2—7.

LITERATURA (§§ 7—7.6.5)

- Baader T., Die identifizierende Funktion der Ich-Deixis im Indoeuropäischen (Heidelberg 1929)
 Balász J., Gli interrogativi slavi e l'origine del genere. (in) AION, sez. ling. 7 (1966), s. 5—20
 Bednarczuk L., Spójnik adwerzatywny w językach indoeuropejskich. (in) Lingua Posn. 11 (1966), s. 33—46
 Benveniste E., L'anaphorique prussien *din* et le système des démonstratifs indo-européens. (in) Studi baltici 3 (1933), s. 121—130
 Benveniste E., Flexion pronominale en hittite. (in) Lg 29 (1953), s. 255—262
 Benveniste E., Problèmes de linguistique générale (Paris 1966), s. 225—236, 251—257, 258—266
 Brugmann K., Die Demonstrativpronomina der idg. Sprachen (Leipzig 1904)
 Dal I., Ein archaischer Zug der germanischen Pronominalflexion. (in) NTS 9 (1938), s. 186—218
 Erhart A., Gr. *sphō*, *sphis*. (in) SPFFBU E 2 (1957), s. 135—140
 Etymologický slovník slovanských jazyků. Slova gramatická a zájmena. Sv. 2. Spojky, částice, zájmena a zájmená adjektiva (Praha 1980)
 Forchheimer P., The Category of Person in Language (Berlin 1953)
 Gonda J., The Original Character of the IE Relative Pronoun *yo-*. (in) Lingua 4 (1954), s. 9—41
 Hahn E. A., The Origin of the Relativa *k^{wi-} k^wo-*. (in) Lg 21 (1946), s. 68—86
 Hahn E. A., The Indefinitive-relative-interrogative Stem *sem- sm- smo-*. (in) Lg 18 (1942), s. 83—116
 Hujer O., Zur Deklination der Personalpronomina. (in) IF 30 (1912), s. 49—54
 Jensen H., Bemerkungen zum ungeschlechtigen Personalpronomen des Indogermanischen. (in) IF 48 (1930), s. 117—126
 Jucquois G., La triple fonction du réfléchi. (in) Leuvense Bijdragen 62.3 (1973), s. 237—249
 Kopěčný F., Zur Etymologie grammatischer Wörter und der Partikeln. (in) TLP 3 (1968), s. 179—187
 Kuryłowicz J., The Inflectional Categories of Indo-European (Heidelberg 1964), s. 240—246
 Lane G. S., On the Formation of the IE Demonstrativa. (in) Lg 37 (1961), s. 469—475
 Liebert G., Die indoeuropäischen Personalpronomina und die Laryngaltheorie (Lund 1957)
 Majtinskaja K. E., Mestoimenija v jazykach raznych sistem (Moskva 1969)
 Majtinskaja K. E., K proischoždenii mestoimennych slov. (in) VJa 1966, č. 1, s. 15—25
 Meillet A., Le pronom personnel et les démonstratifs. (in) MSL 23 (1927), s. 141—145
 Myrkin N. J., Tipologija ličnogo mestoimenija i voprosy rekonstrukcii jęgo v ie. aspekto. (in) VJa 1964, č. 5, s. 78—86
 Myrkin N. J., Genezis germanskich ličnych mestoimenij. (in) VJa 1966, č. 6, s. 71—75
 Otrębski J., Die lateinischen Demonstrativpronomina. (in) Sprache 12 (1966), s. 16—25
 Persson P., Über den demonstrativen Pronominalstamm *no/ne*. (in) IF 2 (1893), s. 199—259
 Petersen W., Indo-European Personal Pronouns. (in) Lg 6 (1930), s. 164—193
 Petersen W., Tocharian Pronominal Declension. (in) Lg 11 (1935), s. 196—206
 Savčenko A. N., Nekotoryje voprosy razvitiija mestoimenij v indoevropskom jazyke. (in) Rozprawy komisji językowej VI (Łódz 1959), s. 5—20